

Inimõigused Eestis 2007

Tallinna Tehnikaülikooli majandusteaduskonna õppekeskuse IUA
õigusteaduskonna inimõiguste keskuse aastaaruanne

rõhuasetusega olukorrale kinnipidamisasutustes ning soolisele diskrimineerimisele

© Tallinn 2008

Väljaandja: Tallinna Tehnikaülikooli majandusteaduskonna õppekeskuse IUA õigusteaduskonna inimõiguste keskus

Aruande koostamist ja väljaandmist toetas Rahvastikuministri Büroo.

Toimetaja:

Marianne Meior, TTÜ inimõiguste keskus

Autorid:

Aleksandr Dusman, Ida-Virumaa Integratsioonikeskus

Heli Ferschel, Ida-Virumaa Integratsioonikeskus

Merle Haruoja, Eesti Inimõiguste Instituut

Tanel Kerikmäe, TTÜ inimõiguste keskus

Kari Käsper, TTÜ inimõiguste keskus

Marianne Meior, TTÜ inimõiguste keskus

Sisukord

Sissejuhatus	5
Diskrimineerimine	6
Sooline diskrimineerimine	8
<i>Teadlikkus ja tegevused selle tõstmiseks</i>	10
<i>Tööturg ja töösuhted</i>	11
<i>Avalik elu ja poliitika</i>	15
<i>Abielu- ja pereelu</i>	16
<i>Hariduselu ja huvitegevus</i>	17
<i>Muu</i>	18
Diskrimineerimine rahvuse alusel	20
<i>Toetus rahvusvähemuste kultuurile</i>	22
<i>Muukeelsete laste haridusvõimalused Eestis</i>	23
<i>Rahvussuhete temaatika uuringute ja välisvaatlejate silme läbi</i>	24
Diskrimineerimine seksuaalse suundumuse alusel	26
Olukord kinnipidamisasutustes	28
Kinnipidamisasutuste rahvastatus	29
Hügieen	31
Toit	32
Tervishoid ja tervise kaitse	33
<i>HIV/AIDS</i>	35
<i>Uimastid ja uimastiennetus</i>	35
Distipliin ja julgeolek vanglas	36
Isiklikud asjad jm. omand	38

Haridus	39
Kirjavahetus ning muu kommunikatsioon välisilmaga	39
Isikuandmete kaitse	42
Ajakirjandusvabadus	44
Usuvabadus	47
Õigusemõistmine	49
Juurdepääs õigusemõistmisele	49
Aus õigusemõistmine	50
Lapse õiguste tagamine	53
Õiguskaitseasutused	55
Kodanikuühiskond ja inimõigused	56
Kokkuvõte	57
Lisa 1: Meediamonitoringu kokkuvõte	59

Sissejuhatus

Käesolev aruanne on esimene inimõiguste keskuse (IÕK) poolt Eesti inimõiguste olukorra kohta koostatud üldaruanne. IÕK on Tallinna Tehnikaülikooli majandusteaduskonna õppekeskuse IUA õigusteaduskonna juurde loodud iseseisev uurimiskeskus, mille üheks ülesandeks on jälgida ja analüüsida inimõiguste olukorda Eestis. IÕK tegevuse kohta saab täiendavat informatsiooni kodulehelt www.humanrights.ee.

Aruande koostamisel on kasutatud avalikult kättesaadavat informatsiooni erinevatest allikatest, sh riigiasutuste aastaaruandeid, vabaühenduste ja rahvusvaheliste organisatsioonide aruandeid ja arvamusid ning IÕK enda kogutud materjale. Aruande eesmärk on anda võimalikult ülevaatlik pilt Eestis inimõiguste valdkonnas toimunud 2007. aasta jooksul. Tausta selgitamiseks ja võrdlusteks on kohati esitatud informatsiooni ka varasemast ajast. Sisult on tegemist pigem õigusteadusliku kui sotsioloogilise uurimusega, analüüsitud on seaduste rakendamist riigiasutuste poolt ning mitte niivõrd ühiskondlikke arusaamu ja väärtushinnanguid.

Aruannet koostati lähtuvalt objektiivsuse ja sõltumatuse põhimõtetest. Allikaid analüüsiti iseseisvalt ja kriitiliselt ning enne avaldamist ei esitatud aruannet ühelegi riigiasutusele heakskiidu saamiseks. Allikatest kasutati võimalikult mitmekülgset materjali nii riigiasutustelt, rahvusvahelistelt organisatsioonidelt kui ka vabaühendustelt, võimaluse korral neid analüütiliselt võrreldes. Üldjoontes tuleb märkida, et paljudes valdkondades ei ole kogutud piisavalt usaldusväärset informatsiooni ega tehtud statistikat, mistõttu on mõnedel juhtudel raske hinnanguid anda ja järeldusi teha.

Inimõigused oma olemuselt puutuvad kokku erinevate eluvaldkondadega, seetõttu kõikehaaravat ülevaadet ei ole võimalik teha. Aruande koostamisel valisid autorid teemad nendest inimõigustega seotud valdkondadest, mis tõusid 2007. aastal enim esile. Kõiki valdkondi ei ole käsitletud samasuguse põhjalikkusega. Igal aastal soovivad aruande koostajad valida ühe või kaks põhiteemat, mida käsitletakse detailsemalt kui teisi. 2007. aasta aruande juures olid nendeks sooline diskrimineerimine seoses sellega, et 2007. aasta oli kuulutatud võrdsete võimaluste aastaks ning olukord kinnipidamisasutustes, kuna need olid 2007. aastal nii Eesti kui rahvusvaheliste organisatsioonide erilise tähelepanu all.

IÕK soovib aruande koostamisele kaasaaitamise eest tänada Ida-Virumaa Integratsioonikeskust ning Inimõiguste Instituuti. Samuti tänavad autorid kõiki, kes aitasid koguda ja edastasid vajalikku taustainformatsiooni.

IÕK ootab aruande kohta tagasisidet meiliaadressil aastaruanne@humanrights.ee.



Marianne Meiorig

Diskrimineerimine

Diskrimineerimise keeld on sätestatud põhiseaduse §-s 12:

Kõik on seaduse ees võrdsed. Kedagi ei tohi diskrimineerida rahvuse, rassi, nahavärvuse, soo, keele, päritolu, usutunnistuse, poliitiliste või muude veendumuste, samuti varalise ja sotsiaalse seisundi või muude asjaolude tõttu.

Sama sättega keelustab põhiseadus vaenu õhutamise:

Rahvusliku, rassilise, usulise või poliitilise vihkamise, vägivalda ja diskrimineerimise õhutamine on seadusega keelatud ja karistatav. Samuti on seadusega keelatud ja karistatav õhutada vihkamist, vägivalda ja diskrimineerimist ühiskonnakihtide vahel.

Seda kinnitab ka karistusseadustiku §151, mis seab karistuseks rahatrahvi kuni kolmsada trahviühikut või arestiga.

Lisaks nendele on konkreetseid eluvaldkondi reguleerivates aktides (nt töölepingu seaduses) omakorda sätted, mis keelavad diskrimineerimise või nõuavad võrdse kohtlemise edendamist. 2007. aastal hoogustus ka diskussioon võrdse kohtlemise seaduse vastuvõtmiseks, mis kinnistaks diskrimineerimise keelu ning sellega kaasas käivad kohustused ja õigused. Antud seadust siiski vastu ei võetud ning see langes käesoleval aastal Riigikogu menetlusest välja.¹

Põhiline ebavõrdset kohtlemist reguleeriv seadusakt on soolise võrdõiguslikkuse seadus.² Selle alusel on loodud soolise võrdõiguslikkuse voliniku institutsioon, kes on võtnud seaduse rakendamisel range joone ning lükanud tagasi kõik avaldused, mis ei puuduta soolist võrdõiguslikkust.

Riigikohus on defineerinud võrdse kohtlemise kontseptsiooni õigusloomes, mida kinnitati ka 2007. aastal kahes ebavõrdse kohtlemise temaatikaga kaasuse lahendis:

“Õigusloome võrdsus nõuab seda, et seadused ka sisuliselt kohtleks kõiki sarnases olukorras olevaid isikuid ühtemoodi. Selles põhimõttes väljendub sisulise võrdsuse idee: võrdseid tuleb kohelda võrdselt ja ebavõrdseid ebavõrdselt. Kuid mitte igasugune võrdsete ebavõrdne kohtlemine pole võrdsusõiguse rikkumine. Keeldu kohelda võrdseid ebavõrdselt on rikutud, kui kaht isikut, isikute gruppi või olukorda koheldakse meelevaldselt ebavõrdselt. Meelevaldselt saab ebavõrdset kohtlemist lugeda siis, kui selleks ei leidu mõistlikku põhjust. Kui on olemas mõistlik ja asjakohane põhjus, on ebavõrdne kohtlemine seadusloomes põhjendatud.”³

2007. aasta oli kuulutatud üle kogu Euroopa Liidu võrdsete võimaluste aastaks. Selle raames toimus mitmeid üritusi, mille põhiliseks koordinaatoriks oli sotsiaalministeerium. Toimused konverentsid, seminarid, foorumid ja kultuurifestivalid, rahastati mitmete õppematerjalide koostamist ning uuringute ja küsitluste läbiviimist.⁴

¹ Riigikogu, XI Riigikogu stenogramm, III istungjärk, 7.05.2008, p. 1.

² RTI, 21.04.2004, 27, 181.

³ Riigikohtu kohtuasi 3-4-1-12-07 (26.09.2007), p. 19. Vt ka kohtuasi 3-4-1-14-07 (1.10.2007).

⁴ Vt lähemalt sotsiaalministeeriumi kodulehte internetis aadressil: <<http://www.sm.ee/est/pages/goproweb1556>> (viimati külastatud 12.07.2008).

Justiitsministeerium avaldas uuringu Eesti elanike õigusteadlikkusest. Selle käigus puudutati ka diskrimineerimise küsimust. Muuhulgas küsiti - "Kuivõrd Te nõustute või ei nõustu, et praeguses Eestis on kõigi inimeste põhiõigused võrdselt kaitstud sõltumata sellest, milline on nende sugu, rahvus, vanus, varanduslik seisund, sotsiaalne seisund, füüsiline või vaimne puue, elukoht või poliitilised vaated?"⁵

Tabel 1. Kuivõrd Te nõustute või ei nõustu, et praeguses Eestis on kõigi inimeste põhiõigused võrdselt kaitstud sõltumata sellest, milline on nende ... ?

	Täiesti nõus	Pigem nõus	Pigem ei ole nõus	Üldse ei ole nõus	Ei oska öelda
sugu	43%	32%	21%	3%	2%
rahvus	34%	32%	25%	5%	4%
vanus	38%	36%	22%	4%	1%
varanduslik seisund	24%	28%	35%	11%	2%
tervislik seisund	30%	30%	31%	6%	3%
füüsiline või vaimne puue	22%	28%	34%	9%	7%
elukoht	40%	32%	22%	4%	3%
poliitilised vaated	30%	30%	22%	7%	11%

Allikas: Eesti elanike õigusteadlikkuse uuring, Justiitsministeerium.

Seega antud uuringu kohaselt arvab enamik inimesi, et põhiõigused on "suhteliselt võrdselt tagatud meestele ja naistele, noortele ja vanadele ning eestlastele ja vähemusrahvuste esindajatele".⁶

⁵ Justiitsministeerium, Eesti elanike õigusteadlikkuse uuring, Tallinn 2007, kättesaadav justiitsministeeriumi kodulehel aadressil: <<http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=30815/Eesti+elanike+%F5igusteadlikkuse+uuring.pdf>> (viimati külastatud 16.07.2008), lk 36.

⁶ Samas, lk 36.

Sooline diskrimineerimine⁷

2007. aastal ilmus Euroopa Nõukogu inimõiguste erivolniku memorandum oma soovitude täitmise kohta.⁸ See sisaldas ülevaadet ja nõuandeid ka diskrimineerimist puudutavate teemade kohta.

Samuti toimus 2007. aastal Eesti aruande arutamine naiste diskrimineerimise likvideerimise komitees (*Committee on the Elimination of Discrimination against Women - CEDAW*), mille funktsiooniks on järelevalve teostamine naiste diskrimineerimise kõigi vormide likvideerimise konventsiooni rakendamise üle osalisriikides.

Nii erivolnik kui CEDAW kiitsid soolise võrdõiguslikkuse voliniku (SVV) institutsiooni.⁹ Vastavalt Eesti kirjalikele vastustele CEDAW küsimustele, on SVV büroos peale voliniku veel üks töötaja ning institutsiooni 2007. aasta eelarve oli kokku 887 550 krooni.¹⁰ Sellest tulenevalt tundis erivolnik muret, kuidas kavatakse kindlustada SVV töö efektiivsus.¹¹ Ka CEDAW kahtles kas SVV-l on ikka "piisavad majandus- ja inimressursid, et täita tõhusalt talle soolise võrdõiguslikkuse seadusega pandud ülesandeid".¹² Sarnane kahtlus oli komiteel ka sotsiaalministeeriumi soolise võrdõiguslikkuse osakonna puhul:

*"Komitee väljendab muret, et naiste seisundi parandamise riiklikul institutsioonil, st Sotsiaalministeeriumi soolise võrdõiguslikkuse osakonnal, võib puududa piisav autoriteet, otsustamisjõud ning rahalised ja inimressursid, et tõhusalt koordineerida valitsuse tööd soolise võrdõiguslikkuse edendamisel ja konventsiooni täielikul rakendamisel."*¹³

Samuti tunti muret selle üle, et kuigi soolise võrdõiguslikkuse seadus näeb ette ka soolise võrdõiguslikkuse nõukogu loomise, mille ülesandeks oleks valitsuse nõustamine, ei ole seda nõukogu seni veel loodud.¹⁴ Arutelus CEDAW-ga kinnitas Eesti delegatsioon, et nõukoguni loodetakse jõuda 2008. aasta esimeses pooles.¹⁵

⁷ Ülevaatest jäävad välja isiku soost ajendatud vägivald ja kuriteod. Need nõuaksid põhjalikumat lähenemist, kui antud inimõiguste ülevaate raames on võimalik anda.

⁸ Euroopa Nõukogu inimõiguste erivolnik, *Memorandum to the Estonian Government - Assessment of the progress made in implementing the 2004 recommendations of the Commissioner for Human rights of the Council of Europe, CommDH(2007)12 (11 July 2007)*, kättesaadav internetist aadressil: <<https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1163131&Site=CommDH&BackColorInternet=FEC65B&BackColorIntranet=FEC65B&BackColorLogged=FFC679>> (viimati külastatud 2.07.2008).

⁹ Samas, p. 76; ÜRO naiste diskrimineerimise likvideerimise komitee, Kokkuvõtvad märkused: Eesti, CEDAW/C/EST/CO/4 (10. august 2007), p. 4.

¹⁰ ÜRO naiste diskrimineerimise likvideerimise komitee, Vastused probleemidele ja küsimustele seoses neljanda perioodilise aruande aruteluga - Eesti, CEDAW/C/EST/Q/4/Add.1 (27.04.2007), lk 4.

¹¹ Inimõiguste erivolniku memorandum, p. 76.

¹² ÜRO naiste diskrimineerimise likvideerimise komitee kokkuvõtvad märkused, p. 10.

¹³ Samas, p. 14.

¹⁴ Inimõiguste erivolniku memorandum, p. 76; ÜRO naiste diskrimineerimise likvideerimise komitee kokkuvõtvad märkused, p. 10.

¹⁵ ÜRO naiste diskrimineerimise likvideerimise komitee, Osalisriikide konventsiooni artikli 18 alusel esitatud aruannete arutelu, New York, 24.07.2007, CEDAW/C/SR.793 (B) (7.08.2007) (edaspidi ÜRO naiste diskrimineerimise likvideerimise komitee, Aruande arutelu 1), p. 25.

Lisaks kritiseeris CEDAW Eestit selles, et endiselt ei ole ratifitseerinud konventsiooni fakultatiivprotokolli, mille kohaselt saaksid üksikisikud komiteele kaebusi esitada.¹⁶ Ka siinkohal kinnitas Eesti delegatsioon, et antud küsimus on juba siseriiklikus menetluses ja esitatakse peatselt valitsusele ja siis Riigikogule, misjärel see ratifitseeritakse esimesel võimalusel.¹⁷

Euroopa Nõukogu Erivolinik omakorda tuletas valitsusele meelde, et Eesti ei ole ratifitseerinud Euroopa Inimõiguste Konventsiooni 12. protokolli, mis näeb ette üldise diskrimineerimiskeelu, ning samuti ei ole riik liitunud Euroopa Sotsiaalharta lisaprotokolliga.¹⁸ Eesti delegatsioon CEDAW juures nõustus kriitikaga, ent märkis, et eelmisest aruandest saadik on olukord Eestis igal elualal paranenud ning selline areng peaks igal juhul jätkuma.¹⁹

Eestis on võimalik soolise võrdõiguslikku küsimustes pöörduda SVV ja õiguskantsleri poole, kelle tööks on esmajoones ennetamine, kuid ka kaebuste menetlemine ja tuvastatud diskrimineerimise lõpetamise nõudmine.²⁰ Lisaks on oma õiguste kaitseks võimalik pöörduda kohtusse, sest õigus võrdsele kohtlemisele on sätestatud mitmes õigusaktis (nt põhiseadus, EV töölepingu seadus).

Kuigi uuringud on näidanud, et 31% naistest ning 19% meestest on kogenud seksuaalset ahistamist,²¹ ei ole õiguskaitseorganite praktikas soolise võrdõiguslikkuse rikkumisi käsitletud. Seni ei ole kohtud arutanud ühtegi kaasust, mille sisuks on sooline diskrimineerimine või seksuaalne ahistamine.²² Ka õiguskantsleri praktikas puuduvad näited soolise võrdõiguslikkuse rikkumistest. Üks isik küll pöördus õiguskantsleri poole lepitusmenetluse alustamiseks, kuid kuna kaebuse esitamise tähtaeg oli möödunud, ei olnud õiguskantsleril võimalik asja menetlusse võtta ning ta suunas isiku soolise võrdõiguslikkuse voliniku juurde.²³

Ka CEDAW on tundnud muret, et “naised ei kasuta oma õiguste rikkumise korral piisavalt õiguskaitsevahendeid, sealhulgas kohtuliku kaitse võimalusi ega võimalust pöörduda õiguskantsleri poole.” Sellest tulenevalt soovitas CEDAW läbi viia kampaaniaid ka kohtunike, prokuröride ja juristide seas.²⁴

SVV-le oli 2007. aasta aprilli seisuga laekunud 72 kirjalikku avaldust.²⁵ Kahjuks ei pea volinik avalikku andmebaasi kaebuste kohta, mida ta on menetlenud. Seetõttu peab käesolevas ülevaates toetuma tema 2007. aastal ilmunud 2005/2006. aasta tegevuse ülevaatele. 2007. aasta tegevuse ülevaadet ilmunud ei ole.

¹⁶ ÜRO naiste diskrimineerimise likvideerimise komitee kokkuvõtvad märkused, p. 6.

¹⁷ ÜRO naiste diskrimineerimise likvideerimise komitee, Aruande arutelu 1, p. 26.

¹⁸ Inimõiguste erivoliniku memorandum, p. 77.

¹⁹ ÜRO naiste diskrimineerimise likvideerimise komitee, Aruande arutelu 1, p. 18.

²⁰ Margit Sarv, Võrdsusõiguste kaitse, diskrimineerimise keeld ja võrdse kohtlemise edendamine, Sotsiaaltöö nr 4/2007, lk 15-18.

²¹ ÜRO naiste diskrimineerimise likvideerimise komitee, Osalisriikide konventsiooni artikli 18 alusel esitatud aruannete arutelu, New York, 24.07.2007, CEDAW/C/SR.794(B), (10.08.2007) (edaspidi ÜRO naiste diskrimineerimise likvideerimise komitee, Aruande arutelu 2), p. 39, ning ÜRO naiste diskrimineerimise likvideerimise komitee, Aruande arutelu 1, p. 5.

²² ÜRO naiste diskrimineerimise likvideerimise komitee, Aruande arutelu 1, p. 5.

²³ Õiguskantsler, Õiguskantsleri tegevuse aruanne 2006, Tallinn 2007, lk 393.

²⁴ ÜRO naiste diskrimineerimise likvideerimise komitee, Aruande arutelu 1, p. 14.

²⁵ ÜRO naiste diskrimineerimise likvideerimise komitee, Vastused küsimustele, lk 4.

Seaduste tasandil on sooline võrdõiguslikkus küll minimaalsel tasemel tagatud, ent võimaluste vähene kasutamine näitab seaduste ebaõnnestunud rakendamist, mis on tingitud kas probleemidest seaduste endiga, ühiskondlikest hoiakutest või vähesest teadlikkusest oma õigustest. Riik peab astuma veel mitmeid praktilisi samme, et tagada seaduste eesmärgipärane rakendamine.

Teadlikkus ja tegevused selle tõstmiseks

Soolise võrdõiguslikkuse voliniku üks põhiülesannetest on teadlikkuse tõstmine. Selleks kasutab ta nii laekunud avaldusi, edastades oma soovitusel osapooltele ja andes nõu riigiasutustele, kui ka avalikke esinemisi konverentsidel, seminaridel jms üritustel.²⁶

Oma kokkuvõtvides märkustes Eesti aruande kohta on ÜRO naiste diskrimineerimise likvideerimise komitee märkinud: "Komitee on endiselt mures patriarhaalse suhtumise ja Eesti perekonnas ning ühiskonnas sügavalt juurdunud stereotüüpide püsivuse pärast naiste ja meeste rollide ja kohustuste suhtes, mis avaldub naiste haridusvalikutes, nende olukorras tööturul ja nende alaesindatuse poliitilises ja avalikus elus ning otsustusõigusega ametikohtadel."²⁷ Sellega seoses soovitas CEDAW "suunata teadlikkuse suurendamise kampaaniad nii naistele kui ka meestele ning aidata osalisriigil kaasa meedias positiivse kuvandi kujundamisele naistest ning naiste ja meeste võrdsest staatusest ja võrdsetest kohustustest era- ja avalikus sektoris."²⁸

2007. aastal viisid nii SVV kui sotsiaalministeerium läbi mitmeid kampaaniad, mille eesmärgiks oli teadlikkuse tõstmine diskrimineerimise küsimustes. Nt osales volinik projektis "Soolise võrdõiguslikkuse süvalaiendamine kohalikes omavalitsustes".²⁹ Sotsiaalministeerium viis 2007-2008 läbi Eesti-Prantsuse projekti "Meeste ja naiste võrdõiguslikkus – tõhusate ja jätkusuutlike ettevõtete põhimõte ja eesmärk", mida osaliselt finantseeris Euroopa Liidu Üleminekufond.³⁰ 2006-2008 toimub rahvusvaheline projekt, milles osaleb ka Eesti Linnade Liit. Selle projekti raames plaanitakse tutvustada omavalitsustele "Hartat meeste ja naiste võrdseks kohtlemiseks kohalikus elus" ning kutsuda neid üles sellega liituma. Märkimisväärne on, et projekti tutvustades möönab Linnade Liit, et kuigi juba EL-i algolepingutes "sätestati omavalitsuse roll ... võrdse osalemise otsustusprotsessis ja ühiskondlikus elus ... ning stereotüüpide vastu võitlemise tagamisel" ei ole suudetud neid eesmärke täita. "Paberite järgi peaks olema juba ammu võrdõiguslikkus saavutatud, tegelikkuses see kahjuks nii ei ole".³¹

Huvitava aspektina leidis CEDAW, et avalikku arvamust ei peaks alati täies ulatuses arvesse võtma. Küsimus puudutab otseselt kvoodi-süsteemi rakendamist võrdõiguslikkuse saavutamiseks. Nimelt olid CEDAW liikmed teadlikud, et sellise süsteemi kasutamist nt parlamendi ja kohaliku volikogu tasandil naiste proportsiooni tõstmiseks Eesti avalikkus ei toeta. Komitee liikmed arvasid, et kuigi selline info on väärtuslik, ei tohiks riik seda kasutada argumendina, et mitte täita konventsioonist tulenevat kohustust võtta kasutusele ajutisi meetmeid, kui on vaja üle saada naiste

²⁶ Samas, lk 4.

²⁷ ÜRO naiste diskrimineerimise likvideerimise komitee kokkuvõtavad märkused, p. 12.

²⁸ Samas, p. 13.

²⁹ Vt lähemalt <<http://www.dpa.ee/svv/>> (viimati külastatud 12.07.2008).

³⁰ Vt lähemalt <<http://www.sm.ee/est/pages/index.html>> (viimati külastatud 12.07.2008). Vt. ka ÜRO naiste diskrimineerimise likvideerimise komitee, Vastused küsimustele, lk 2.

³¹ Vt. lähemalt <<http://www.ell.ee/index.aw/section=10829>> (viimati külastatud 12.07.2008).

diskrimineerimisest, mis tuleneb sügavale juurdunud ajaloolistest mallidest.³² Võrdsed võimalused ja kohtlemine ei pruugi tingimata tuua kaasa võrdsust, mistõttu võib meeste ja naiste erinev kohtlemine olla vajalik selleks, et saavutada sugudevahelist võrdsust.³³

Ka SVV pooldab ajutiste meetmete vajalikkust teatud küsimustes. Nii mõnegi avalduse menetlemisel on ta kinnitanud, et erinev kohtlemine võib olla õigustatud kui sellega soositakse alaesindatud sugu.³⁴

Teadlikkuse tõstmise osas puudub riigil süsteemne tegevuskava, toetatakse või osaletakse üksikutes projektides, mille tulemuslikkust on raske hinnata. Tulenevalt SVV-le eraldatud äärmiselt piiratud ressurssidest ei suuda ta mõjutada ühiskonna hoiakuid laiemalt ning seetõttu oma ülesandeid efektiivselt täita.

Tööturg ja töösuhted

Üheks problemaatilisemaks valdkonnaks soolise võrdõiguslikkuse tagamise osas on kujunenud töösuhted, ning seda nii värbamise, tasustamise kui ka töötingimuste osas,³⁵ hoolimata sellest, et võrdõiguslikkuse põhimõte on peale soolise võrdõiguslikkuse seaduse välja toodud konkreetselt töösuhteid reguleerivates seadusaktides, nagu nt EV töölepingu seaduses ja palgaseaduses.³⁶

Töösuhete valdkonnas viidi 2007. aastal läbi kaks suuremat uurimust naiste positsioonist töökohal. AS Emor teostas küsitluse eraettevõtjate seas, milles uuriti ettevõtjate ja töötajate teadlikkust võrdõiguslikkusest. Uurimuse tulemusel selgus, et "55% vastajatest pidas naiste staatust tööturul madalamaks". (vt. tabelit 2) Sealjuures leidis "52% vastajatest ..., et Eesti ettevõtjad peaksid

Tabel 2. Teadlikkus soolisest võrdõiguslikkusest

	Põhjus	%
1.	Naised on rohkem hõivatud koduste probleemidega	15
2.	Naistele pakutakse samal ametikohal väiksemat palka	13
3.	Ajalooliselt väljakujunenud arvamus	7
4.	Ajakirjanduses ja meedias avaldatu	7
5.	Naised on füüsiliselt nõrgemad	5
6.	Juhtivatele ametikohtadele eelistatakse rohkem mehi	3
7.	Naised on leplikumad ja alahindavad ennast	2

Ruth Alas, Erasektori juhtide teadlikkus, praktika ja suhtumine võrdõiguslikkuse normidesse ning nende edendamisse, ettekanne koolitusel projekti "Meeste ja naiste võrdõiguslikkus - tõhusate ja jätkusuutlike ettevõtete põhimõte ja eesmärk", 3. aprill 2008.

³² ÜRO naiste diskrimineerimise likvideerimise komitee, Aruande arutelu 1, p. 42.

³³ Samas, p. 58.

³⁴ Soolise võrdõiguslikkuse volinik, 2005/2006. aasta tegevuse ülevaade, Tallinn 2007, lk 26.

³⁵ Samas, lk 8.

³⁶ Samas, lk 8-9.

pöörama naiste ja meeste võrdse kohtlemise küsimustele ettevõtetes senisest enam tähelepanu” samas kui “28% ei pea seda vajalikuks”.³⁷

Seoses võrdsete võimaluste aastaga viis Praxis läbi uurimuse “Vähemusrahvustest naiste olukord Eesti tööturul”. Selle kohaselt mängib vähemusrahvustest naiste puhul rolli nn kahekordne tegur - sugu ja rahvus (etniline päritolu). Nt leiti, et eesti ja vähemusrahvusest naiste vahel on palgaerinevused, kuigi nende töökoht asub samas piirkonnas.³⁸

Värbamise protsess

SVV on tunnistanud, et nii mitmedki avaldused, mis temani on jõudnud, on olnud “väga illustratiivsed” ning aidanud mõista neid aspekte, mida on avalikkusele vaja kõige enam selgitada. Üheks selliseks aspektiks on võrdõiguslikkuse printsiibi rakendumine juba värbamise protsessis esimesest kokkupuutest alates, mil isiku ja tööandja vahel pole töösuhe veel alanudki.³⁹

Värbamise protsessis on kõige enam probleeme tekkinud naistel, kes on rasedad või kellel on väike laps.

Oma tegevuse aruandes kirjeldas SVV juhtumit, kus tööintervjuu tulemusel pakuti naisele kõrgemat ametikohta kui see, millele ta algselt kandideeris. Samuti räägiti suuremast palgast. Pärast seda kui ta teatas rasedusest, võeti kõrgema ametikoha pakkumine tagasi ning ka pakutavat palka vähendati rohkem kui kaks korda, mis oli 64% väiksem kui teisel sarnasel ametikohal töötaval isikul.⁴⁰ Teises juhtumis pakuti tööintervjuul kohe pärast raseduse teatavaks saamist isikule tähtajatu lepingu asemel tähtajalist.⁴¹

SVV võttis nendel juhtudel konkreetse hoiaku - ”Kuna ainult naised saavad olla rasedad, on selle alusel vahetegemine igal juhul soost tingitud” ning seetõttu potentsiaalselt sooline diskrimineerimine.⁴² Seaduse kohaselt on rasedad erilise kaitse all, mida ettevõtted peavad tagama ning mida nad võivad ise laiendada. Samas “kaitse seoses raseduse ja sünnitamisega ei tohi aga mingil tingimusel viia naiste diskrimineerimiseni tööturul”. Ettevõtte ei saa rasedusest teada saades juba tehtud pakkumist tagasi võtta põhjendusel, et seda tehakse raseda huve silmas pidades. Sellisel juhul ei oleks enam tegemist rasedale eelise loomisega, vaid hoopis ebasoodsamasse olukorda panemisega, mis klassifitseerub sooliseks diskrimineerimiseks. “Kui tööpakkuja on juba pidanud kandidaati ametikohale sobivaks, on [edasine] otsus ... töölesoovija teha”.⁴³

Nii mõnelgi korral on naised avastanud pärast lapse sünni tööturule naastes, et on “sunnitud nõustuma aina madalamate ametipakkumistega”.⁴⁴ SVV käsitles kahte juhtumit, kus ametikohale

³⁷ Ruth Alas, Erasektori juhtide teadlikkus, praktika ja suhtumine võrdõiguslikkuse normidesse ning nende edendamisse, ettekanne koostajal projekti “Meeste ja naiste võrdõiguslikkus - tõhusate ja jätkusuutlike ettevõtete põhimõte ja eesmärk”, 3. aprill 2008.

³⁸ Piia Tammpuu, Kuidas analüüsida diskrimineerimist ja ebavõrdset kohtlemist? Andmeallikad ja uurimisperspektiivid, ettekanne “Sotsiaalfoorumil – õigus võrdsele kohtlemisele Eestis”, 30. november 2007.

³⁹ SVV tegevuse ülevaade, lk 7.

⁴⁰ Samas, lk 10-16.

⁴¹ Samas, lk 21-23.

⁴² Samas, lk 21-23.

⁴³ Samas, lk 10-16.

⁴⁴ Margit Sarv, Võrdsusõiguste kaitse, lk 15-18.

kandideerinud naine ei osutunud valituks: oma otsuseid põhjendasid ettevõtte sellega, et naisel on väike laps ning seega ei ole tal ilmselt võimalik tööle täielikult pühenduda ilma, et pereelu kannataks.⁴⁵

SVV seisukohalt on sellistel juhtumitel tegemist lisaks otsesele soolisele diskrimineerimisele ka ebavõrdse kohtlemisega lapsevanemaks olemise alusel, mis tihti ettevõtjate jaoks sulanduvad. Nii põhiseaduse (§27 lõige 3) kui perekonnaseaduse (§ 59 lõige 1) kohaselt on mõlemal vanemal võrdne õigus ja kohustus last kasvatada ja tema eest hoolitseda, mistõttu eeldus, et naine, kellel on laps, on suuteline vähem tööle pühenduma kui mees, kellel on laps, on otseselt soost tulenev vahetegemine, mis “põhineb ... soolistel stereotüüpidel”. Samuti on see vastuolus perekonna- ja eraelu puutumatusse printsiibiga (PS §26). “Otsus, kas väikelapse kõrvalt tööle asumine on mõistlik või mitte, on töölesoojija teha. Seega eraelulised põhjendused töandja poolt isiku ametikohale valikul on asjakohatud.”⁴⁶

SVV kinnitas, et “tööandjal on õigus valida tööle kõige kompetentsem ja sobivam isik. Valiku tegemisel arvestatakse tööstaaži, haridust, töökogemust ja muid tööks vajalikke oskusi ning muid selgeid eeliseid andvaid oskuseid ja põhjendusi.” Muud asjaolud tööle värbamist mõjutada ei tohi. Vastavalt soolise võrdõiguslikkuse seadusele on ettevõttel “positiivne kohustus soolise võrdõiguslikkuse edendamisel tõhustada töö- ja pereelu ühitamist, arvestades sealjuures töötajate vajadusi.”⁴⁷

Eelnevate juhtumite valguses on arusaadav, miks üks avaldaja pöördus SVV poole küsimusega, kas ei ole mitte sooline diskrimineerimine elektroonilise tööotsingu portaali kaudu esitatava CV vormi kohustuslikud lahtrid, mis nõuavad teavet isiku soo, laste arvu ja perekonnaseisu kohta. SVV leidis, et antud juhul ei ole tegemist soolise diskrimineerimisega, sest samu lahtrid peavad täitma ka meessoost töötajad ning antud portaal kohtleb kõiki võrdselt, olenemata nende soost, perekonnaseisust või laste arvust. Kui nendesse lahtritesse pandav info mõjutab ettevõtteid nende valikul, siis on diskrimineerijaks juba ettevõtte ning mitte tööotsingu portaal.⁴⁸

Töötasu

Soolise võrdõiguslikkuse põhimõtte töötasu maksmisel on eraldi sätestatud ka palgaseaduses, kuid sellegipoolest on see aspekt töösuhete valdkonnas endiselt problemaatiline. SVV on märkinud:

“Võrdse tasustamise põhimõtte kohaselt ei või soo ... tõttu kehtestada erinevaid töö tasustamise tingimusi sama või võrdväärse töö eest. ... Tööülesanded ja muud tasustamist mõjutavad tingimused [ei pea] olema samased ehk identsed ... Erinevate tööde võrdväärset hinnatakse nelja kriteeriumi alusel: (1) kvalifikatsioon, (2) töötulemused, (3) tööülesanded (sh vastutus) ning (4) töötingimused.”⁴⁹

ÜRO naiste diskrimineerimise likvideerimise komitee väljendas oma kokkuvõtvates märkustes muret jätkuva “meeste ja naiste ametite eraldatuse pärast tööturul ja märkimisväärsete

⁴⁵ SVV tegevuse ülevaade, lk 23-24, ning SVV kodulehel <<http://www.svv.ee/index.php?id=522>> (viimati külastatud 15.07.2008). Vt. ka Hanneli Rudi, Tööandjad diskrimineerivad noori emasid, Postimees.ee, 30.11.2007.

⁴⁶ SVV kodulehel <<http://www.svv.ee/index.php?id=522>> (viimati külastatud 15.07.2008).

⁴⁷ SVV tegevuse ülevaade, lk 23-24.

⁴⁸ Samas, lk 24-26.

⁴⁹ Samas, lk 10-16.

palgaerinevuste pärast.⁵⁰ Samal seisukohal on ka SVV.⁵¹ Neid arvamusi toetab statistika, milles avaldub erinevus palkades, mida makstakse naistele ja meestele. Erinevus püsib ka olukorras, kus meeste ja naiste töötuse tase on ühtlustunud.⁵²

Tabel 3. Naiste tunnipalga suhe meeste tunnipalka (möötühhik: protsenti)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Seadusandjad, kõrgemad ametnikud ja juhid	76.5	83.5	78.3	79.6	81.9	80.7
Tippspetsialistid	71.1	74.3	72.8	73.1	75.4	76.2
Keskastme spetsialistid ja tehnikud	70.7	69.6	70.6	68.5	68.1	67.2
Ametnikud	78.3	74.3	73.8	73.1	77.6	81.8
Teenindus- ja müügitöötajad	68.4	73	66.7	72.7	75	78.8
Põllumajanduse ja kalanduse oskustöölised	91.4	91.6	86.7	79.6	84.4	93.4
Oskus- ja käsitöölised	84.1	78	77.1	76.3	74.9	67.6
Seadme- ja masinaoperaatorid	90.6	84.8	90.4	86.1	82.1	79.8
Lihttöölised	74.6	71.6	75.7	74.2	76.2	73.2

Allikas: Statistikaamet

SVV peab üheks olulisemaks juhtumiks enda praktikas avaldust, mis näitas, et pealtnäha võrdne tasu võib teatud töötingimuste seadmisel osutada ebavõrdseks.⁵³ Juhtum puudutas töögraafikute koostamist selliselt, et naistöötaja sai kokkuvõttes väiksema töötasu kui tema meeskolleegid, kuna viimastele võimaldati rohkem öötöid ja ületunnitööd. Ka siin, nagu paaris töölevärbamisjuhtumiski, põhjendas tööandja oma teguviisi hoopis sooviga töötajat kaitsta ja abistada, sest viimane hooldas lapsinvaliidi ja haiget abikaasat. Tööandja teadis, et sellises olukorras on öötööle ja ületunnitööle rakendamisel vaja isiku nõusolekut. Samas leidis SVV, et tööandja seda nõusolekut reaalsuses ei küsinudki, vaid eeldas automaatselt selle puudumist. "Otsustus, kas töötaja vajab sellises olukorras erikaitset, on töötaja, mitte tööandja teha. Vastasel juhul muudab tööandja teadmine isiku perekondlikest kohustustest hoopis vaba eneseteostust takistavaks ja õigust võrdsele kohtlemisele piiravaks." Kuigi töötaja ei saa ise endale ületunnitööd nõuda, peab ületunnitöö tegemise vajaduse tõusetumisel temaga arvestama võrdselt teiste kolleegidega.⁵⁴

Lapsehoolduspuhkus

Lapsehoolduspuhkus on tekitanud mitmeid küsimusi. 2007. aastal ilmnes, et avaliku teenistuse seadus pakub lapsepuhkusele jäänud isale vähem kaitset kui töölepinguseadus, mis keelab

⁵⁰ ÜRO naiste diskrimineerimise likvideerimise komitee kokkuvõtavad märkused, p. 22.

⁵¹ Kaire Uusen (toim), Võrdõiguslikkuse volinik: naised küsivadki vähem palka, Tarbija24.ee, 25.01.2007.

⁵² ÜRO naiste diskrimineerimise likvideerimise komitee, Aruande arutelu 1, p. 10.

⁵³ SVV tegevuse ülevaade, lk 7.

⁵⁴ Samas, lk 26-30.

lapsepuhkusele jäänud vanemat töölt vabastada. Avaliku teenistuse seadus võrdväärset sätet ei sisalda.⁵⁵

Üks lapsepuhkusele jäänud ema pöördus SVV poole kaebusega, et kutsevalifikatsiooni omistamise korra kohaselt ei ole lapsepuhkus võrdsustatud muude puhkuse vormidega. Selle tulemusel katkeb lapsepuhkusele jäänud vanemal töökogemus ning puhkusest naastes peab ta kogemuse omandamist uuesti alustama, mis seab ta halvemasse olukorda võrreldes teistega. SVV hinnangul loetakse soolise võrdõiguslikkuse seaduse alusel sooliseks diskrimineerimiseks ka isiku halvemat kohtlemist seoses lapsevanemaks olemisega.⁵⁶

Töösuhte lõpetamine

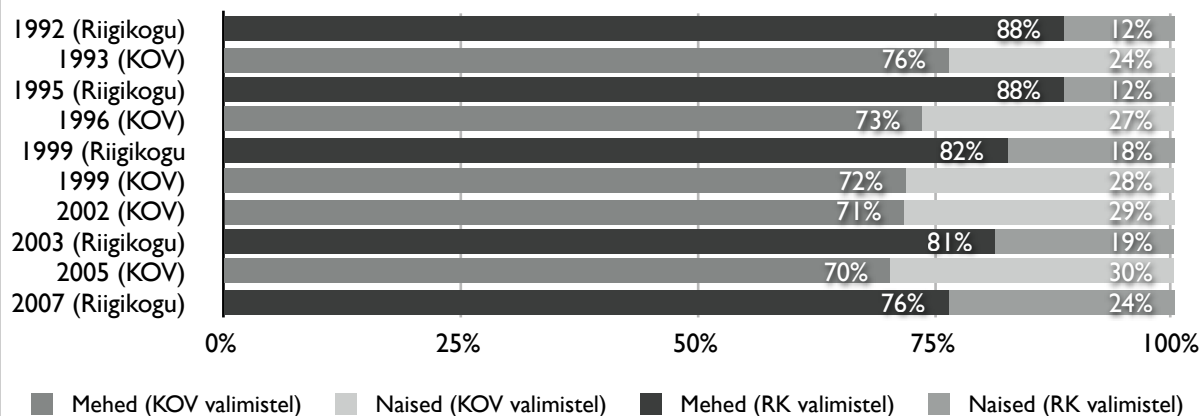
Eraldi küsimusena tõstatus 2007. aastal EV töölepingu seaduse säte, mille kohaselt võib väikelapse ema omal algatusel lõpetada soodustingimusel töölepingu. Seaduses puudub võrdväärne säte isa kohta. SVV kinnitas, et tegemist on igandiga, reaalsuses laieneb säte mõlemale vanemale.⁵⁷

Avalik elu ja poliitika

Avalikus ja poliitilises elus valitsevad samuti soolised stereotüübid. Eesti delegatsioon CEDAW juures tunnistas, et hiljutised uuringud on näidanud, et naised valitakse nii kohalikel kui ka riiklikel valimistel väiksema tõenäosusega. Meedia kinnitab kujunenud stereotüpe ning nais-tipp-poliitikutunnevad endiselt, et nende positsioon on nõrgem võrreldes nende meeskolleegidega.⁵⁸

Statistika samas kinnitab, et naiste osakaal valimistel on kasvanud ning valituteks on viimastel aastatel osutunud rohkem naisi kui eelnevatel valimistel.⁵⁹ (vt. joonist 1)

Joonis 1. KOV ja Riigikogu valimistel valituks osutunud



Allikas: Vabariigi Valimiskomisjon.

⁵⁵ Aivar Õepa (toim), Avaliku teenistuse seadus ei kaitse lapsepuhkusel isa, Postimees.ee, 29.10.2007.

⁵⁶ SVV kodulehel <<http://www.svv.ee/index.php?id=523>> (viimati külastatud 15.07.2008).

⁵⁷ Rudi.

⁵⁸ ÜRO naiste diskrimineerimise likvideerimise komitee, Aruande arutelu 1, p. 9.

⁵⁹ Vabariigi Valimiskomisjoni andmed, internetis aadressil <http://www.vvk.ee/stat_kand_valitud.html> (viimati külastatud 15.07.2008). Vt. ka ÜRO naiste diskrimineerimise likvideerimise komitee, Vastused küsimustele, lk 7.

Riigiasutustes on naiste osakaal suurem kui meeste - naised on 62,9%, mehed on 37,1%. Nendest kõrgemad ametnikud 55,1%, vanemametnikud 64,8% ning nooremametnikud 65,8%.⁶⁰ Seda üllatavam on, et ministritest on kõigest kolm naissoost, ning Riigikogu koosseisus on ainult 24% naisi. Riigikogu komisjonide juhtivatel kohtadel pole kaugeltki veel piisav arv naisi. Eesti delegatsioon CEDAW juures tunnistas, et naised peaksid rohkem julgustama kandideerima juhtivatele ametikohtadele.⁶¹

SVV rõhutas oma tegevuse ülevaates naiste rolli olulisust poliitilises elus meeste kõrval:

“Sooliselt tasakaalustatud osalus poliitikas muudab otsustamisprotsessi esinduslikumaks. Poliitilise isiksuse, tema põhimõtted ja väärtushinnangud moodustavad erinevad osised – päritolu linnast või maalt, sotsiaalne staatus, vanus või noorus, haridustase ja eriala, kogemus pereinimese või pensionärina, ettevõtja või töötuna jne – mille hulgas on oluline ka kogemus naise või mehena. Mida kirjum on otsustajate taust, seda rohkem on neid erinevusi arvestatud ka otsuste tegemisel ning selline mitmekesisus tugevdab demokraatiat. Demokraatias ehk nagu nimigi ütleb rahva võimu teostamisel rahva poolt ja rahva heaks peaks arvesse võtma kõikide ühiskonnaliikmete arvamust ning andma võimaluse kõikidele kaasa rääkida.”⁶²

Abielu- ja pereelu

Abielu- ja pereelu on SVV poolt 2007. aastal välja toodud statistika kohaselt samuti läbivad soolised stereotüübid.⁶³

Perekonnas, kus on sündinud lapsed, mängib erilist rolli vanemahüvitis ning muud rahalised hüved, mis laste sünni ja kasvatamisega kaasas käivad. Samamoodi nagu põhiseadus nõuab vanemate vahelist võrdsust laste kasvatamisel, peab võrdsus olema ka hüvitiste osas, mis vanematele makstakse. 1.09.2007 jõustus muudatus vanemahüvitise seadusele, mille eesmärgiks on muuta regulatsioon võrdsemaks isa suhtes. Kui eelnevalt tekkis isal õigus hüvitisele alles pärast 6 kuu möödumist laste sünnist, siis nüüd tekib see juba 70 päeva möödumisel. Teatud ebavõrdsus säilitati lähtudes valdavast arusaamast, et ema ja lapse tervise seisukohast “on oluline tihe emotsionaalne kontakt” nende vahel ning lisaks rinnaga toitmise režiim, mis kujuneb välja esimesel kolmel kuul. Antud seadus annab peredele siiski vabamad võimalused elukorraldusteks.⁶⁴

Lapse sünnitoetuste teemat käsitles õiguskantsler, kuigi see puudutas otseselt üksnes Tallinna linna poolt makstavat sünnitoetust.⁶⁵ Algselt sai seda toetust taotleda ainult lapse ema. Linna sõnul oli sellise piirangu eesmärgiks “parimal võimalikul viisil kaitsta lapse huve ning välistada olukorra, kus isad saaksid rahuldada ainult oma õigusi lapse suhtes jättes täitmata kohustused laste ees”. Õiguskantsler leidis, et see rikub põhiseadusest ja perekonnaseadusest tulenevat abikaasade ja vanemate vahelist võrdsust. “Ebakohane on eeldada, et lapse huve esindab tegelikkuses vaid ema, kui isa peamiseks huviks on vaid lapsega seotud õiguste (nagu õigus vanemapuhkusele, toetustele jne) omandamine. Isikute pahausksuse eeldamine ning sellise kriteeriumiga ebavõrdsuse loomise põhjendamise ei ole demokraatlikus riigikorralduses mõeldav.”

⁶⁰ Andmed interneti leheküljelt <<http://www.avalikteenistus.ee>> (viimati külastatud 15.07.2008).

⁶¹ ÜRO naiste diskrimineerimise likvideerimise komitee, Aruande arutelu 2, p. 13-14.

⁶² SVV tegevuse ülevaade, lk 69.

⁶³ Margit Sarv, Võrdlevalt statistikast, projekti “Equality for Local Development Gender Mainstreaming in Municipalities”, IV koolitusseminaril. 02.07.2007.

⁶⁴ Riigikogu, Seletuskiri vanemahüvitise seaduse muutmise seaduse eelnõule (1085 SE I).

⁶⁵ Asi nr 6-4/060026, Õiguskantsleri tegevuse aruanne 2006.

Õiguskantsleri arvamusest tulenevalt muutis Tallinn toetuse maksmise korda nii, et seda saavad taotleda mõlemad vanemad.

Eraldi küsimusena tekitas CEDAW-le muret regulatsiooni puudumine registreerimata kooselude osas, mistõttu võivad kannata naiste õigused.⁶⁶ Eesti delegatsioon kinnitas, et Justiitsministeeriumil on plaanid sellises suhtes olevate isikute omandiõiguste reguleerimiseks.⁶⁷

Hariduselu ja huvitegevus

Haridus oli üks olulisemaid teemasid, mida puudutati Eesti aruande arutelus CEDAW-s. Eelkõige uurisid komitee liikmed kooliõpikute ja õppematerjalide kohta, mille osas oli haridus- ja teadusminister 2005. aastal andnud välja määruse, millega nõudis stereotüüpide eemaldamist. CEDAW väljendas oma kokkuvõtvates märkustes muret, et see määrus ei ole endiselt veel rakendunud.⁶⁸ Samuti soovitas CEDAW Eestil pöörata rohkem tähelepanu pedagoogilise personali koolitamisele soolise võrdõiguslikkuse küsimustes, sest leidis, et just haridussüsteemi kaudu oleks kõige efektiivsem soolist võrdõiguslikkust propageerida.⁶⁹

CEDAW mure paistab olevat igati kohane SVV praktika valguses. Voliniku tähelepanu pälvis juhtum, kus üks keskkool korraldas sisseastumiskatseid kolme reaalklassi, kusjuures kaks nendest olid reserveeritud poistele ning üks tüdrukutele, olenemata katsete tulemusest.⁷⁰ Sarnane olukord oli ka ühe asutuse poolt välja kuulutatud "Poiste päevaga", mis kutse kohaselt oli "üritus kõigile väikestele ja suurtele poistele", kus said "pisemad mehepojad meisterdada tikutopsidest autosid ja paberist busse".⁷¹ Samuti juhiti SVV tähelepanu ühele lasteaiale, mis kuulutas mitmekülgsest tegevusest lastele, kusjuures poistele oli ette nähtud puutöö ja maadlus ning tüdrukutele iluvõimlemine.⁷²

Kahtlemata on tegemist soolise diskrimineerimisega kui tüdrukutel ei lubata õppida või võtta osa teatud tegevusest, kuna see on ette nähtud poiste jaoks, ja vastupidi. Soolise võrdõiguslikkuse seaduse § 8 on "keelatud ka diskrimineeriv töö- või koolituspakkumine, mis on suunatud üksnes ühest soost isikule." Sama seaduse § 10 kohaselt "peavad haridusasutused tagama meeste ja naiste (ka poiste ja tüdrukute) võrdse kohtlemise hariduse omandamisel". Lisaks peavad nad soolist võrdõiguslikkust edendama. SVV seisukoht on, et kui tahtmatult kujuneb üks klass või grupp ühe soo keskseks, siis peaks tingimata silmas pidama, et selline olukord ei soodustaks teise soo täielikku välja jäämist, kui huvi on olemas.⁷³

Pöördumistest tulenevalt käsitles SVV antud küsimust süvitsi ning tõi välja sellise segregatsiooni lühema- ja pikemaajalisemad tagajärjed:

"Soolistest erinevustest lähtuval õpetamisel tuleb aga silmas pidada, et naiste ja meeste erinevused tulenevad ühest küljest bioloogiast, teisest küljest sotsiaalsest konstrueeritusest.

⁶⁶ ÜRO naiste diskrimineerimise likvideerimise komitee kokkuvõtvad märkused, p. 30.

⁶⁷ ÜRO naiste diskrimineerimise likvideerimise komitee, Aruande arutelu 2, p. 56.

⁶⁸ ÜRO naiste diskrimineerimise likvideerimise komitee kokkuvõtvad märkused, p. 12.

⁶⁹ Samas, p. 13.

⁷⁰ Margit Sarv, Võrdsusõiguste kaitse, lk 15-18.

⁷¹ SVV kodulehel aadressil <<http://www.svv.ee/index.php?id=524>> (viimati külastatud 16.07.2008).

⁷² SVV tegevuse ülevaade, lk 31-35.

⁷³ Samas, lk 31-35.

Bioloogiline sugu hõlmab bioloogilisi erinevusi, mille põhjal eristatakse inimolendeid mees- ja naissoost isikuteks. Sotsiaalne sugu tähendab nais- või meessoole omistatavaid omadusi ja soorolle. Soorollid on sotsiaalselt õpitud käitumisviisid, mis määravad ära, milliseid tegevusi, töid ja kohustusi tajutakse meestele ja naistele omastena. Kui bioloogiline sugu on püsiv tunnus, siis soorollid on ajas muutuvad seoses muutuvate majanduslike või poliitiliste oludega, samuti seoses ühiskonna sotsiaalse arenguga. Seetõttu ei tohiks soorollide juurutamine takistada vaba eneseteostust.

Oleks väga kurb juba varases lasteaiaaas sisendada lastele arvamist, et on tegevused, mis neile sobivad ja mis mitte, vastavalt sellele, kas nad on tüdrukud või poisid. Taoline piiratud rollidesse surutus pärsib laste harmoonilist arengut. Hariduse ülesanne peaks olema välja selgitada iga inimese individuaalsed (soost sõltumatud) võimed ja oskused ning talle enam huvi pakkuvad valdkonnad. ...

Õppeprotsessis kivistunud soorolle taastootes aitab aga haridussüsteem säilitada soolist ebavõrdsust ühiskonnas. Kuigi seaduste järgi on meestel ja naistel võrdsed võimalused hariduse omandamiseks ning erinevate alade õppimiseks, on noorte valikud tegelikult hoopis piiratumad just neile pandud soost tulenevate ootuste pärast. Tulemuseks on sooline segregatsioon kutse- ja kõrghariduses ning hiljem ka tööturul. ...

*[Selle tulemuseks on omakorda olukord, kus meil tuleb] ka 20 aasta pärast tikutulega taga otsida tublisid meespedagooge, kes suudaksid muuta hariduse ja eeskujude andmise tasakaalustatumaks ja mitmekesisemaks ning kellest ka lasteaia puudust tuntakse.*⁷⁴

Eesti delegatsioon Eesti aruande arutamiseks CEDAW-s kinnitas, et ettevalmistamisel on uued õpikud, mis pööravad rohkem tähelepanu sooküsimustele.⁷⁵ Oma kirjalikes vastustes CEDAW küsimustele märgiti, et ümbertöötamisel on riiklik õppekava põhi- ja keskkoolidele. Inim-, keskkonna- ja sotsiaalteaduse peatükid puudutavad eelarvamusi ja diskrimineerimist. Olulise osa uuest õppekavast moodustab ka pedagoogilise personali koolitamine antud teemal.⁷⁶ Samuti lisati, et 2007. aasta märtsis andis haridus- ja teadusminister välja määruse, mis keelab stereotüübid, mis baseeruvad sool, rahvusel, kultuuril, rassil või mõnel teisel eelarvamusel.⁷⁷

Peale üldhariduslike koolide tekitasid CEDAW-le muret ka ülikoolid, kus komitee liikmete arvates oli naisõppejõudusid disproportsionaalselt vähe.⁷⁸ Eesti delegatsiooni andmetel on nende arv tõusnud ning protsendiliselt on neid 16% asemel, mis oli 2003/2004. aastal, nüüdseks 17%.⁷⁹

Muu

Lisaks eelnevale on SVV praktikas üles kerkinud muid küsimusi. Voliniku poole pöördus isik, kes soovis teada, kas ööklubide praktika, mille kohaselt naised saavad klubisse tasuta, kuid mehed peavad maksma, on sooline diskrimineerimine. SVV leidis, et see on tõesti sooline

⁷⁴ Samas, lk 31-35. Vt ka Margit Sarv, Võrdsusõiguste kaitse, lk 15-18; või kaasus SVV kodulehel aadressil <<http://www.svv.ee/index.php?id=524>> (viimati külastatud 16.07.2008).

⁷⁵ ÜRO naiste diskrimineerimise likvideerimise komitee, Aruande arutelu 2, p. 32.

⁷⁶ ÜRO naiste diskrimineerimise likvideerimise komitee, Vastused küsimustele, lk 12.

⁷⁷ ÜRO naiste diskrimineerimise likvideerimise komitee, Aruande arutelu 1, p. 41. Vt Haridus- ja teadusministri 4. aprilli 2007. a määrus nr 31 "Õpikute ja muu õppematerjali kutse- või eriala riiklikule õppekavale vastavuse kinnitamise tingimused ja kord ning nõuded õpikule ja muule õppematerjalile".

⁷⁸ ÜRO naiste diskrimineerimise likvideerimise komitee kokkuvõtavad märkused, p. 12.

⁷⁹ ÜRO naiste diskrimineerimise likvideerimise komitee, Vastused küsimustele, lk 12.

diskrimineerimine, kuna ööklubid on avalik ruum, “kuhu üldsusel on õigus siseneda ja saada sooliselt võrdse kohtlemise osaliseks”. Sarnane on ka seisukoht, mis on võetud paljudes teistes riikides.⁸⁰

Samuti on pöördutud SVV poole küsimusega, kas kohustuslikku ajateenistust meestele võiks pidada sooliselt diskrimineerimiseks. Volinik pidi tunnistama, et soolise võrdõiguslikkuse seaduse kohaselt see ei ole diskrimineerimine. Seda on kinnitanud ka õiguskantsler, kes leidis, et see konkreetne ebavõrdne kohtlemine tuleneb mõistlikest põhjustest ning pole seega vastuolus ka põhiseadusega.⁸¹

⁸⁰ SVV tegevuse ülevaade, lk 36-37.

⁸¹ Samas, lk 43-44.

Diskrimineerimine rahvuse alusel

Eesti on väikeriik, ent siin elab üle 100 rahvuse, olgu nad siis sisserännanud või siin põliselt elanud rahvad.⁸² Valitsuse poolt heaks kiidetud riiklik programm "Integratsioon Eesti ühiskonnas 2000-2007" on täpsustanud "rahvusvähemuste" ja "etniliste vähemuste" mõistet tulenevalt ajaloolisest päritolust:

"Kuivõrd rahvusvähemuse mõistet rakendatakse rahvastikuteaduses nende rahvuskogukondade puhul, kes on elanud antud territooriumil järjepidevalt pikemat aega, siis tuleb eristada põliselt Eesti eri regioonides elanud suuremaid rahvuskogukondi (1934.aastal 92 600 venelast, 16 300 sakslast, 7 600 rootslast, 5 400 lätlast ja 4 400 juuti) kui rahvusvähemusi ning pärast II maailmasõda migratsiooni tulemusena Eestisse elama asunud rahvuste esindajaid kui etnilisi vähemusi".⁸³

Eraldi ühiskonnagrupiks peetakse uusimmigrante, kes on mujalt (Euroopa Liidust või kolmandatest riikidest) Eestisse saabunud ning vähem kui kolm aastat Eestis elanud.⁸⁴

Eestis kehtib 12.06.1993 Riigikogu poolt vastu võetud vähemusrahvuse kultuuriautonomia seadus, mille aluseks on põhiseaduse § 50 sätestatud õigus "luua rahvuskultuuri huvides omavalitsusi". Kultuuriautonomia seadus defineerib mõistet "vähemusrahvus" ning annab selle mõiste alla kuuluvatele isikutele õiguse "moodustada kultuuriomavalitsusi neile põhiseadusega antud kultuurialaste õiguste teostamiseks".⁸⁵ Samas kitsendab ta isikute ringi, kes sellist valitsust saab moodustada, jättes selle õiguse üksnes saksa, vene, rootsi ja juudi vähemusrahvusest isikutele ning vähemusrahvustele, kelle arv on üle 3000 (§2 lg 2).

Vastavalt vähemusrahvuse kultuuriautonomia seaduse §-le 4 on rahvusvähemustel õigus moodustada ja toetada rahvuslikke kultuuri- ja haridusasutusi ning usukogudusi; luua rahvuslikke organisatsioone; täita rahvustraditsioone ja usukultuslikke tavaid, kui see ei kahjusta avalikku korda, tervist ega kõlblust; kasutada oma emakeelt asjaajamises keeleseadusega kehtestatud piires; kirjastada rahvuskeelseid trükiseid; sõlmida koostöökokkuleppeid rahvuslike kultuuri- ja haridusasutuste ning usukoguduste vahel; levitada ja vahetada teavet oma emakeeles.

2007. aastal lisandus seni ainukesele ja aastast 2004 tegutsenud ingerisoomi kultuuriomavalitsusele ka eestirootslaste kultuuriomavalitsus — Rootsi vähemuse kultuurinõukogu valimised peeti 2.-4. veebruaril 2007.⁸⁶ Kultuuriomavalitsus annab "etno-kultuurilisele vähemusgrupile juriidilise staatuse otsesuheteks riigiga ja ühtlasi ka õiguse taotleda toetust oma tegevuseks riigieelarvest."⁸⁷

Lisaks mõjutab vähemusrahvuste olukorda Eestis Euroopa Nõukogu vähemusrahvuste kaitse raamkonventsioon, mis võeti vastu Strasbourgis 5. novembril 1992 ning jõustus Eesti suhtes 1.

⁸² Riiklik programm „Integratsioon Eesti ühiskonnas 2000-2007“, kiidetud heaks Vabariigi Valitsuse poolt 14.03.2000, kättesaadav internetis aadressil: <<http://www.rahvastikuminister.ee>> (viimati külastatud 22.09.2008), lk 44.

⁸³ Samas, lk 44.

⁸⁴ Eesti lõimumiskava 2008-2013, kinnitatud Vabariigi Valitsuse 10.04.08 korraldusega nr 172, lk 4.

⁸⁵ Vähemusrahvuse kultuuriautonomia seadus, RT I 1993, 71, 1001, §1 ja §2 lg 1.

⁸⁶ Rootsi vähemusrahvuse kultuurinõukogu kodulehekülj: <<http://www.eestirootslane.ee>> (viimati külastatud 02.07.2008).

⁸⁷ Integratsiooni Sihtasutus, "Rahvusvähemused ja rahvuskultuur Eestis", avaldatud internetis aadressil: <<http://www.meis.ee/est/etnilinevahemus>> (viimati külastatud 22.09.2008).

veebruari 1998. Kuna tegemist on rahvusvahelise lepinguga, siis vastavalt põhiseaduse § 3 ja 123 on see Eesti õigussüsteemi osa ning asetseb õigushierarhias tavaseadustest kõrgemal.⁸⁸ Raamkonventsiooni kohaselt on Eesti kohustatud regulaarselt esitama aruandeid selle täitmise kohta. Siia maani on esitatud kaks aruannet ning raamkonventsiooni nõuandekomitee on neist tulenevalt Eestile soovitusi teinud.⁸⁹

Vähemusrahvuste kaitse raamkonventsiooni nõuandekomitee kritiseerib jätkuvalt vähemusrahvuse kultuuriautonomias seadust ning selle rakendamist. Oma teises arvamuses Eesti kohta märkis komitee, et "Eesti on teinud õigusaktides muudatusi rahvusvähemusi puudutavates olulistest valdkondades, kuid otseselt rahvusvähemuste jaoks koostatud õigusaktid on jäänud suuresti muutmata. Näiteks pole muudetud vähemusrahvuste kultuuriautonomias seadust, ehkki üldiselt peetakse seda ebatõhusaks ja ebapraktiliseks ..."⁹⁰

Lisaks soovitas komitee Eestil üle vaadata rahvusvähemuse määratluse ning "kaaluda raamkonventsiooni kohaldamist ülejäänud vähemusse kuuluvatele isikutele, esmajoones mittekodanikele."⁹¹ Veel soovitas nõuandekomisjon, et "Eesti peaks jätkama kodakondsuse kättesaadavaks muutmist, teostades muuhulgas ettepaneku vabastada vanemaealised taotlejad kodakondsusseaduse keelenõuetest[,] ... võimaldama rohkem tasuta eesti keele õpet piiratud rahaliste võimalustega isikutele, kes kavatsevad teha kodakondsuseksamit või tahavad parandada oma riigikeele oskusi muudel integratsiooni toetavatel eesmärkidel."⁹²

2007. aastal tehti kodakondsusseadusele mitu muudatusettepanekut, millega pandi ette kodakondsuse saamise menetlemise lihtsustamist. Kõik Riigikogule tehtud ettepanekud on tänaseks tagasi lükatud.⁹³ Vabariigi Valitsus võttis küll vastu määruse, millega muuhulgas sätestatakse kodakondsusseaduse ja põhiseaduse tundmise eksami sooritamise vabastamise tingimused. Siiski ei tulene muudatus otseselt rahvusvähemusse kuulumisest, vaid isiku tervislikust seisundist.⁹⁴

Lisaks eelnevale märkis vähemusrahvuste raamkonventsiooni nõuandekomitee lisapuudusena võrdse kohtlemise seaduse puudumist.⁹⁵ 2007. aasta menetleti seda seadust aktiivselt tulenevalt Euroopa institutsioonide survest, jõudmata seaduse vastuvõtmiseni. Euroopa Komisjon saatis 2006. aasta lõpus ja 2007. aasta alguses ametlikud kirjad, milles viitab asjaolule, et direktiivid 2000/43/EÜ (29. juuni 2000) ja 2000/78/EÜ (27. november 2000), mis puudutavad diskrimineerimise keeldu töökohal, ei ole Eesti poolt korrektselt üle võetud. Võrdse kohtlemise

⁸⁸ Ilmar Tomusk, "Integratsioonist vähemusrahvuste keeleõiguse kontekstis", Õiguskeel nr 4, 2005, samuti kättesaadav aadressil: <<http://www.keeleinsp.ee/?menu=34&news=357>> (viimati külastatud 22.09.2008).

⁸⁹ Kõik on kättesaadavad välisministeeriumi kodulehel aadressil: <http://www.vm.ee/est/kat_475/4501.html> (viimati külastatud 22.09.2008).

⁹⁰ Vähemusrahvuste kaitse raamkonventsiooni nõuandekomitee, teine arvamus Eesti kohta, 24.02.2005, dok. nr. ACFC/OP/II(2005)001, kättesaadav eesti keeles aadressil: <http://web-static.vm.ee/static/failid/051/2nd_OP_Estonia_est_24.02.105.pdf> (viimati külastatud 02.07.2008), p. 8.

⁹¹ Samas, p. 24.

⁹² Samas, p. 50-51.

⁹³ Kodakondsuse seaduse § 9 muutmise seaduse eelnõu (113 SE), kättesaadav Riigikogu kodulehel aadressil: <http://www.riigikogu.ee/?page=en_vaade&op=ems&eid=143166&u=20081006163452>, ning Kodakondsuse seaduse § 5 muutmise seaduse eelnõu (126 SE) kättesaadav Riigikogu kodulehel aadressil: <http://www.riigikogu.ee/?page=en_vaade&op=ems&eid=154459&u=20081006163540> (mõlemad viimati külastatud 22.09.2008).

⁹⁴ Vabariigi Valitsuse 13. detsembri 2007. a määrus nr 247, RTI, 19.12.2007, 68, 422.

⁹⁵ Vähemusrahvuste kaitse raamkonventsiooni nõuandekomitee, teine arvamus Eesti kohta, p. 33-36.

seaduse eesmärgiks ongi nende direktiivide Eesti õigusesse sisseviimine. Kuna ametlik kiri Euroopa Komisjonilt “tähistab esimest formaalset sammu Euroopa Ühenduse asutamislepingu artikli 226 järgses rikkumismenetluses”, siis sellest tulenevalt on võrdse kohtlemise seaduse eelnõu vastuvõtmine äärmiselt oluline.⁹⁶ Vaatamata eelnõu pidevale muutmisele ning asjaolule, et 2008. aastal menetletakse juba kolmandat varianti sellest eelnõust, ei ole seda endiselt suudetud vastu võtta.

Rahvusvähemuste olukorda puudutab ka UNESCO kultuuri väljendusvormide mitmekesisuse kaitse ja edendamise konventsioon,⁹⁷ mis jõustus 2007. aastal. Eesti siseseks järelevalve institutsiooniks konventsiooni rakendamise osas määrati kultuuriministeerium.⁹⁸ Seoses konventsiooni rakendamisega loodi kultuuriministeeriumi juurde kultuurilise mitmekesisuse asekanstleri ametikoht.

2007. aasta ei toonud kaasa olulisi muudatusi vähemusrahvuste õigusi puudutavas regulatsioonis.

Märkida tuleks samas Eesti rahvusringhäälingu seaduse vastuvõtmist, mille § 5 lg 8 sätestab, Rahvusringhäälingu ühe ülesandena selliste saadete edastamise, “mis Rahvusringhäälingu võimaluste piires vastavad kõigi rahvastikurühmade, sealhulgas vähemuste infovajadusele”.⁹⁹ ERRil on üks venekeelne raadiokanal (Raadio 4) ning venekeelne uudisteportaal Novosti.

Toetus rahvusvähemuste kultuurile

Rahvusvähemuste kultuuri toetamine jätkus eelkõige rahaliste vahenditega. Seda märgib ka valitsus vähemusrahvuste kaitse raamkonventsiooni täitmise aruandes. Samuti jätkati rahvusvähemuste ja nende organisatsioonide kaasatuse suurendamist otsustusprotsessides.¹⁰⁰ Vähemusrahvuste kaitse raamkonventsiooni nõuandekomitee on siiski rõhutanud, et oluline on ka pidev rahastatus, mis ei olene üksikutest projektidest.¹⁰¹ Positiivne näide on rahvusvähemuste pühapäevakoolide rahastamine, mida on alates 2004. aastast rahastanud Haridus- ja Teadusministeerium läbi Integratsiooni Sihtasutuse.¹⁰² Integratsiooni Sihtasutuse andmetel oli 2007. aastal registreeritud 14 eri rahvuse rahvuskultuuriseltside pühapäevakooli.¹⁰³

Vähemusrahvuste kaitse raamkonventsiooni nõuandekomitee andis soovitusi, kuidas vähemusrahvuste organisatsioonide rahastamist tõhustada. Komitee arvates võiksid kõik projektide rahastust puudutavad materjalid, eelkõige need, “mis on seotud selle valdkonna

⁹⁶ Riigikogu, Seletuskiri võrdse kohtlemise seaduse eelnõule (67 SEIII), kättesaadav internetis aadressil: <http://www.riigikogu.ee/?page=en_vaade&op=ems&eid=96268&u=20080820192134> (viimati külastatud 22.09.2008), lk 1.

⁹⁷ Vabariigi Valitsuse 23. novembri 2006. a korraldus nr 637, RTL, 05.12.2006, 85, 1553.

⁹⁸ Kultuuriministeerium, “Kultuuriline mitmekesisus”, viimati uuendatud 29. august 2008, saadaval internetis aadressil: <<http://www.kul.ee/index.php?path=0x2x1424>> (viimati külastatud 22.09.2008).

⁹⁹ RTI, 06.02.2007, 10, 46.

¹⁰⁰ Vähemusrahvuste kaitse raamkonventsiooni nõuandekomitee, teine arvamus Eesti kohta, p. 58.

¹⁰¹ Samas, p. 20.

¹⁰² A.Koik, Rahvusvähemuste pühapäevakoolid said riigilt toetust, Haridus- ja Teadusministeerium, saadaval internetis aadressil: <<http://www.hm.ee/index.php?049519>> (viimati külastatud 22.09.2008).

¹⁰³ E.Müüripeal, Rahvuskultuuriseltside pühapäevakoolid – emakeele ja kultuuriõppe toetajad, Integratsiooni Sihtasutus, saadaval internetis aadressil: <<http://www.meis.ee/est/etnilinevahemus/pk>> (viimati külastatud 22.09.2008).

Euroopa Liidu rahastusskeemidega”, olema kättesaadavad vähemusrahvuste endi keeltes. Siinkohal rõhutatakse Ida-Virumaa ja Peipsi järve piirkonda.¹⁰⁴

Rahvuskultuuriseltsidele suunatud informatsioon Integratsiooni Sihtasutuse projektikonkurssidest ja infopäevadest on seltsidele hästi kätte saadav. Üksikisiku tasandil on lisaks võimalik saada ettevõtlusega seotud konsultatsiooni vene keeles Ida-Virumaa Ettevõtluskeskusest. Ettevõtluse Arendamise Sihtasutuse vastav informatsioon on internetis kättesaadav nii eesti kui vene keeles. Informatsioon teiste fondide kohta ei ole venekeelsele elanikkonnale nende emakeeles sedavõrd hästi kättesaadav. Riigiasutuste informatsioon on internetis küll vene keeles olemas, kuid ebapiisava teavituse tõttu ei ole sellise informatsiooni olemasolu valdavalt teada.

Muukeelsete laste haridusvõimalused Eestis

Eesti on võtnud endale rahvusvaheliste lepingute (nt lapse õiguste konventsioon, art 28) ja siseriiklike aktidega kohustuse tagada kõikidele lastele, kes Eestis elavad, juurdepääsu elementaarsele haridusele. Selline õigus ja kohustus on sätestatud nii põhiseaduse § 37 kui haridusseaduse § 8.¹⁰⁵ Viimase kohaselt on haridus kohustuslik igale vähemalt 7-aastasele lapsele kuni ta on omandanud põhihariduse või saanud 17-aastaseks. Selline kohustus puudutab kõiki lapsi, kes Eestis elavad, olenemata nende kodakondsusest, va välisriikide esindajate lapsed. Selline riigi kohustus ei tekita probleeme kui tegemist on lapsega, kelle eesti keele oskus on piisaval tasemel või kes räägib vene keelt.

Eesti riiklikud haridusasutused on hetkel üleminekufaasis, mille kohaselt peavad seni venekeelse õppekavaga koolid üle võtma eestikeelse õppekava. Põhikooli- ja gümnaasiumiseaduse¹⁰⁶ § 52 lõige 2 sätestas, et kõik riiklikud koolid peavad alustama ülemineku eestikeelsele õppele alates 2007. aasta 1. septembrist. Järk-järgulist üleminekut alustati lähtudes Üldharidussüsteemi arengukavast aastateks 2007-2013, mille kohaselt peab protsess jõudma lõpule 2012. aastaks.¹⁰⁷ Eesti keeles hakatakse järkjärgult õpetama eesti kirjandust, ühiskonnaõpetusest, geograafiat, muusikat ja Eesti ajalugu. Lisaks neile viiele ainele tuleb koolil valida veel kaks õppeainet. Üleminek algas ühe aine õpetamisega eesti keeles, millele igal järgneval õppeaastal lisandub üks aine. Eesti õppekeelele on lubatud üle minna kiiremas tempos kui seadus nõuab, eeldusel, et selleks on valmis kool, õpilased ja õpetajad.¹⁰⁸ Protsessi võimalikult valutu alguse ning venekeelse õppekava alusel õpetanud õpetajate konkurentsivõime tõstmiseks eestikeelse õppekava tingimustes viidi 2007. aastal läbi mitmeid infopäevi, konverentse ja koolitusi.¹⁰⁹ Sellised kohustuslikud muudatused puudutavad üksnes riiklike haridusasutusi ning mitte erakoole.

Laste puhul, kes ei räägi ei eesti ega vene keelt tasemel, mis võimaldaks neil õpingutest osa võtta, on riigil enda kohustuse täitmisega raskusi. Selliste laste jaoks oleks vaja luua eraldi süsteem,

¹⁰⁴ Vähemusrahvuste kaitse raamkonventsiooni nõuandekomitee, teine arvamus Eesti kohta, p. 64.

¹⁰⁵ Eesti Vabariigi haridusseadus, RT 1992, 12, 192.

¹⁰⁶ RT I 1993, 63, 892.

¹⁰⁷ Vabariigi Valitsus, Vene õppekeelelega munitsipaal- ja riigikoolide gümnaasiumiastme eestikeelsele õppele ülemineku tegevuskava aastateks 2007-2012 <<http://www.hm.ee/index.php?popup=download&id=6953>> (viimati külastatud 22.09.2008).

¹⁰⁸ Detailsemat informatsiooni protsessi kohta saab haridus- ja teadusministeeriumi interneti leheküljelt aadressilt: <<http://www.hm.ee/index.php?047953>> (viimati külastatud 22.09.2008).

¹⁰⁹ Integratsiooni Sihtasutus, Õpetajate konkurentsivõime tõstmine muukeelses koolis, saadaval internetis aadressil: <<http://www.meis.ee/est/2007/konkurents>> (viimati külastatud 22.09.2008).

mille kohaselt suur osa õppest tuleb talle arusaadavasse keelde tõlkida. Eestis on selline võimalus olemas üksnes kahe-kolme keele puhul, seda nii rahaliste kui inimressursside piiratuse tõttu.¹¹⁰

Rahvussuhete temaatika uuringute ja välisvaatlejate silme läbi

Pronkssõduri teisaldamisega seoses puhkenud sündmused aprillis 2007 suurendasid märkimisväärselt tähelepanu rahvussuhete olukorrale Eestis. Läbi viidi mitu uuringut ning oma huvi näitas üles rahvusvaheline üldsus.

2007. aastal tellis rahvastikuministri büroo kaks sotsioloogilist uuringut, mille põhiteemadeks olid rahvussuhted ja integratsioon pärast aprilli sündmusi. Mais-juulis viisid Saar Poll ja Tartu Ülikooli teadlased läbi uuringu "Rahvussuhted ja integratsioonipoliitika väljakutsed pärast pronkssõduri kriisi", milles osales 1487 inimest vanuses 15-74.¹¹¹ Samal ajal viisid Tallinna Ülikooli sotsiaalteadlased rahvastikuministri büroo tellimusel läbi uuringu "Eesti ühiskonna integratsiooni võimalikkusest peale pronksööd".¹¹²

Eesti inimarengu aruanne 2007¹¹³ sisaldab samuti informatsiooni rahvussuhete olukorrast Eestis. Mitte-eestlaste olukorrale pühendatud peatükk läheneb küsimusele majanduslikust aspektist ning seal jõutakse järeldusele, et vaatamata üldisele majanduskasvule on eestlaste ja mitte-eestlaste sissetulekute vahe kujunemas aina suuremaks. Samuti ilmneb nn klaaslae efekt tööturul, kus mitte-eestlaste positsioon on kehvem kui samasuguse

haridustasemega eestlastel, omades vähem võimalusi erialase töö leidmisel. See omakorda mõjutab mitte-eestlaste sotsiaalset staatust ning enesehinnangut negatiivselt. Professor Marju Lauristin, kes on mitte-eestlaste olukorrale pühendatud peatüki autor, on tunnistanud, et üsna suur protsent venekeelsest elanikkonnast on tundnud diskrimineerimist. Samas märkis prof. Lauristin, et "kui aga hakata lahkama olukorda detailsemalt, selgub, et tegemist ei ole diskrimineerimisega juriidilises mõistes, kuigi inimesed võtavad tõrjutust, usaldamatust, piiride tõmbamist „meie” ja „nende” vahel just diskrimineerimisena."¹¹⁴

Rahvusvahelisel tasemel oli Eesti olukord arutlusel mitmes organisatsioonis. Eestit külastasid 2007. aastal Euroopa Nõukogu parlamentaarse assamblee president René van der Linden

2007. aastal:

... ei omanud 65% eestlastest ja 39% teistest rahvustest inimestest praktiliselt kontakte ning 12% eestlastest ja 1% teistest rahvustest inimestest kuulus kodanikuühendustesse;
... moodustasid määratlemata kodakondsusega isikud 9% Eesti elanikkonnast;
... oli juhtide ja tippspetsialistide osakaal eestlaste seas 31% ja teiste rahvuste seas 19%; oskus- ja lihttööliste osakaal eestlaste seas 35% ja teiste rahvuste seas 53%;
... oli 75% lastel, kelle emakeel ei ole eesti keel, võimalus osaleda eesti keele õppes;
... toetati riigi poolt 153 muukeelset kultuuriseltsi ja muud organisatsiooni;
... tööjõuvahetuses 72 isikut, keele ja erialakursustel osales kokku 1009 isikut;
... kuulas 60% teise rahvuse esindajatest iga nädal Raadio4 ja/või vaatas ETVd;
... sooritas põhiseaduse ja kodakondsuse seaduse tundmise eksami edukalt 1800 isikut.

Allikas: Eesti lõimumiskava 2008-2013

¹¹⁰ Justiitsministeerium, Sotsiaalministeerium, Välisministeerium ja Siseministeerium, Vastuseks Inimõiguste Instituudi 30.05. päringule lastega kaubitsemise kohta, 7.07.2008.

¹¹¹ Saar Poll OÜ, Rahvussuhted ja integratsioonipoliitika väljakutsed pärast pronkssõduri kriisi, juuli 2007, saadaval internetis aadressil: <http://www.rahvastikuminister.ee/public/Integratsioonipoliitika_valjakutsed.pdf> (viimati külastatud 22.09.2008).

¹¹² Uuring "Eesti ühiskonna integratsiooni võimalikkusest peale pronksööd", vt lähemalt aadressil: <<http://rto.tlu.ee/TEADUS/default.asp?sisu=uurimisraportid>> (viimati külastatud 22.09.2008).

¹¹³ Eesti Koostöö Kogu, Eesti inimarengu aruanne 2007, Tallinn 2008.

¹¹⁴ Tööturul on mitte-eestlased ebvõrdses olukorras, Postimees 17.03.2008, vene keeles.

(september 2007) ja inimõiguste volinik Thomas Hammarberg (juuni 2007) ning ÜRO rassilise diskrimineerimise eriraportöör Doudou Diène (september 2007). Kõik andsid oma hinnangud senisele integratsioonile ja kommenteerisid aprilli sündmusi. Rahvusvahelised vaatlejad märgivad, et Eesti poliitikut, ühiskond ja massimeedia hindavad kujunenud olukorda piisava tõsiduse ja vastutustundlikkusega. Nt diskrimineerimise eriraportöör Doudou Diène, kelle kriitilised hinnangud Eesti visiidi käigus tekitasid teravat vastukaja ja kommentaare meedia vahendusel, tunnistas oma aruandes Eesti visiidi kohta, et Eestis on toimumas positiivseid muutusi ja märkis ära kasvavat tolerantsi ühiskonnas.¹¹⁵

¹¹⁵ ÜRO eriraportöör rassismi, rassilise diskrimineerimise, ksenofoobia ja sarnase sallimatuse kohta, *Racism, Racial Discrimination, Xenophobia and Related Forms of Intolerance, follow-up to and implementation of the Durban Declaration and Programme of Action* (Rassism, rassiline diskrimineerimine, ksenofoobia ja sarnased sallimatuse vormid, Durbani deklaratsiooni ja tegevusprogrammi järeltegevus ja täideviimine), UN dok. nr. A/HRC/7/19/Add.2 (17.03.2008).

Diskrimineerimine seksuaalse suundumuse alusel

2007. aastal ei toimunud olulist edasiminekut LGBT isikute õiguste kaitse osas. 2008. aasta alguses viidi IÕK ekspertide abiga ja Euroopa Liidu Põhiõiguste Agentuuri tellimusel läbi temaatiline õiguslik uuring homofoobiast ning seksuaalse suundumuse alusel diskrimineerimisest.¹¹⁶ Uuringu tulemusel selgus, et Eesti ametkonnad ei pööra piisavalt tähelepanu seksuaalse suundumuse põhjal toimuva diskrimineerimise vastu võitlemisele, puudulik on nii statistika kui praktika, millest võib järeldada, et seksuaalvähemused ei tunne ennast Eestis piisavalt kindlalt, et oma õiguste kaitseks välja astuda.

Seksuaalse suundumuse alase diskrimineerimise vastu võitlemise osas on Eestil vaja teha veel mitmeid samme, et olla vastavuses Euroopa inimõiguste alaste miinimumnõuetega, sh Euroopa Liidu õigusaktidega. Euroopa Liidu nõukogu direktiiv 2000/78/EÜ,¹¹⁷ mis pidi olema transponeeritud hiljemalt Eesti liitumiseks Euroopa Liiduga (s.o 1. maiks 2004), ei olnud täielikult implementeeritud ka 2007. aasta lõpuks. Võrdse kohtlemise seaduse eelnõu, mis oluliselt parendab seksuaalse suundumuse alase diskrimineerimise kaitset, ning mis võeti Riigikogu menetlusse 25. jaanuaril 2007, oli 2007. aasta lõpuks poliitiliste lahkarvamuste tulemusel ikka veel vastu võtmata.

Jätakuvalt ei sõlmita Eestis samasooliste isikute vahelisi abielusid, samuti on kaheldav välisriikides sõlmitud abielude tunnustamine.¹¹⁸ Riik ei tunnista ka samasooliste paaride kooselu ning neile ei laiene mitte ükski sotsiaalne või muu tagatis, mis seadustega abieluga kaasneb.¹¹⁹ See toob kaasa ka võimalikke probleeme isikute vaba liikumise põhimõtte rakendamisel Euroopa Liidus: nende samasooliste paaride, kes on oma lähteriigis samasooliste kooselu õiguslikult registreerinud, õigusi ei tunnustata Eesti ametivõimude poolt. Nõukogu direktiivi 2004/38/EÜ¹²⁰ artikliga 3(2)(b) ette nähtud nõude hõlbustada liikmesriiki sisenemist ning liikmesriigis elamist isiku partnerile, "kellel on liidu kodanikuga püsiv ja nõuetekohaselt tõendatud suhe" implementeeritus Eesti õigussüsteemi on kaheldav.

Ühiskonnas kerkis 2007. aastal seksuaalse suundumuse küsimus laiemalt esile seoses Gay Pride ürituse korraldamisega. Eelnevatel aastatel vägivaldselt lõppenud sarnaste ürituse osas olid nii selle korraldajad kui Amnesty International Eesti ametivõimude tegevuse suhtes kriitilised, eriti mis puudutab homofoobsete vastudemonstrantide ohjeldamist politseivõimude poolt.¹²¹ 2007. aasta rongkäigu osas süüdistasid ürituse korraldajad nii linnavõime kui politseid bürokraatlike tõkete

¹¹⁶ European Union Fundamental Rights Agency, *Thematic Legal Study on Homophobia and Discrimination on Grounds of Sexual Orientation (Estonia)* (Temaatiline õigusuurimus homofoobiast ja diskrimineerimisest seksuaalse orientatsiooni alusel (Eesti)), veebruar 2008, saadaval internetis aadressil: <http://fra.europa.eu/fra/material/pub/comparativestudy/FRA-hdgso-NR_EE.pdf> (viimati külastatud 17.07.2008).

¹¹⁷ Saadaval internetis aadressil: <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=DD:05:04:32000L0078:ET:PDF>> (viimati külastatud 22.09.2008).

¹¹⁸ Eesti perekonnaseaduse (RT I 1994, 75, 1326) § 1 lg 1 alusel sõlmitakse abielu mehe ja naise vahel. Muid abieluga võrreldavaid riiklikult tunnustatud kooselu vorme (sh vabaabielu) Eesti õigusruumis ei eksisteeri.

¹¹⁹ Justiitsministeeriumi poolt mõnel korral mainitud võlaõigusliku seltsingulepingu alusel kooselu korraldamine on ebapiisav ning ei taga mitte ühtegi abieluga kaasnevat riiklikku soodustust või garantiid.

¹²⁰ Saadaval internetis aadressil: <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=DD:05:05:32004L0038:ET:PDF>> (viimati külastatud 22.09.2008).

¹²¹ Amnesty International, *Estonia: The right to freedom of peaceful assembly must be protected* (Eesti: Õigust kogunemisvabadusele peab kaitsma), 15. august 2006, saadaval Internetis aadressil: <<http://www.amnesty.org/en/library/info/EUR51/001/2006>> (viimati külastatud 14.02.2008).

seadmises ning koostööst keeldumises.¹²² Õiguskantsler leidis politseiprefekt Raivo Küttile saadetud soovitusel õiguspärasuse ja hea halduse tava järgimiseks, et kuigi nõue kaasata turvaettevõtja oli õiguspärane, ei saanud sellel olla õiguslikult siduvat mõju ürituse korraldamisele loa andmisele.¹²³

Karistusseadustiku § 151 on kriminaliseeritud ka homofiobsed avaldused:

*“Tegevuse eest, millega avalikult on kutsutud üles vihkamisele, vägivallale või diskrimineerimisele seoses rahvuse, rassi, nahavärvi, soo, keele, päritolu, usutunnistuse, **seksuaalse sättumuse**, poliitiliste veendumuste või varalise või sotsiaalse seisundiga, kui sellega on põhjustatud oht isiku elule, tervisele või varale, ...”*

Samas ei ole antud sätet seksuaalse sättumusega seotud vihkamise, vägivalla ja diskrimineerimisega seotud praktikas rakendatud, mistõttu selle efektiivsust adekvaatselt hinnata ei ole võimalik või puudub sellel sätel üldse mõju.

Transgender isikute problemaatika on Eestis laiemas tähelepanu ja käsitluseta. *Transgender* isikute õigusi ja soovahetust puudutav õiguslik regulatsioon on laiali pillutud mitmetesse erinevatesse seadustesse ning määrustesse, mistõttu isikutel puudub ülevaade oma õigustest ja kohustustest.

Detsembris 2007 avalikustati Tartu Ülikooli sotsioloogia ja sotsiaalpoliitika instituudi teadurite poolt sotsiaalministeeriumi tellimusel ja Euroopa Komisjoni toel läbi viitandud uurimuse “GLBT-inimeste ebavõrdne kohtlemine Eestis” lõpparuanne.¹²⁴ Uurimusest selgub muuhulgas, et ebavõrdset kohtlemist ilmneb nii riigi, ühiskonna kui üksikisiku tasandil ning et “[s]eadustes on vastuolusid: üks seadus deklareerib võrdseid õigusi ja võrdse kohtlemise õigust, samas teised seadused piiravad neid õigusi või lausa eristavad teatud inimrühmi.”¹²⁵ Lisaks leiti, et ka GLBT inimesed ise ei ole oma õigustest sageli teadlikud.

Teadurite ettepanekud poliitikakujundajatele:

- GLBT-inimeste olukorda tuleb edasi uurida.
- Tuleb põhjalikumalt analüüsida Eesti Vabariigi ja Euroopa Liidu võrdsete õiguste ja võrdse kohtlemisega seonduvaid õigusakte.
- Otsuste tegemisel tuleb lähtuda sihtrühma arvamustest ja vajadustest, mitte laia üldsuse hinnangust, keda otsus tegelikult ei puuduta.
- Enne otsuste tegemist tuleb uurida rahvusvahelist kogemust, et õppida teiste vigadest (vt Norra, Tšehhi jt kogemusi).
- Otsused peavad põhinema teaduslikul alusel ja asjatundlikul analüüsil.
- Tuleb jälgida vihaõhutamist keelava seaduse toimumist kõikides eluvaldkondades ja eriti meedias.
- Ühiskonnas tuleb järjepidevalt ja süstemaatiliselt levitada sallivust propageerivaid hoiakuid.
- Inimestega tegelevad spetsialistid (tervishoiutöötajad, pedagoogid, politseinikud, ametnikud, ajakirjanikud, sotsiaaltöötajad) peavad saama vastava hariduse, et hoida ära ebavõrdset kohtlemist igapäevapraktikas.
- Eelmises punktis loetletud spetsialistide toimepandud diskrimineerimisjuhtumid ja vaenu õhutamine peab olema eriti rangelt karistatud.
- Tuleb suurendada ka GLBT-inimeste teadlikkust oma õigustest, mis on kooskõlas üldiste inimõigustega.

Allikas: Judit Strömpl jt. GLBT-inimeste ebavõrdne kohtlemine Eestis. Uuringu lõpparuanne. Tartu 2007.

¹²² MTÜ Eesti seksuaalvähemuste kaitse ühing, Pöördumine seoses Tallinna Pride 2007 korraldamisega seonduvalt, 12. juuli 2007, saadaval internetis aadressil: <<http://www.epl.ee/?arvamus=392837>> (viimati külastatud 22.09.2008).

¹²³ Õiguskantsleri kantselei, Soovitus õiguspärasuse ja hea halduse tava järgimiseks, Kiri politseiprefekt Raivo Küttile, 09.2007.

¹²⁴ Judit Strömpl jt, GLBT-inimeste ebavõrdne kohtlemine Eestis, uuringu lõpparuanne, Tartu 2007, saadaval internetis aadressil: <[http://213.184.49.171/www/gpweb_est_gr.nsf/HtmlPages/GLBT-inimesteEbavordnekohtlemineEestis/\\$file/GLBT-inimeste%20ebavordne%20kohtlemine%20Eestis.pdf](http://213.184.49.171/www/gpweb_est_gr.nsf/HtmlPages/GLBT-inimesteEbavordnekohtlemineEestis/$file/GLBT-inimeste%20ebavordne%20kohtlemine%20Eestis.pdf)> (viimati külastatud 22.09.2008).

¹²⁵ Samas, lk 53

Olukord kinnipidamisasutustes¹²⁶

2007. aasta mais külastas Eestit Euroopa Nõukogu piinamise ning ebainimliku ja inimväärikust alandava kohtlemise või karistamise vältimise komitee (*Council of Europe's Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment - CPT*) delegatsioon.¹²⁷ Komitee neljas külaskäik keskendus eelmisest külaskäigust alates toimunud arengutele. Lisaks vaadeldi aprillis Tallinnas toimunud rahutustes osalenute kohtlemist politsei poolt ning eluaegsete ja alaealiste vangide olukorda. Vastavalt CPT reeglitele on külaskäigu tulemused konfidentsiaalsed.

Samuti külastas Eestit Euroopa Nõukogu inimõiguste erivolinik,¹²⁸ et valitsusliikmetega arutada 11. juulil avaldatud memorandumit¹²⁹ erivoliniku soovitude täitmise kohta. Memorandum sisaldab muuhulgas ülevaadet ning soovitusi kinnipidamisasutuste kohta.

Rahvusvahelistest organisatsioonidest on 2007. aastal olukorda Eesti kinnipidamisasutustes arutanud ka ÜRO piinamisvastane komitee (*Committee against Torture - CAT*) seoses Eesti 2005. aastal esitatud aruandega piinamise ning muude julmade, ebainimlike või inimväärikust alandavate kohtlemis- ja karistamisviiside vastase konventsiooni täitmise kohta.

18.02.2007 jõustus oluline muudatus õiguskantsleri seaduses.¹³⁰ Selle kohaselt on õiguskantsleri üheks ülesandeks toimida ennetusastusena piinamise ning muude julmade, ebainimlike või inimväärikust alandavate kohtlemis- ja karistamisviiside vastase konventsiooni tähenduses. Selle raames on õiguskantsleri üheks olulisemaks tegevuseks järelevalve vanglate ja arestimajade üle. Samas tegeles õiguskantsler valdkonnaga ka enne seaduse muutmist.

Justiitsministeriumi haldusalas on 2008. aasta seisuga viis vanglat - Harku, Murru, Tallinna, Tartu ja Viru.¹³¹ 2007. aastal suleti Ämari vangla seoses Viru vangla avamisega 2008. aasta alguses.¹³² Siseministeriumi haldusalas olevaid arestimaju on Eesti Politsei internetileheküljel oleva informatsiooni kohaselt kuusteist.¹³³

¹²⁶ Käesoleva ülevaate raames vaadeldakse kinnipidamisasutustest üksnes vanglaid ja arestimaju. Psühhiaatriaasutused, eelkõige sundravi osas, jäävad ulatusest välja, kuigi ka nende osas on probleeme ja teemasid, mida oleks vaja käsitleda. Samuti jäävad käesoleva ülevaate ulatusest välja Kodakondsus- ja Migratsiooni ameti väljasaatmiskeskused.

¹²⁷ Euroopa Nõukogu piinamise vältimise komitee, Pressiteade - Euroopa Nõukogu piinamise vältimise komitee külastab Eestit, 24.05.2007, saadaval internetis aadressil: <<http://www.cpt.coe.int/documents/est/2007-05-24-eng.htm>> (viimati külastatud 2.07.2008).

¹²⁸ Euroopa Nõukogu, Pressiteade - inimõiguste erivolinik külastab Lätit ja Eestit, 01.10.2007, saadaval internetis aadressil: <http://www.coe.int/t/commissioner/News/2007/071001Latvia-Estonia_en.asp> (viimati külastatud 2.07.2008).

¹²⁹ Inimõiguste erivoliniku memorandum.

¹³⁰ Õiguskantsleri seaduse muutmise seadus, RTI, 08.02.2007, 11, 52.

¹³¹ Justiitsministerium, Vanglate ja kriminaalhoolduse aastaraamat, Tallinn 2008, lk 21.

¹³² Justiitsministeriumi arengukava kohaselt aastani 2012 (kinnitatud justiitsministri 2008. a käskkirjaga nr 8) on plaan jätta aastaks 2012 Eestisse neli vanglat: Tallinna, Tartu, Viru ja Murru vangla. 2015. aastaks on plaanis sulgeda ka Murru vangla (lk 26).

¹³³ Tartu, Võru, Põlva, Valga, Viljandi, Jõgeva, Tallinna (Põhja Politseiprefektuuri arestimaja), Pärnu, Kärkla, Paide, Rapla, Haapsalu, Kuressaare, Kohtla-Järve, Narva ning Rakvere arestimaja.

Eestis on käimas vanglasüsteemi kaasajastamine, mille käigus on avatud kaks tänapäeva standarditele vastavat vanglat: 2002. aastal Tartu vangla ning 2008. aastal Viru vangla. Plaanis on uue Tallinna vangla ehitamine aastaks 2012 (Maardusse). Muudatused puudutavad peale elamistingimuste olulist paranemist üleminekut nõukogudeaegselt ühiselamutüüpi vanglatelt kambertüüpi vanglatele.¹³⁴ Moderniseerimisel on samuti arestimajad, mille olukord on olnud jätkuvalt rahvusvahelise kriitika all.¹³⁵

Rahvusvahelised organisatsioonid on tunnustanud arenguid, sh elutingimuste paranemist ning ülerahvastatusele lahenduse leidmist.¹³⁶ Näiteks leidis 8. novembril 2005 Euroopa Inimõiguste Kohus, et elamistingimused Keskvanglas (Patarei vanglas) ja Jõgeva arestimajas küündisid inimväärikust alandava kohtlemise tasemele (Alver vs Eesti). 2007. aastal leidis Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee, et Eesti on antud kaasusest tulenevad kohustused täitnud ning olukorda oluliselt parandanud, viidates Keskvangla sulgemisele ning Jõgeva arestimaja plaanitavale sulgemisele ja uue arestimaja avamisele.¹³⁷ Lisaks viitab komitee ka siseministeeriumi programmile arestimajade elutingimuste parandamiseks, pidades seda arengut piisavaks kaasuse lõpetamiseks.

Euroopa Nõukogu inimõiguste erivolinik on samas kritiseerinud ümberehituskavasid. Erivolinik märkis, et uute hoonete ootuses on praegu kasutatavad arestimajad unarusse jäetud ning nende olukord on mõne aasta jooksul isegi halvenenud.¹³⁸ "Uute kinnipidamisasutuste planeeritud avamine ei saa olla vabanduseks, mis seadustab talumatud tingimused".¹³⁹ Samal seisukohal oli ka õiguskantsler, kelle hinnangul peab "üleminekufaas kulgema sujuvalt ning selle vältel tuleb tähelepanu pöörata sellele, et vanglaid ei suletaks enne, kui kinnipeetavate arv ning allesjäävate vanglate mahutavus seda tõepoolest võimaldavad."¹⁴⁰

Kinnipidamisasutuste rahvastatus

Vanglate ja arestimajade süsteemi kaasajastamise üheks põhjuseks on nende ülerahvastatus, mis on muret tekitanud nii ametnikele endile kui erinevatele rahvusvahelistele organisatsioonidele. Ülerahvastatusel on tagajärjed üldistele elamistingimustele, sh hügieenile, ja distsipliinile ning lahenduse leidmine on seetõttu prioriteet.

Peale kinnipeetavate elamistingimuste on probleemil laiem mõju kogu ühiskonnale.

¹³⁴ Justiitsministeeriumi arengukava aastani 2012, lk 26-27. Vanglate aastaraamat, lk 3.

¹³⁵ Siseministeeriumi arengukava 2008-2011, lk 10-11; ÜRO piinamisvastane komitee, Kirjalikud vastused selgitavatele küsimustele (CAT/C/EST/Q/4), mis on kerkinud seoses Eesti neljanda perioodilise aruande (CAT/C/80/Add.1) läbivaatamisega, ÜRO dok. nr. CAT/C/EST/Q/4Add.1 (30.10.2007), p. 91.

¹³⁶ ÜRO piinamisvastane komitee, Järeldused ja soovitusel, ÜRO dok. nr. CAT/C/EST/CO/4 (22.11.2007), p. 6.

¹³⁷ Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee, resolutsioon CM/ResDH(2007)32 - *Information on the measures taken to comply with the judgment in the case of Alver against Estonia* (Informatsioon meetmetest, mis on võetud, et täita otsust Alver vs Eesti kaasuses).

¹³⁸ Inimõiguste erivoliniku memorandum, p. 36-39 - viidates eelkõige Rakvere ja Kohtla-Järve arestimajadele, kuid lisades, et kogutud informatsiooni põhjal võib järeldada samasugust olukorra ka teistes arestimajades üle Eesti.

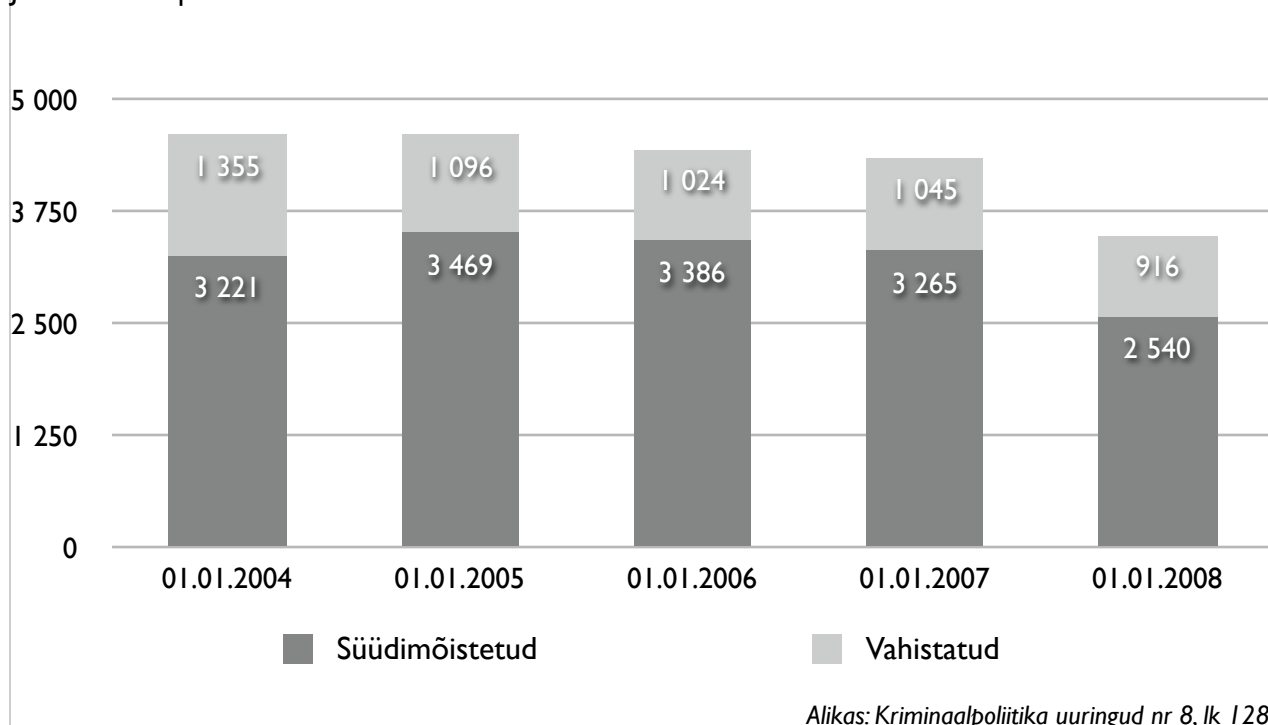
¹³⁹ Inimõiguste erivoliniku memorandum, p. 45. - "The planned opening of new detention centres cannot be seen as an excuse to legitimise intolerable conditions".

¹⁴⁰ Õiguskantsleri aruanne 2006, lk 124.

“Arestimajade ületätuvus ja kohtade vähesus on põhjustanud olukorra, kus kohtute poolt mõistetud areste reaalselt täitmisele ei pöörata ning süütegusid toime pannud isikutes süveneb veendumus õigussüsteemi suutmatusest seadustega sätestatud sanktsioone jõustada. ... Eelkirjeldatu aga vähendab elanikkonna usku normikehtivusse ja ei taga piisavat õiguskorraldust, sest karistus on isiku jaoks välditav või on teo ja karistuse vaheline aeg niivõrd pikk, et karistuse mõju ei pääse esile.”¹⁴¹

USA koostatud inimõiguste ülevaates Eesti kohta hinnatakse endiselt suurema osa vanglate seisukorda ülerahvastatuks.¹⁴² Vanglate ja kriminaalhoolduse aastaraamatu kohaselt on 1. jaanuari 2008 seisuga Eesti vanglates kokku 3456 vang: 2540 süüdimõistetut ja 916 vahistatut.¹⁴³ (vt. joonist 5) King’s College Londoni statistika järgi on Eesti vangide arvukuselt 100 000 elaniku kohta maailmas 217 riigi hulgas 44. kohal ning 56 Euroopa riigi hulgas kuues.¹⁴⁴

Joonis 2. Kinnipeetavate arv aastatel 2004-2008



2007. aastal jõustunud mitmed muudatused õigusaktides (elektroonilise järelvalve sisse seadmine, väheväärtusliku eseme varguse eest rahaträhv mitte vangistus, ennetähtaegse vabastamise taotluse menetluse kord jne) tingisid kinnipeetavate arvu järsu languse, mida näitab

¹⁴¹ Siseministeeriumi arengukava 2009 - 2012, Lisa 1.

¹⁴² Bureau of Democracy, Human Rights, and Labor, *Estonia - Country Reports on Human Rights Practices - 2007* (Eesti - Riikide Inimõiguste praktika ülevaated - 2007), 11.03.2008, saadaval internetis aadressil: <<http://www.state.gov/g/drl/rls/hrrpt/2007/100557.htm>> (viimati külastatud 26.05.2008).

¹⁴³ Vanglate aastaraamat, lk 38.

¹⁴⁴ King’s College London, *World Prison Brief 2008*, internetis aadressil: <<http://www.kcl.ac.uk/depsta/law/research/icps/worldbrief/>> (viimati külastatud 22.09.2008). Antud statistikale on viidatud Justiitsministeeriumi Kriminaalpoliitika uuringutes nr 8 - kuritegevus Eestis (Tallinn 2008), lk 128, kuid seal on Eesti kohaks märgitud 41.

joonis 5.¹⁴⁵ Rahvusvahelised organisatsioonid on tehtud tunnustanud, ent märgivad vajadust arengut jätkata.¹⁴⁶ Justiitsministeeriumi arengukava kohaselt on üheks prioriteediks endiselt vanglate rahvastatuse vähendamine läbi vangistuste lühendamise, vanglakaristuse osakaalu ja korduvkuriteoriski vähendamise.¹⁴⁷ 2015. aastaks loodetakse kinnipeetavate arvu vähendada kolme tuhandeni.¹⁴⁸

Ülerahvastatuse osas on vanglatest halvemas olukorras arestimajad. Näiteks avastas õiguskantsler oma kontrollkäigul Põhja Politseiprefektuuri Põhja politseiosakonda, et kambritesse paigutati keskmiselt lubatust märgatavalt rohkem inimesi.¹⁴⁹ Kambris, mis maksimaalselt mahutaks kuni kolme inimest, hoitakse keskmiselt 7-8 inimest ning kambris, mida peaks kasutama kuni üheks tunniks ainult hädaolukordades, on hoitud keskmiselt 1-2 inimest pikaajaliselt. Kohtla-Järve arestimaja dokumentidest avastas õiguskantsler, et lubatud 32 inimese asemel on seal hoitud 47-53 kinnipeetavat.¹⁵⁰ Eelnev näitab, et siseministeerium on justiitsministeeriumist oma arengutes tunduvalt maha jäänud.

Hügieen

Hügieeniga on probleeme rohkem arestimajades kui vanglates, ent ka renoveerimata vanglates on olukord ebarahuldav ning "kohati äärmiselt ebasanitaarne".¹⁵¹ Euroopa Nõukogu inimõiguste erivolinik tundis muret kuuma vee puudumise üle Tallinna Vanglas. Eelvangistuses olevatel kinnipeetavatel on juurdepääs kuumale veele kord nädalas duši all käies. Justiitsministeerium põhjendas puudujääki 2010. aastaks planeeritava uue vanglahoone valmimisega. Erivolinik leidis, et see ei saa olla vabanduseks ebarahuldavale olukorrale.¹⁵² Õiguskantsler tuvastas, et ka Pärnu arestimajas puudus kambrites soe vesi.¹⁵³

Õiguskantsler on seoses duši kasutusvõimalustega vanglates märkinud mitmes oma kontrollkäigu kokkuvõttes, et kuigi "vangistusseadus näeb ette miinimumina üks kord nädalas pesemisvõimaluste kasutamise, on toodu kindlasti üksnes miinimum". Samas "täna ühiskonnas peavad enamus inimesi normaalseks igapäevast või ülepäeviti dušši [sic!] kasutamise võimalust ega kujutaks ette vähemat" seega "inimväärikuse põhimõttest lähtuvalt tuleks vanglale püüda tagada sagedasem pesemisvõimalus."¹⁵⁴

¹⁴⁵ Kriminaalpoliitika uuringud, lk 159. Vt ka Vanglate aastaraamatut, lk 25. Vastavalt Justiitsministeeriumi arengukavale aastani 2012 on "2007. aastal 26. oktoobri seisuga läinud elektroonilisele valvele 132 isikut, kellest ... 3 isikut on valve reeglite rikkumise tõttu vanglasse tagasi saadetud. Ennetähtaegselt vabanenute arv on 2007. aastal võrreldes varasemate aastatega kahekordistunud ..." (lk 20).

¹⁴⁶ ÜRO piinamisvastane komitee järeldused ja soovitused, p. 19.

¹⁴⁷ Justiitsministeeriumi arengukava aastani 2012, lk 24-25.

¹⁴⁸ Samas, lk 27.

¹⁴⁹ Õiguskantsler, kontrollkäigu kokkuvõte, 01.2008 nr 7-7/071756/0800030.

¹⁵⁰ Õiguskantsler, Ettepanek rikkumisest hoidumiseks, 07.2007 nr 7-4/070176/00705422.

¹⁵¹ Õiguskantsler, kontrollkäik Murru vanglasse 16.04.2007 - kokkuvõte.

¹⁵² Inimõiguste erivoliniku memorandum, p. 28.

¹⁵³ Õiguskantsler, kontrollkäik Pärnu Arestimajja 22.05.2007, p. 3.2.

¹⁵⁴ Õiguskantsler, kontrollkäik Harku Vanglasse 6.02.2007; ning Õiguskantsler, kontrollkäik Pärnu Arestimajja 22.05.2007.

Suurimaid probleeme on olnud igas kambris muust ruumist eraldatud hügieeninurga olemasolu nõude täitmisega. Põhja Politseiprefektuuri Põhja politseiosakonnas puudub hügieeninurk täielikult ning kinnipeetavad peavad oma soovist tualetti kasutada teavitama “järelevalvet teostavale töötajale, kes vajaduse kutsub kohale piirkonda teenindava patrulli, sest töötaja on öisel ajal politseiosakonnas üksinda ning julgeolekukaalutlustest tulenevalt ei ole lubatud üksinda kambreid avada.”¹⁵⁵ Nii mõneski kohas, kus hügieeninurk on olemas, peavad kinnipeetavad “rahuldama oma loomulikke vajadusi kambrikaaslaste silme all” ning politseiametnike nähes.¹⁵⁶ Kuressaare arestimajas on selleks kambritesse jäetud “plastmassist ämber, mida kinnipeetavad ise tühjendavad 1-2 korda päevas”.¹⁵⁷ Selline olukord rikub õiguskantsleri hinnangul PS § 26, mis puudutab eraelu kaitset ning olukorda on kriitiseerinud ka CPT.

Kokkuvõtvalt on õiguskantsler leidnud viies kinnipidamiskohas olukorra olevat niivõrd ebasanitaarse, et nimetada seda “ebainimlikuks ja alandavaks”. Näiteks Kuressaare arestimaja olmetingimused on “kohati katastroofilised” ja “võrreldavad Narva ja Kohtla-Järve arestimaja tingimustega, mida CPT on korduvalt teravalt kriitiseerinud”. Õiguskantsleri hinnangul ei tohiks Kuressaare arestimajja kinnipeetavaid üldse paigutada, niivõrd kuivõrd seda on võimalik vältida.¹⁵⁸ Elamistingimuste osas samasesse kategooriasse paigutab õiguskantsler ka Põhja Politseiprefektuuri Põhja Politseiosakonna arestikambrid.¹⁵⁹

Toit

Inimõiguste erivolinik kritiseeris eridieedi lubamise tingimusi. Kinnipeetav peab eridieediks saada heakskiidu meditsiiniliselt personalilt või vanglavaimulikult. Seega taimetoitlasest kinnipeetaval ei ole võimalik eridieeti saada, sest taimetoitlust ei peeta usuks. Lisaks on selline heakskiidu süsteem problemaatiline usuvabaduse seisukohast, kuna kinnipeetav peab tõestama oma usku.¹⁶⁰

CAT on oma lõppjäreldestes nentunud, et “[o]salisriik peaks kõigile kinnipeetavatele võimaldama piisavalt toitu.”¹⁶¹

Õiguskantsleri kontrollkäik Pärnu arestimajja kinnitas selle kriitika asjakohasust. Seal ilmnes, et kinnipeetavatele võimaldati sooja toitu ainult üks kord päevas. “Hommikuti ja õhtuti antakse kinnipeetutele sooja magusat teed.” Muu peab kinnipeetav säilitama lõunasöögilt. See korraldus rikub aga sotsiaalministri 31.12.2002 määrust nr 150 „Toidunormid kinnipidamisasutustes,“ mille “kohaselt antakse kinnipeetavatele toidunormile vastavat toitu kolmes osas, vähemalt kolm korda päevas ja kindlatel kellaaegadel. Päevane toidunorm peab katma kinnipeetava elutegevuseks

¹⁵⁵ Õiguskantsler, kontrollkäigu kokkuvõte, 01.2008 nr 7-7/071756/0800030.

¹⁵⁶ Õiguskantsler, Ettepanek rikkumisest hoidumiseks, 07.2007 nr 7-4/070176/00705422, puudutab Kohtla-Järve arestimaja; Kontrollkäigu kokkuvõte, 11.2007 nr 7-7/071415/00707664, Kärda arestimaja; Kontrollkäigu kokkuvõte, 11.2007 nr 7-7/071415/00707663, Põlva arestimaja. Sama probleemi leidis Õiguskantsler ka oma kontrollkäigul Murru Vanglasse 16.04.2007, ning Tartu Vangla psühhiaatriaosakonda, Asi nr 7-2/060237, Õiguskantsleri aruanne 2006, lk 200-204.

¹⁵⁷ Õiguskantsler, kontrollkäigu kokkuvõte, 11.2007 nr 7-7/071415/00707664.

¹⁵⁸ Samas ja Õiguskantsler, Ettepanek rikkumisest hoidumiseks, 07.2007 nr 7-4/070176/00705422: “Õiguskantsler ja CPT on mitmel kontrollkäigul tuvastanud, et Kohtla-Järve arestimaja kinnipidamistingimused on ebainimlikud ja inimvääriskust alandavad.”

¹⁵⁹ Õiguskantsler, Kontrollkäigu kokkuvõte, 01.2008 nr 7-7/071756/0800030.

¹⁶⁰ Inimõiguste erivoliniku memorandum, p. 29.

¹⁶¹ ÜRO piinamisvastase komitee järelused ja soovitused, p. 19.

vajaliku toidutarbe ...”¹⁶² Lisaks pöördus 2007. aastal õiguskantsleri poole kinnipeetav, kes kaebas, et päevadel, mil teda transporditakse vanglate vahel või vangla ja arestimaja vahel, jääb vahele lõunasöök. Õiguskantsler taunis sellist situatsiooni ning leidis, et “välistada tuleb aga olukord, et isik jääb toitlustamata.”¹⁶³

Tervishoid ja tervise kaitse

PS §28 lõige 1 garanteerib kõigile, sealhulgas kinnipeetavatele, õiguse tervise kaitsele. Sellest lähtuvalt on siseministeeriumi arengukava 2008 - 2011 kohaselt siseministeeriumi üheks prioriteediks selle perioodi jooksul muuta tervishoiuteenus kõigile kinnipeetavatele arestimajades kättesaadavaks.¹⁶⁴ Justiitsministeerium on samuti üheks eesmärgiks seadnud nõuetekohase tervishoiusüsteemi tagamise vanglates.¹⁶⁵

Tervishoiusüsteem kinnipidamisasutustes on riigi tervishoiusüsteemi osa ning seda rahastatakse vastavate ministeeriumide kaudu. Vanglate ja kriminaalhoolduse aastaraamatu kohaselt viidi “2007. aastal ... lõpule vanglate tervishoiusüsteemi ümberkorraldamine.” Selle kohaselt on igas vanglas meditsiiniosakond, kus korraldatakse statsionaarset üldarstiabi.¹⁶⁶

Probleeme tervise kaitse vallas esineb siiski. Seda näitavad ka CAT-i lõppjärelused, milles tuntakse “muret kinnipeetavate põhiliste õiguslike tagatiste praktilise rakendamise üle, sealhulgas juurdepääs sõltumatule arstile ...”. Komitee leiab, et Eesti peaks tagama, et kõikidele kinnipeetavatele on juurdepääs meditsiinilisele läbivaatusele.¹⁶⁷

Vanglasse või arestimajja saabudes peavad kinnipeetavad läbima esmase tervisekontrolli.¹⁶⁸ Sellega tehakse kindlaks kinnipeetava tervislik seisukord kinnipidamisasutusse saabudes. See on vajalik ravi määramiseks terviseprobleemide (nt erinevad nakkushaigused) olemasolul ning selleks, et kaitsta kinnipidamisasutuste personali väärkohtlemise süüdistuste eest. Seetõttu nõuavad ka Eesti seadused, et sellise tervisekontrolli viiks läbi arst. Kahjuks mitmetes arestimajades seda ei järgita ning esmakontrolli viib läbi parajasti arestimajas viibiv ametnik, kellel puudub vajalik meditsiiniline väljaõpe.¹⁶⁹ See diskrediteerib ka läbiviidava tervisekontrolli erapooletust.

Kõigis kinnipidamisasutustes peaks olema juurdepääs ööpäevaringsele meditsiiniabile. “Võttes isikult vabaduse, on riik kohustatud tagama tema tervise kaitse, sealhulgas võimaluse kutsuda abi. Sellest tulenevalt on vangla kohustatud pidevalt jälgima kinnipeetava terviseseisundit, vajadusel korraldades kinnipeetava statsionaarse ravimise meditsiinitöötajate pideva järelevalve all.”¹⁷⁰ See ei tähenda tingimata, et kõigis kinnipidamisasutustes peavad olema tagatud kõik tervishoiuteenused - piisab ka sellest, kui kinnipeetavat on võimalik viia kinnipidamisasutusest vastava meditsiiniteenuse pakkuja juurde. Sellisel juhul peaks nägema “eelarves ette arestialuste,

¹⁶² Õiguskantsler, kontrollkäik Pärnu Arestimajja 22.05.2007.

¹⁶³ Asi nr 7-1/051113, Õiguskantsleri aruanne 2006, lk 196-199.

¹⁶⁴ lk 10. Vt, ka Siseministeeriumi arengukava 2009 - 2012.

¹⁶⁵ Justiitsministeeriumi arengukava aastani 2012, lk 26.

¹⁶⁶ Samas, lk 10.

¹⁶⁷ ÜRO piinamisvastase komitee järelused ja soovitused, p. 9.

¹⁶⁸ Vanglate aastaraamat, lk 10.

¹⁶⁹ Õiguskantsler, Kontrollkäigu kokkuvõte, 11.2007 nr 7-7/071415/00707663.

¹⁷⁰ Riigikohtu kohtuasi 3-3-1-70-07 (12.12.2007), p. 13.

vahistatute ja kinnipeetavate saatmiseks vajalikud kulud”. Elementaarne üldarstiabi peaks siiski kinnipidamisasutustes olema.¹⁷¹

Õiguskantsler on puutunud oma kontrollkäikudel kinnipidamisasutustesse kokku olukordadega, kus vajalik arstlik järelevalve ei olnud tagatud. Näiteks Pärnu arestimajas “selgus, et meditsiinitöötaja haigestumise või puhkuse korral ei ole talle asendajat.” Sellisel juhul jääb kinnipeetavale tegemata esmane tervisekontroll ning ka arstiabi osutamine on häiritud.¹⁷² Samas Narva arestimajas viis ainsana regulaarseid vastuvõtte läbi velsker, kellel puudub isegi õigus retsepte välja kirjutada.¹⁷³

Eraldi küsimus on psühhiaatriline ravi vanglates. Õiguskantsler avastas oma kontrollkäigul Tartu vanglasse, et kinnipeetavad peavad psühhiaatri vastuvõtule pääsemiseks pöörduma esmalt “üldarsti või psühholoogi poole, kes selgitab välja ravivajaduse.” Ravikindlustuse seaduse kohaselt ei ole psühhiaatrilise abi saamiseks vajalik saatekiri või muu eelnev meditsiiniline kontroll.

“Nimetatud normi põhjuseks on asjaolu, et teatud tervisehäirete suhtes on ühiskonna suhtumine oluliselt tundlikum. Näiteks psüühikahäiretega patsiendid on tavapärasest haavatavamad ning häiretega kaasnevad probleemid on väga isiklikud. Otsepöördumiste võimaldamine psühhiaatriliste probleemide korral vähendab pöördumisega seotud stressi ning väldib stigmatisatsiooni. Seega on igati oluline soodustada vaimse tervise häirete diagnoosi ja ravi varajases staadiumis ning selleks ei tohiks teha takistusi.”¹⁷⁴

Arstiabi tagamise kohustus sisaldab samuti vajalike Eestis lubatud ravimite võimaldamist kinnipeetavatele.¹⁷⁵ Õiguskantsler on teinud etteheiteid Pärnu arestimajale, kus vajalike ravimite võimaldamist kinnipeetavatele on takistanud eelarve vale koostamine. Õiguskantsler leidis, et “kinnipeetute ja ametnike ning teenistujate meditsiiniabi rahastamine toimub ühelt ja samalt nõ eelarverealet.” Samuti ilmnes, et ravimite ja muu arstiabi vajalikkust otsustab “meditsiiniliste eriteadmisteta isik (nn “kulujuht”).” Seetõttu on jäänud kinnipeetavad mõnikord vajaliku arstiabita.¹⁷⁶ Veelgi drastilisem on õiguskantsleri arvates olukord Narva arestimajas, kus kinnipeetutele “ei ole tagatud isegi elementaarsete ... tervishoiuteenuste kättesaadavus nagu nt arsti vastuvõtt või haiglaravi voodipäev ...” ning ravimite “valik piirdub reeglina vaid soodsate käsimüügiravimitega.”¹⁷⁷

Tiptehnoloogilise väljakutsesüsteemi olemasolu igas kambris ootamatute tervisehäiretest teatamiseks ei ole vajalik, kui on muid viise järelevalvet teostava ametniku tähelepanu pälvimiseks. Riigikohus kinnitas oma lahendis 3-3-1-70-07, et kriteeriumiks on “piisavalt lihtne ja tõhus võimalus” järelevalveametniku kohale kutsumiseks, “kes selgitab välja väljakutse põhjuse ning vajadusel korraldab kinnipeetavale meditsiinilise abi osutamise.”¹⁷⁸ Lisaks peavad ametnikud seaduse kohaselt osutama kinnipeetavale vajadusel esmaabi. “Selle kohustuse täitmine

¹⁷¹ Õiguskantsler, Ettepanek rikkumise kõrvaldamiseks, 03.2007 nr 7-4/070146/00701708.

¹⁷² Õiguskantsler, kontrollkäik Pärnu Arestimajja 22.05.2007, p. 1.3.

¹⁷³ Õiguskantsler, Ettepanek rikkumise kõrvaldamiseks, 03.2007 nr 7-4/070146/00701708.

¹⁷⁴ Asi nr 7-2/060237, Õiguskantsleri aruanne 2006, lk 200-204.

¹⁷⁵ Õiguskantsler, Ettepanek rikkumise kõrvaldamiseks, 03.2007 nr 7-4/070146/00701708; Õiguskantsler, kontrollkäik Pärnu Arestimajja 22.05.2007, p. 2.1.

¹⁷⁶ Õiguskantsler, kontrollkäik Pärnu Arestimajja 22.05.2007, p. 2.1.

¹⁷⁷ Õiguskantsler, Ettepanek rikkumise kõrvaldamiseks, 03.2007 nr 7-4/070146/00701708, kus õiguskantsler leidis, et Narva arestimajas on see tingimus täitmata.

¹⁷⁸ Riigikohtu kohtuasi 3-3-1-70-07, p. 12.

tegelikkuses eeldab, et arestimaja ametnikud on saanud vajaliku väljaõppe.”¹⁷⁹ Samas tundis CAT oma lõppjäreldest muret selle üle, et meditsiinipersonalile ei ole korraldatud “spetsiifilist koolitust” “piinamisele ja väärkohtlemisele viitavate märkide tuvastamiseks”.¹⁸⁰

HIV/AIDS

Erilise tähelepanu all on kinnipidamisasutustes HIV/AIDS-i olukord ning meetmed selle levimise tõkestamiseks ning meditsiinilise abi tõhustamiseks.

Vanglate ja kriminaalhoolduse aastaraamatu kohaselt on igas vanglas “HIV diagnostika esmalaborid [ning] toimub vabatahtlik testimine/nõustamine ... Tänu tervishoiusüsteemile ei levi HIV vanglates.”¹⁸¹ Sellele vaatamata väljendas CAT oma “jätkuat muret” siinsetes kinnipidamisasutustes oleva “ebapiisava HIV-spetsiifilise meditsiinilise abi” üle.¹⁸² Ka justiitsministeerium on tunnistanud vajakajäämisi ning seadnud eesmärgiks “HIV ja muude nakkushaiguste vanglasisese leviku ennetami[se], tagades HIV-alaste koolituste ja infomaterjalide, HIV testimise ja nõustamisteenuse, kaitsevahendite ning diagnostika ja ravi kättesaadavuse”.¹⁸³

Euroopa Nõukogu inimõiguste erivoliniik viitas Eesti UNAIDS raportile, mille kohaselt on nõelavahetusteenuse puudumine vanglates jätkuvalt problemaatiline, sest nõelade korduvkasutamine on endiselt sage. Umbes 30% vangidest Eestis süstivad uimasteid. Seetõttu on HIV/AIDS-i ning hepatiit B ja C edasikandumise risk endiselt kõrge.¹⁸⁴

Uimastid ja uimastiennetus

2007. aastal avaldatud Euroopa Nõukogu inimõiguste erivoliniiku memorandumis heidetakse justiitsministeeriumile ette, et vanglates ei toimunud sellel hetkel uimastisõltlaste ravi. Asendusravi oli lõpetatud, et see asendada võõrutusraviga, kuid viimane ei olnud veel toimiv, sest lõpule ei oldud jõutud arstide väljaõppega. Ümberkorralduste tõttu ei saanud ravi mitte ainult vanglasse saabujad, vaid ka juba vanglas viibijad, kes olid eelnevalt ravi saanud.¹⁸⁵

Justiitsministeeriumi arengukava aastani 2012 on seadnud eesmärgiks uimastiennetuse ja -rehabilitatsiooni meetmete rakendamise.¹⁸⁶ Kava kohaselt spetsialiseerub Tartu Vangla uimastisõltlastest õigusrikkujatele. Neile tagatakse võõrutus- ja asendusravi, millest võib järeldada, et justiitsministeerium on otsustanud siiski mõlemat ravi pakkuda.

¹⁷⁹ Õiguskantsler, Ettepanek rikkumise kõrvaldamiseks, 03.2007 nr 7-4/070146/00701708.

¹⁸⁰ ÜRO piinamisvastase komitee järeldused ja soovitused, p. 14.

¹⁸¹ Vanglate aastaraamat, lk 10.

¹⁸² ÜRO piinamisvastase komitee järeldused ja soovitused, p. 19.

¹⁸³ Justiitsministeeriumi arengukava aastani 2012, lk 26.

¹⁸⁴ Inimõiguste erivoliniiku memorandum, p. 34.

¹⁸⁵ Samas, p. 35.

¹⁸⁶ Lk 26. Vt. ka Kriminaalpoliitika uuringud, lk 163.

Distsipliin ja julgeolek vanglas

Meetmed distsipliini tagamiseks on olnud 2007. aastal aluseks mitmele kohtuvaidlustele. Samuti tegeles selle küsimusega õiguskantsler seoses laekunud kaebustega või kontrollkäikudega kinnipidamisasutustesse.

Üks vaidlusalune teema oli kambrite läbiotsimise praktika. Riigikohus leidis, et kambri läbiotsimise vajalikkus on põhjendatud vangla julgeoleku huvides.

“Kaebuse faktiline ja õiguslik põhjendus ei veennud kohtuid, et ebameeldivused, mida kaebaja pidi taluma seoses läbiotsimistega, oleksid ületanud piiri, mis eristab läbiotsimisega kaasnevaid ebamugavusi piinavast, julmast või väärikut alandavast kohtlemisest.”¹⁸⁷

Õiguskantsler käsitles põhjalikult Murru Vangla läbiotsimisoperatsiooni, mille käigus saadeti kinnipeetavad pooleteiseks tunniks õue, kus õhutemperatuur oli $-3,4^{\circ}\text{C}$ kuni $+1,5^{\circ}\text{C}$.¹⁸⁸

Õiguskantsler nentis, et kambrite läbiotsimiseks on võimalik kehtestada ametniku ja “teiste isikute või objektide ümber [ohutsoon], millesse ei tohi tema loata siseneda”. Selle vajaduse kaalumiseks on ametnikule jäetud otsustuspädevus, mida tuleb kasutada eesmärgipäraselt ohutuse tagamiseks. Sellest lähtuvalt on võimalik “kogu eluosakonda hõlmava ohutsooni kehtestamine”, kuid võttes arvesse “sellega kaasneva kinnipeetavate liikumisvabaduse piirangu intensiivsust”, peab see olema erandlik. Õiguskantsler rõhutas, et “[v]angistusseadus ei sätesta õiguslikku alust piirata kinnipeetava liikumisvabadust kambrite läbiotsimise efektiivsuse tagamiseks, st läbiotsimise otsese takistamise, keelatud esemete peitmise võimaluste vähendamiseks, aja säästmiseks vms.” Kui selline õiguslik alus on vajalik, tuleb see seadusesse sisse kirjutada.

Distsipliini tagamisel ei tohi rikkuda kinnipeetavate põhiseaduslikku õigust tervise kaitsele.

“[T]ulenevalt PS §-st 18 ei tohi kinnipeetavat ... paigutada kohta, kus alandatakse tema inimväärikut. Samuti peab arvestama PS § 28 lõikega 1, mille järgi on igaühel õigus tervise kaitsele. Sellest järeldub, et vangla peab oma ülesannete täitmisel tagama kinnipeetava tervise kaitse võimaluste piires parimal viisil ja hoiduma kinnipeetava paigutamise tervist ohustavatesse tingimustes.”¹⁸⁹

Õiguskantsler leidis, et operatsiooni ettevalmistamiseks oli piisavalt aega ning kõiki neid aspekte oleks olnud võimalik arvesse võtta ilma operatsiooni liialt keerukaks muutmata. Antud juhul väljus see aga seaduse piirest ning rikkus kinnipeetavate õigusi tervise kaitsele.

Riigikohtu kinnitas kinnipeetavate kohustust alluda vanglaametnike korraldustele ka siis kui nad ei nõustu vanglaametniku tõlgendusega seadusesättest, mille alusel korraldus antakse.

“[Kui] tuvastatakse, et vanglaametniku poolt kinnipeetavale antud korraldus ei olnud seadusega kooskõlas, ei tähenda see veel, et korraldusele mitteallunud kinnipeetav pole rikkunud VangS § 67 p-s 1 sätestatud allumiskohustust. Kinnipeetava poolt korralduse täitmata jätmine saab olla õigustatud üksnes juhul, kui vanglaametniku korraldus vastab HMS § 63 lg-s 2 loetletud tühise haldusakti tunnustele ning korralduse tühisus on ilmselge. Tühine haldusakt on HMS § 63 lg 1 järgi kehtetu algusest peale ning seda ei ole kellelgi kohustust täita. ... üksnes kinnipeetava teistsugune arusaam seadusest ja sellega seonduv

¹⁸⁷ Kohtuasi 3-3-1-40-07 (6.09.2007), p. 12.

¹⁸⁸ Asi nr 7-1/050545, Õiguskantsleri aruanne, lk 180-184.

¹⁸⁹ Samas.

arvamus vanglaametniku korralduse seadusvastasusest ei anna kinnipeetavale õigust keelduda korralduse täitmisest. ... vastupidine seisukoht raskendaks oluliselt distsipliini tagamist vanglas.”¹⁹⁰

Eraldi küsimusena käsitleti rutiinset käeraudade kasutamist eluaegsete kinnipeetavate saatmisel. Selline praktika ei ole kooskõlas põhiseaduse §20 lõikega 1, mis sätestab igaühe õiguse vabadusele ja isikupuutumatusel, mida käeraudade kasutamine piirab. Enne sellise meetme kasutamist tuleb selle vajalikkust igal konkreetsel juhul põhjalikult kaaluda.¹⁹¹

Kinnipidamisasutustes asuvate kambri nõuetele mittevastavate ruumite kasutamine distsipliini tagamiseks ei ole seaduslik. Õiguskantsler avastas oma kontrollkäigul, et Murru vanglas asus “väike neljakandilise põrandapinnaga plekist konstruktsioon, mis meenutas pigem kappi kui kambrit”. Sinna pääses “läbi lakke tehtud aukude vaid vähesel määral päevavalgust ja värsket õhku.” Samuti puudus “istumisvõimalus, kuid isegi tooli või pingi olemasolul ei pruugi konstruktsiooni napp pindala võimaldada kinnipeetaval istuda.” Õiguskantsler toetus Tallinna Halduskohtu otsusele, kirjeldades kapi kasutamist kinnipidamiskambrina “ebainimliku ja alandava kohtlemisena”. Teatud juhtudel võib õiguskantsleri arvates olla põhjendatud “kinnipeetavate lühiajaline paigutamine ruumi, mis täiel määral ei vasta kambrile esitatud nõuetele. Siiski peavad vastavas ruumis olema täidetud elementaarsed nõuded ...” ning paigutamine ei tohiks kesta kauem kui 1 tund. “Samas peab olema välistatud kirjeldatud ajutiste kinnipidamiskohtade kasutamine karistuslikul eesmärgil või agressiivsete kinnipeetavate maharahustamiseks” kuna nendeks puhkudeks kasutatavatele kambritele on seatud omad nõuded.¹⁹² Sarnaseid kambreid või kappe leidis õiguskantsler ka Pärnu arestimajast.¹⁹³

CAT mainib oma lõppjäreldestes vangidevahelist vägivalda, mis endiselt kinnipidamisasutustes aset leiab, ning selle tõkestamiseks ja uurimiseks võetud meetmete ebapiisavust. Komitee soovib, et uurima peaks kõiki intsidente, ka neid millesse väidetavalt on segatud ametnikud.¹⁹⁴ USA arunne inimõiguste olukorra kohta Eestis mainib samuti vägivaldajuhtumite rohkust nii kinnipeetavate endi kui kinnipeetavate ja ametnike vahel.

Üks aspekt kinnipidamisasutuse julgeoleku küsimuses on isiku enda julgeolek. Õiguskantsler on seisukohal, et sellisel juhul peaks kasutusele võtma ikkagi meetmeid, mis võimalikult vähe isiku õigusi rikuks, olgu selleks siis liikumisvabaduse piiramine või õiguse eraelule piiramine.

Õiguskantsleri poole pöördus isik, kes oli pooleks aastaks paigutatud eraldatud lukustatud kambrisse. Vangla põhjendas seda isiku enda julgeoleku tagamisega. Õiguskantsler leidis, et meetmel ei olnud seaduslikku alust.

“Kui vangla tuvastas ohu mõne kinnipeetava julgeolekule, pidi ta rakendama teisi meetmeid. Muu hulgas võis kinnipeetavat vanglasiseselt ümber paigutada (piiramata tema õigust osakonna piires liikuda) ning samuti oli võimalik julgeolekukaalutustel teise vanglasse ümberpaigutamine VangS § 19 lõike 1 järgi. Eraldatud lukustatud kambrisse saab paigutada vaid kinnipeetava, kes põhjustab ohtu vanglale või teiste kinnipeetavate julgeolekule.”¹⁹⁵

¹⁹⁰ Kohtuasi nr 3-3-1-103-06 (01.03.2007), p. 14.

¹⁹¹ Asi nr 6-10/060972, Õiguskantsleri aruanne 2006, lk 160-161.

¹⁹² Õiguskantsler, kontrollkäik Murru vanglasse 16.04.2007 - kokkuvõte.

¹⁹³ Õiguskantsler, kontrollkäik Pärnu Arestimajja 22.05.2007, p. 5.1 ja 5.2.

¹⁹⁴ ÜRO piinamisvastase komitee järelused ja soovitused, p. 16.

¹⁹⁵ Asi nr 7-1/060395, Õiguskantsleri aruanne 2006, lk 171-174.

Teine näide on õiguskantsleri Tartu Vangla külastus, kus ta avastas, et seelses psühhiaatriatalituses jälgib kinnipeetavaid nende kambrites valvekaamera, läbi mille on näha ka varjamatult hügieeninurk. "Meditsiiniosakonna juhataja põhjendas psühhiaatriatalituses kinnipeetavate jälgimist hügieeninurgas asjaoluga, et statistika järgi toimub just hügieeninurgas mitmeid enesetappe." Õiguskantsler leidis, et tegemist on lubamatu tungimisega isiku eraellu. Enesetapakalduvusi tuleb hinnata iga patsiendi puhul eraldi ning kasutada meetmeid, mis võimalikult vähe isiku õigusi rikuvad. Lisaks pidas õiguskantsler vajalikuks toonitada, et julgeolekuabinõud on kõigest lühiajalised meetmed. Tähelepanu tuleb pöörata "suitsiidikatseni viinud (enamjaolt [psüühilisele])" probleemile ning selle lahendamisele.¹⁹⁶

Isiklikud asjad jm. omand

Enamik küsimustest kinnipeetute isiklike asjade kohta puudutas nende valdamise piiramist kartseris veedetud ajal, aga ka pikaajalise kohtumise ajal.

Euroopa Nõukogu inimõiguste erivolinik mainis oma memorandumis reeglit, mille kohaselt võivad kinnipeetavad kartserisse kaasa võtta üksnes tualett-tarbeid. Sellega seoses meenutas ta CPT nõuannet 2003. aasta raportis, mis soovitas lubada kinnipeetavatel juurdepääsu rohkematele raamatutele ja lugemismaterjalidele kui seni lubatud vanglat puudutav reeglistik ja piibel. Kuigi ametnikud põhjendasid seda reeglit seadusega, leidis erivolinik, et see on liiga range ning vajab muutmist.¹⁹⁷

Kartserisse kirjatavete kaasavõtmise keelamine on samuti inimõiguste kaitse seisukohalt probleemne. Õiguskantsleri arvates piiratakse nii erinevaid põhiseadusega tagatud õigusi nagu õigust pöörduda oma õiguste kaitseks kohtusse, sest selleks on vaja kirjalikku kaebust või vähemalt oma kaitsjaga ühendust pidada. Samuti puudutab see kinnipeetava õigust perekonna ja eraelu puutumatusel, kuna piirab võimalusi pidada perekonnaga ühendust. Kirjavahetust võib vangistusseaduse kohaselt piirata üksnes siis "kui see ohustab vangla julgeolekut või sisekorda või kahjustab vangistuse täideviimise eesmärke". Muud piirangud väljuvad lubatud piiridest. Justiitsministeerium muutis seda reeglit, lubades kartserisse kirjatavate, ning viies nii selle kooskõlla põhiseadusega.¹⁹⁸

Kinnipeetava isiklike asjade kaasavõtmise keelamine pikaajalisele kokkusaamisele minemisel oli arutusel Riigikohtus.¹⁹⁹ Riigikohus võttis seisukoha, et "kinnipeetava huvi kasutada oma omandit, sh isiklike asju kõikjal vangla territooriumil, ei kuulu PS § 32 lg 2 [(õigus omandile)] kaitsealasse. ... [V]angistuse täideviimise eesmärgi saavutamiseks ja vanglas julgeoleku tagamiseks [on] võimalik näha ette erinevad kinnipidamistingimused vangla erinevates osades. Seetõttu ei pea ka pikaajalisteks kokkusaamisteks kasutatavas kokkusaamisruumis lubatud asjade loetelu kattuma kinnipeetavale kartseris lubatud asjade loeteluga."²⁰⁰ Samas leidis kohus, et piirangud pikaajalisele kokkusaamisele kaasavõetavatele asjadele tulenevad eesmärgist "tagada, et pärast kokkusaamise lõppu ei satuks kinnipeetava valdusse asju, mis pole tal vanglasse

¹⁹⁶ Asi nr 7-2/060237, Õiguskantsleri aruanne 2006, lk 200-204.

¹⁹⁷ Inimõiguste erivoliniku memorandum, p. 30.

¹⁹⁸ Asjad nr 7-1/050670, 7-1/051659, 7-1/060507, Õiguskantsleri aruanne 2006, lk 157-160.

¹⁹⁹ Kohtuasi nr 3-3-1-29-07 (21.06.2007).

²⁰⁰ Samas, p. 19.

saabumisel kaasas olnud või mis pole soetatud vangla vahendusel.”²⁰¹ Igasugused piirangud peaksid olema mõistlikud ning eesmärgipärased.²⁰²

Inimõiguste erivolinik tõstatas lisaks küsimuse kinnipeetava isikuarvel oleva raha kohta. Vangla administratsioon kannab kõik kinnipeetava rahad sellele arvele. Arvel olevast rahast 50% läheb ohvrile kompensatsiooniks, 20% pannakse hoiuarvele, mis antakse kinnipeetavale üle tema vabanedes. Ülejäänud jääb kinnipeetavale vabaks kasutamiseks vanglas. Erivolinik tunnustab reegli head eesmärki, kuid on mures, et raha, mille pere saadab kinnipeetavale tema elutingimuste parandamiseks, läheb samale arvele. Seetõttu saab kinnipeetav sellest kasutada ainult 30%. Erivolinik soovib seda süsteemi muuta.²⁰³

Haridus

Vanglates on võimalik omandada põhi-, gümnaasiumi- ning kutseharidust. Kirjalikes vastustes CAT küsimustele tunnistas Eesti valitsus, et neil on olnud probleeme vajalike ruumide tagamisega. Uutes vanglates on need ruumid olemas. Mitte-eestlastest vangidel on võimalus võtta eesti keele kursusi. 2007. aastast hakati selle eest kinnipeetavate motiveerimiseks tasu maksma.²⁰⁴

Alaealistele eelvangistuses olevatele kinnipeetavatele tagatakse põhi- ja gümnaasiumiharidus kui neid on kinni peetud üle ühe kuu.²⁰⁵ Euroopa Nõukogu inimõiguste erivolinik avastas külaskäikudel arestimajadesse, et sealsetele alla 15-aastastele kinnipeetutele ei võimaldatud juurdepääsu meelelahutuslikule tegevusele ega kooliraamatutele. Samuti ei olnud neil õpetajat, vaatamata sellele, et neid oli kinni peetud juba mitu nädalat.²⁰⁶

Kirjavahetus ning muu kommunikatsioon välisilmaga

1.02.2007 jõustus seaduse muudatus, millega anti kinnipeetavale õigus piiramatult kohtuda lisaks vaimulikule, kaitsjale ja notarile ka advokaadist esindajaga.²⁰⁷ See oli seni problemaatiline.

Telefoni kasutamise piiramine võib seejuures õigust esindajaga kohtuda oluliselt piirata. Õiguskantsler oli seaduse muudatuse jõustumisele eelneval aastal ühele pöördumisele vastates viidanud põhiseadusest tulenevale põhiõigusele kaitsja abile, samuti EIÕK artiklile 6(3)(b), mille “järgi peab süüdistataval olema vähemalt õigus saada piisavalt aega ja võimalusi enda kaitse ettevalmistamiseks.”²⁰⁸ Piirangud õigusele peavad “olema vajalikud ja säilitama helistamise võimaluse mõistlikul määral” ning mitte moonutama “kinni peetavate isikute helistamise õiguse olemust selliselt, et sisuliselt võib muutuda asutuste ametiisikutega ning kaitsjaga suhtlemine

²⁰¹ Samas, p. 14.

²⁰² Samas, p. 12.

²⁰³ Inimõiguste erivoliniku memorandum, p. 31.

²⁰⁴ ÜRO piinamisvastane komitee, Kirjalikud vastused, p. 96. Vanglate aastaraamat, lk 9.

²⁰⁵ ÜRO piinamisvastane komitee, Kirjalikud vastused, p. 93.

²⁰⁶ Inimõiguste erivoliniku memorandum, p. 43.

²⁰⁷ Õiguskantsleri aruanne, lk 125. Riigikohus täpsustas oma kohtuasjas 3-3-1-46-07 (13.11.2007), et kaitsja all antud tähenduses peetakse eelkõige silmas “kriminaal- või väärteomenetluse tähenduses kaitsjat” ning, et “tsiviil- või halduskohtumenetluse tähenduses esindaja puhul tuleb hinnata helistamise vajaduse olulisust ning graafikuvälisel ajal helistamiseks peab olema mõjuv põhjus.” - p. 12.

²⁰⁸ Asi nr 7-4/060144, Õiguskantsleri aruanne 2006, lk 189-191.

võimatuks”.²⁰⁹ Seatud piirangud peavad olema ajutised ning tulenema erakorralistest sündmustest (“näiteks rahutused vangla territooriumil, probleemid telefonivõrguga”).²¹⁰

Riigikohus on leidnud, et telefoni kasutamise avalduses võib kinnipeetavalt nõuda isiku, kellele ta graafikuväliselt helistada soovib, nimetamist, et kindlaks teha, kas tegemist on isikuga, kellega suhtlemist kinnipidamisasutus piirata ei tohi. Kinnipeetavalt ei või nõuda telefonikõne eesmärgi selgitamist, kuna see rikuks õigust sõnumi saladusele, mis tuleneb põhiseaduse § 43.²¹¹ Seda põhimõtet on kinnitanud ka Riigikohus.²¹²

Õigusega sõnumi saladusele on nii õiguskantsler kui Riigikohus pidanud mitmel korral tegelema. Näiteks kontrollkäigul Harku Vanglasse avastas õiguskantsler, et vanglaametnikud võtavad õiguskantslerile saadetavaid kirju saatmiseks vastu üksnes avatud ümbrikus ning nende sisu kontrollitakse kinnipeetava juuresolekul visuaalselt. “Ka kinnipeetavale õiguskantslerilt saadud kirjad avatakse kinnipeetava juuresolekul, et kontrollida ümbriku sisu ja keelatud esemete olemasolu.”²¹³ See rikub reeglit, mille kohaselt ei tohi kontrollida kinnipeetava kirju ja telefonikõnesid kaitsjale, prokurörile, kohtule, õiguskantslerile ja Justiitsministeeriumile.²¹⁴

Telefoni kasutamise õigusega seondub telefonikõnede eest tasumise küsimus. Riigikohus on oma kaasuses võtnud selle küsimuse lähtepunktiks vanglavälise suhtlemise eesmärgi: “soodustada kinnipeetava kontakte perekonna, sugulaste ja teiste lähedaste inimestega, et vältida kinnipeetava sotsiaalsete sidemete katkemist.” Samas ei saa kinnipeetav riigilt nõuda, et riik kõnekulud tasub, ent selle kohustuse sidumine kinnipeetava isikuarvega on vale. Selline “tõlgendus keelaks nii vastuvõtja arvel helistamise kui ka n.ö laetava kõneajaga kõnekaartide (nt Voicenet kõnekaart) kasutamise ning takistaks ... ka ebamõistlikult nende kinnipeetavate võimalusi vanglaväliseks suhtlemiseks (sh suhtlemiseks kaitsjaga), kellel isikuarvel raha üldse puudub.”²¹⁵ Sarnasele järeldusele on jõudnud ka õiguskantsler,²¹⁶ lisades omalt poolt, et vangla peab “helistamisteenuse pakkuja valimisel eelistama sellist teenusepakkujat, kelle poolt pakutav teenus võimaldaks täita vangistusseadusest tulenevaid nõudeid (sh vastaja arvel helistamine). Vangla ei tohi oma tegevusega teenusepakkuja valikul põhjustada olukorra, kus kinnipeetava faktilised võimalused suhtlemiseks oma lähedastega on piiratud enam, kui seadus seda lubab.”

Juurdepääs raamatutele, muudele lugemismaterjalidele, televisioonile ja raadiole on omaette teema. Euroopa Nõukogu inimõiguste erivolinik tundis muret, et mõnedes arestimajades, mida ta oli külastanud, olid need võimalused piiratud või puudusid. Selline olukord ei ole rahuldav.²¹⁷

Riigikohus käsitles samuti informatsioonile ligipääsuga seotud kaasust, mis puudutas Riigi Teataja elektroonilise väljaande ning Euroopa Inimõiguste Kohtu kaasuste elektroonilise andmebaasi

²⁰⁹ Riigikohtu kohtuasi 3-3-1-54-07 (31.10.2007), p. 9.

²¹⁰ Riigikohtu kohtuasi 3-3-1-46-07 (13.11.2007), p. 10.

²¹¹ Samas, p. 11. Vt ka Riigikohtu kaasust 3-3-1-46-07 (13.11.2007), p. 11.

²¹² Riigikohtu kaasus 3-3-1-103-06 (01.03.2007). Vt ka kohtuasja 3-3-1-69-07 (12.12.2007).

²¹³ Õiguskantsler, kontrollkäik Harku Vanglasse 6.02.2007. Vt ka Riigikohtu kohtuasja 3-3-1-103-06 (01.03.2007), p. 11.

²¹⁴ Vangistusseadus, RT I 2000, 58, 376, § 29 (4).

²¹⁵ Riigikohtu kohtuasi 3-3-1-103-06 (01.03.2007), p. 9.

²¹⁶ Õiguskantsleri soovitus nr 7-4/070094/0701851 (03.2007). Seda kinnitas Riigikohus veel ka oma kohtuasjas 3-3-1-46-07 (13.11.2007), p. 9.

²¹⁷ Inimõiguste erivoliniku memorandum, p. 42.

kasutamise võimalust. Riigikohus on seisukohal, et igaühel, ka kinnipeetaval, peab olema võimalus õigusnormidega tutvumiseks, mis muuhulgas võimaldab isikul oma õiguste tõhusat kaitsmist.²¹⁸ Seejuures leidis kohus, “et õigusnormidega tutvumise võimalust ei saa pidada piisavaks juhul, kui see on võimalik üksnes vanglalt konkreetset õigusakti taotlede. [Seda eelkõige seetõttu, et] kinnipeetav ei pruugi teada, millised õigusaktid teda huvitavat valdkonda reguleerivad, ei saa eeldada või nõuda, et ta vajalikke akte nimetada oskaks.” Kuigi kohus möönas, et selleks otstarbeks on ilmselt Riigi Teataja elektrooniline versioon mugavam, on siiski piisavaks ka see “kui kinnipeetavatel on võimalik õigusnormidega vabalt tutvuda paber kandjal ning kasutada õigusaktide leidmiseks märksõnastikku.”²¹⁹

Euroopa Inimõiguste Kohtu lahendite andmebaasiga seoses viitas Riigikohus põhiseaduse § 44 lõikele 1, mis sätestab igaühe õiguse saada vabalt levitatavat informatsiooni. See on reservatsioonita õigus, “mistõttu tohib nimetatud õigust piirata üksnes Põhiseaduse teiste normide alusel”. Siiski peab selline piirang olema selgelt väljendatud, mida ei saa aga öelda vangistusseaduses sätestatu kohta. Seega peab praegusel juhul juurdepääs Euroopa Inimõiguste Kohtu lahenditele olema tagatud piiramatult.²²⁰

²¹⁸ Kohtuasi 3-3-1-20-07 (31.05.2007), p. 9.

²¹⁹ Samas, p. 10.

²²⁰ Samas, p. 14.

Isikuandmete kaitse

Isikuandmete kaitse osas toimus 2007. aastal märkimisväärsed arenguid õigusloome vallas. 15. veebruaril 2007 võeti Riigikogus vastu isikuandmete kaitse seadus, mis täiel määral rakendus küll alles 1. jaanuarist 2008. Uus seadus on paremini kooskõlas Euroopa Liidu õigusaktidega, sh direktiiviga 95/46/EÜ, tuues siseriiklikku õigusruumi sisse delikaatsete isikuandmete mõiste eraeluliste isikuandmete asemel. Delikaatsete isikuandmete hulka hakkavad seaduse kohaselt kuuluma ka biomeetrilised andmed. Uus seadus võimaldab isikutel pärast andmete avalikustamist otsustada nende edasise kasutuse üle. Täpsemalt on võimalik hinnata uue seaduse mõju ning toimimist 2008. aasta aruandes, kui seadus on täies mahus jõustunud.

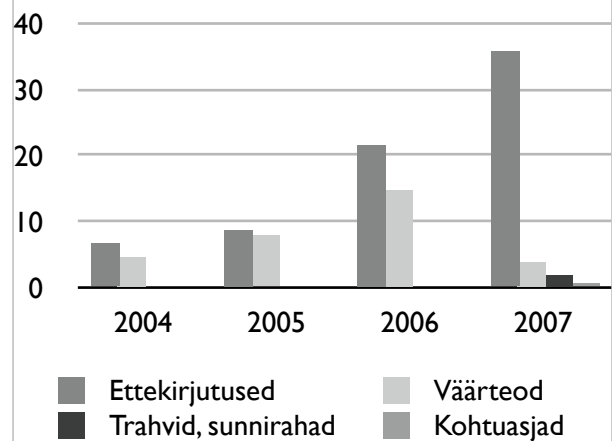
Isikuandmete töötlemise üle järelevalvet teostav riiklik institutsioon on Andmekaitse Inspeksioon (AKI). 2007. aastal 14. veebruarist muutus AKI Justiitsministeeriumi valitsemisalas olevaks asutuseks (enne seda tegutses Siseministeeriumi haldusalas). AKI on oma aastaettekandes²²¹ 2007. aasta tegevuse kohta on toonud välja järgnevad tegevusprioriteedid:

- isikuandmete edastamine välisriiki;
- ohud ehk võimalused veebiotsingu maailmas;
- telefonikõnede lindistamise lubatavus;
- isikuandmete töötlemine ID-pileti projekti raames;
- Laps ja tema õigus isikuandmete töötlemisel;
- Isikuandmete koosseis kliendikaardi väljastamisel.

Isikuandmete kaitse valdkonnas on oluline roll ka isikute teadlikkuse tõstmisel. AKI on oma tegevusaruandes²²² välja toonud nendepoolsed tegevused. Hea tava näitena saab tuua soovituslike juhiste avaldamist isikuandmete kaitse seaduse tõlgendamiseks.

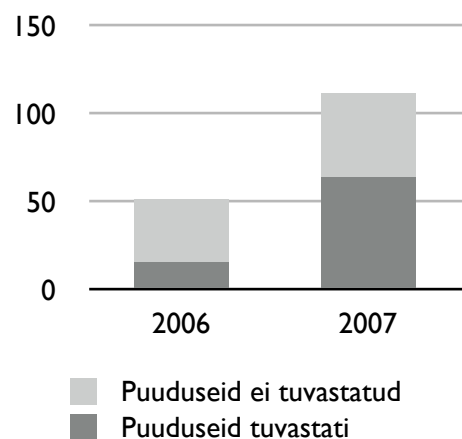
Andmekaitse valdkonnas oli AKI osalusel 2007. aastal üks kohtuvaidlus, mis seisnes AS-i Hansapank vaides AKI ettekirjutuse vastu lõpetada Hansapanga poolt Ego

Joonis 3: Andmekaitse Inspeksiooni tegevus: rikkumismenetlused 2004 - 2007.



Allikas: Andmekaitse Inspeksioon

Joonis 4: Andmekaitse Inspeksiooni tegevus: puuduste tuvastamine 2006 - 2007.



Allikas: Andmekaitse Inspeksioon

²²¹ Andmekaitse Inspeksioon, Andmekaitse Inspeksiooni ettekanne 01. jaanuar 2007-31. detsember 2007, 1. aprill 2008, kättesaadaval internetis aadressil: <<http://www.dp.gov.ee/document.php?id=696>> (viimati külastatud 22.09.2008).

²²² Samas, lk 14 - 16.

järelmaksukaardi kliendi andmete avaldamine AS Krediidiinfo kodulehel pärast kliendipoolse võla tasumist. AKI luges panga poolt kliendi andmete avaldamise ebaseaduslikuks, tulenevalt põhimõttest, et vaidluse korral eeldatakse, et andmesubjekt ei ole andnud oma nõusolekut andmete avaldamiseks. Tallinna Halduskohus leidis oma 17.04.2007 otsuses, et ettekirjutus oli sisuliselt põhjendatud ja oma lõppjärelustes õiguspärane. AS Hansapank esitas apellatsioonikaebuse ning kohtuistung on määratud 2008. aasta aprilliks.²²³

²²³ Samas, lk 44.

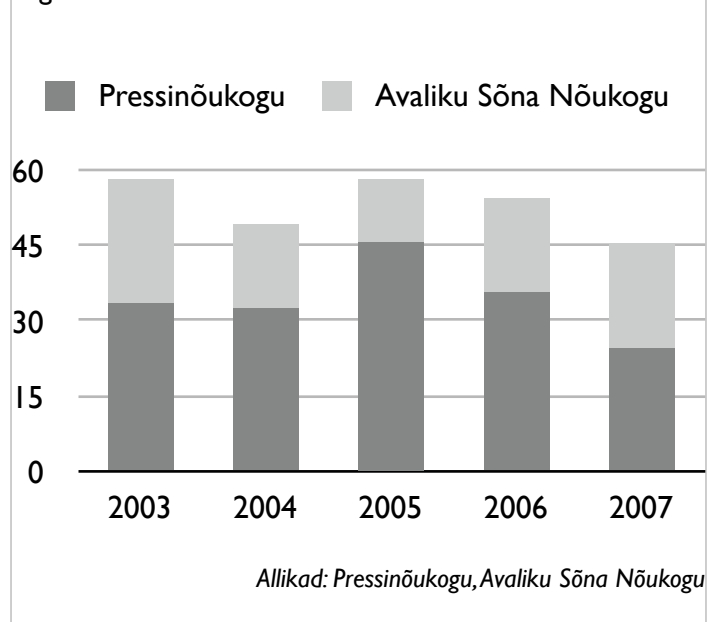
Ajakirjandusvabadus

2007. aastal tehti isikuandmete kaitse seaduse eelnõusse muudatusi, et paremini kaitsta ajakirjandusvabadust.²²⁴ Eelnõu kohaselt võib isikuandmeid ilma andmete omaniku nõusolekuta avalikustada vaid ajakirjanduslikul eesmärgil, kui selleks on ülekaalukas avalik huvi ja avaldamine on kooskõlas ajakirjanduseetika põhimõtetega. Peamiseks argumentiks oli meedia esindajate puhul see, et “selline sõnastus võimaldab ajakirjandusel avalikustada isikuandmetega seotud materjale ilma end isikuandmete töötlejaks registreerimata.”²²⁵ Seadus jõustus 2008. aasta 1. jaanuaril.²²⁶

Ajakirjandusvabaduse teema juures on oluline analüüsida meedia eneseregulatsiooni-organisatsioonide tegevust. Neid on kaks: Avaliku Sõna Nõukogu (ASN)²²⁷ ja Pressinõukogu²²⁸. ASNi taunivate otsuste puhul ja otsuste puhul, kus on antud seisukoht või tehtud avaldus,²²⁹ mis seonduvad põhiõiguste temaatikaga, saab kokkuvõtvalt jagada kaasused laiematesse kategooriatesse:

- Eksitava info edastamine, vastulause sisulise mittevõimaldamine;
- Maine kahjustamine kontekstivälise foto kasutamisega, täpsustuse avaldamisest keeldumine;
- Ajakirjanduspõhimõtete eiramine, soov takistada materjali eetrisse pääsemist;
- Sõnavabaduse institutsionaalne piiramine;
- Faktidega tõendamata süüdistuste esitamine, laim, sildistamine;
- Eravestluse põhjal artikli kirjutamine, faktevad, labane väljendusviis;
- Lapse kontekstiväline halvustamine, põhjendamatute kannatuste tekitamine.

Joonis 5: Kaebused ajakirjanduse eneseregulatsiooni-organisatsioonidele 2003 - 2007.



²²⁴ Vt ka Tuuli Koch, “Andmeid kaitsvat seadust muudeti”, Postimees, 13.02.2007.

²²⁵ Samas.

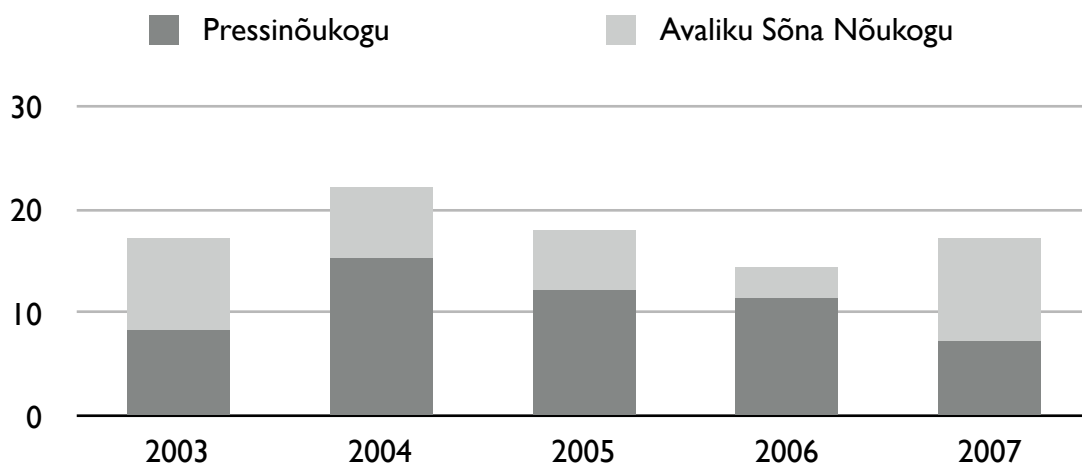
²²⁶ Isikuandmete kaitse seadus, RT I 2007, 24, 127, p. 11(2) - lisatud on ka kaitseklausel “Andmete avalikustamine ei tohi liigselt kahjustada andmesubjekti õigusi”. Vt ka Eesti Päevalehe juhtkiri “Kraane keeratakse ka Eestis”, 03.05.2008, mis seadusemuudatust kritiseerib, pidades seaduses sisalduva “ülekaaluka avaliku huvi” terminit potentsiaalseks ajakirjandusvabaduse piirajaks.

²²⁷ Kodulehekülg aadressil: <www.asn.org.ee> (viimati külastatud 22.09.2008). Oma tegevuses lähtutakse (veebil kättesaadavast) Eesti ajakirjanduseetika koodeksist.

²²⁸ Kodulehekülg aadressil: <http://www.eall.ee/pressinoukogu/> (viimati külastatud 22.09.2008).

²²⁹ Avaliku Sõna Nõukogu, ASN lahendite sisukord, kättesaadav internetis aadressil: <www.asn.org.ee/asn_lahendid.php> (viimati külastatud 22.09.2008).

Joonis 6: Ajakirjanduse eneseregulatsiooni-organisatsioonide taunivad otsused 2003 - 2007.



Allikad: Pressinõukogu, Avaliku Sõna Nõukogu

Kahe konkureeriva eneseregulatsiooni-organisatsiooni olemasolu ei pruugi olla parim lahendus, sest see võib tekitada potentsiaalsetes kaebajates segadust ning vähendab seeläbi mõlema organisatsiooni tõhusust ja mõttekust.

Epp Lauk, üks meediakriitikutest, kes eneseregulatsiooni teemal on kirjutanud, hoiatab selle eest, et "iga reguleerimise püüe tõlgitakse otsekohe tsensuuriks ja sõnavabaduse ohustamiseks". Samas leiab autor, et on ohtlikum, "kui meediaorganisatsioonide kokkuleppel mõned hääled ühiskonnas üldse summutatakse"²³⁰

Ajakirjandusvabadust on analüüsitud lisaks Tartu Ülikooli juurde loodud Eetikaveebis.²³¹ Omaette oluliseks probleemiks on küsimus blogijate ning ajakirjanduse suhetest, mis on tõstatatud ka mitmete blogipidajate poolt.²³² Prof Varuli arvates tuleks blogijate vastutusega seoses arvestada kehtivat regulatsiooni, kuid kaaluda võiks interneti eripära.²³³

2007. aastal tehti mitmed olulised kohtulahendid, mis seostuvad sõnavabaduse, ajakirjandusvabaduse ja privaatsusõigusega. Mõned neist on jõudnud kõrgeima kohtuni. Riigikohtus vaidlustati Tallinna Ringkonnakohtu otsus V.R hagi AS-i Postimees vastu ebaõigete andmete ümberlukkamiseks ja paranduse avaldamiseks ning mittevaralise kahju hüvitamiseks vabanduse avaldamisega.²³⁴ Kassatsioonikaebuse sisuks on väide, et "ebaõigete väidete

²³⁰ Epp Lauk, "Eneseregulatsioon või iseregulatsioon?", kättesaadav internetis aadressil: <www.asn.org.ee/meediakriitika.php?action=view&id=25> (viimati külastatud 22.09.2008).

²³¹ Vt. eetikaalase dokumentatsiooni, informatsiooni ja kommunikatsiooni värav Eetikaveeb aadressil: <www.eetika.ee/meediaeetika/ajakirjandusvabadus> (viimati külastatud 22.09.2008).

²³² Vt näiteks: <<http://vasak.blogspot.com/2007/10vaba-ajakirjandus-mai-ss.html>> (viimati külastatud 22.09.2008).

²³³ Marti Aavik, "Paul Varul: solvangute eest peavad vastutama nii ajalehed kui ka blogid", Postimees.ee, 30.06.2008.

²³⁴ Riigikohtu tsiviilkolleegiumi 10. oktoobri 2007. a otsus tsiviilasjas 3-2-1-53-07.

avaldamisega tekitab kostja hagejale mittevaralist kahju hageja kui poliitiku ja keskkonnaministri maine languse ning usaldusväärse kahjustamisega.”²³⁵

Riigikohus toetas ringkonnakohtu arvamust, tõesed, et see on “õigesti leidnud, et artiklites avaldatu sisaldab muu hulgas juriidilisi arusaamu keskkonnakaitse korraldusest Eestis ja artiklites sisalduvad õiguslikku laadi arusaamad riiklike institutsioonide pädevusest ja kohustustest riigivõimu teostamisel kujutavad endast hinnanguid, mille ümberlükkamist ei saa nõuda ebaõigete andmete ümberlükkamist reguleerivate sätete alusel”. Samuti leidis Riigikohus, et väärtushinnangu ja ka õigusliku hinnangu korral, isegi juhul, kui see tugineb ebaõigetele eeldustele (faktiväidetele), ei saa taotleda hinnangu ümberlükkamist.²³⁶ Kuigi inimõigusi pole otseselt kohtu aruteludes mainitud, on kohtuotsus määravaks piiritähiseks eelpoolnimetatud temaatikaga seotud lahenduste leidmisel Eestis.

Ajakirjandusvabaduse seisukohast on märkimisväärne Riigikohtu tsiviilkolleegiumi otsus,²³⁷ kus käsitleti G.G. hagi Eesti Ekspressi Kirjastuse AS-i vastu paranduse avaldamiseks. Esmalt kinnitab Riigikohus oma otsuste järjepidevust ning kooskõla Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni kohtupraktikaga.

“Artikli avaldaja kohustamine paranduse avaldamiseks on põhiseaduse (PS) §-de 44 ja 45 koosmõjust tuleneva ajakirjandusvabaduse riive, mis peab olema põhjendatud ja proportsionaalne. Riigikohus on varem leidnud, et PS § 45 lg-s 1 ning inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni ehk Euroopa inimõiguste konventsiooni (EIÕK) art 10 p-s 1 sätestatud sõnavabaduse ja sealhulgas ajakirjandusliku sõnavabaduse põhimõte on demokraatliku ühiskonnakorralduse vältimatu tagatis ning seeläbi üks olulisemaid sotsiaalseid väärtusi (3-1-1-80-97). Süütuse presumptsiooni tagamine on riigi ja kohalike omavalitsuste kohustus ning see kohustus ei ole absoluutsuses laiendatav eraisikute omavahelisele käitumisele”²³⁸.

Samuti selgitab kohus ebaõige info kasutamise tagajärgi:

“Iseenesest on õige kostja väide, et hageja nõutud ebaõige faktiväite ümberlükkamine riivab ajakirjandusvabadust. Avaldaja kohustamine lükata ümber või parandada ebaõiged andmed on kolleegiumi hinnangul ajakirjandusvabaduse proportsionaalne riive. Väljendusvabadusele (sõnavabadusele) vastandub isiku isiklik õigus sellele, et tema kohta ei avaldataks ebaõigeid asjaolusid, sh õigus aule ja heale nimele. Praeguses vaidluses on kohtud tuvastanud, et avaldatud artiklist järeldub hakis märgitud kahe väite kaudu ebaõige väide hageja kohta, mistõttu ebaõigete faktiväidete kohta paranduse avaldamiseks kohustamine on õigustatud. See järeldus tuleneb VÕS § 1047 lg-st 4, mille kohaselt võib ebaõigete andmete avaldamise eest vastutavalt isikult nõuda andmete ümberlükkamist või parandamist avaldaja kulul, sõltumata sellest, kas andmete avaldamine oli õigusvastane. Ei ole oluline, kas avaldatud väide on au ja head nime teotav. Oluline on see, et väide on ebaõige. See on kooskõlas PS § 45 lg 1 teise lausega, mis lubab väljendusvabadust seadusega piirata muu hulgas teiste inimeste õiguste, sh au ning hea nime kaitseks.”²³⁹

Ajakirjandusvabadus on diskussiooniobjektina Eestis olulisel kohal. Väärtushinnangute ja põhivabaduste tasakaalu otsingud on sisukad ja teedrajavad.

²³⁵ Samas, p. 19.

²³⁶ Samas, p. 19.

²³⁷ Riigikohtu tsiviilkolleegiumi 19. veebruari 2007 otsus 3-2-1-145-07.

²³⁸ Samas, p. 7.

²³⁹ Samas, p. 14.

Usuvabadus

Kirikute ja koguduste huvid on Eestis piisavalt kaitstud. Suurima ühendusena tegutseb Eesti Kirikute Nõukogu (EKN),²⁴⁰ mis edendab liikmeskirikute vahelist teoloogilist dialoogi ja korraldab oikumeenilisi jumalateenistusi. Eesti Raadio ja Eesti Televisioon kannavad üle olulisi jumalateenistusi. EKN on esindatud Avaliku Sõna Nõukogus. Oikumeenilisus näib olevat prevaleeruva kristliku kiriku olulisi vahendeid, millega tagatakse usuvabaduse põhimõtte, kuivõrd oikumeenilisus kaasab peale kristluse kõiki olulisemaid religioone. EKN religiooniõpetuse platvorm (viimati muudetud 2006) toetub tõdemusele, et religiooniõpetus lähtub ÜRO inimõiguste ülddeklaratsioonis sõnastatud usuvabaduse põhimõttest (kohustuslik ei ole religioon vaid teadmised religioonist). 2007. aastal selginesid ühiskonnas mõtted peamiselt 2006. aastal tekkinud probleemküsimustes religiooniõpetusest koolides. Tänapäevaks on olemas uue religiooniõpetuse kontseptsiooni tööversioon.²⁴¹

Toimivad erinevaid religioone ja uskumusi tutvustavad foorumid ja portaalid (näiteks islami väärtusi tutvustav veebiportaal www.islam.ee).

Oluliseks usuvabaduse tagamise sümboliks peetakse Tallinnas sünagoogi avamist.²⁴²

Valdkonda puudutab vaid üks Riigikohtu otsus, milles Härjapea Taarausuliste ja Maausuliste Koda vaidlustas Kunda Linnavolikogu otsuse,²⁴³ millega piirati kaebajate juurdepääsu hiimäele, kuhu kavandati rajada tuulepark. Härjapea Taarausuliste ja Maausuliste Koja kassatsioonkaebus rahuldati põhjusel, et kaebajate esindajad ei olnud kaasatud detailplaneeringu alastesse avalikesse aruteludes kohaliku omavalitsuse poolt.²⁴⁴

Madalama astme kohtu lahendeid on samuti üks.²⁴⁵ Tartu Ringkonnakohus tegi määruse esialgse õiguskaitse taotluse suhtes R.K. kaebuses Tartu Vangla käskkirja osaliselt õigusvastaseks tunnistamiseks ja Tartu Vangla toimingute õigusvastaseks tunnistamiseks. R.K. esitas määruskaebuse, milles palus tühistada Tartu Halduskohtu määruse osa, millega kohus ei lubanud esialgset õiguskaitset viirukiküünalde kasutamise jätkamiseks kambris.

Määruskaebuse kohaselt:

- rikkus Tartu Vangla põhiseaduse §-i 40 (usuvabadus) keelates usulise kombetalituse läbiviimiseks viirukiküünalde kasutamise;
- ei ole teistes vanglates kunagi keelatud kaebuse esitajal viirukiküünalde kasutamist, et oma usust tulenevaid kombetalitusi läbi viia. Viirukiküünaldest erituv lõhn on minimaalne ja kaob 10-15 minuti möödudes ning ei sega vanglaametnike tööd;

²⁴⁰ Vt aadressil: <www.ekn.ee> (viimati külastatud 22.09.2008).

²⁴¹ Religiooniõpetuse ainenõukogu, Ainekava, kättesaadav internetis aadressil: <www.religiooniopetus.ee/index_files/ainekava.htm> (viimati külastatud 22.09.2008).

²⁴² Vt "Usuvabaduse sümbol" 19.05.2007: "Kas ei ole juudi sünagoog selge märk, et eri usku inimesed on vabad siin maal oma veendumusi järgima?"

²⁴³ Riigikohtu Halduskolleegiumi 17. oktoober 2007 otsus 3-3-1-39-07.

²⁴⁴ Samas p 26.

²⁴⁵ Tartu ringkonnakohtu määrus haldusasjas 3-07-701 (2.05.2007).

- hilisem kohtuotsuse täitmine küll taastaks kaebuse esitaja õigused, kuid ei korvaks tekitatud moraalselt kahju.

Ringkonnakohus leidis:

“Asja materjalidest nähtuvalt ei ole tõendatud, et viirukiküünalde põletamise keelamine kinnipeetava kambris oleks selline asjaolu, mis annaks alust väita, et vangla ei ole taganud kinnipeetavale usuluste vajaduste rahuldamist ning alandab tema inimväärikust. Budismi kombestikku kuulub küll küünalde põletamine (altarite eest hoolitsemiseks süüdatakse muuhulgas küünlaid, templites süüdatakse küünlaid jms), kuid budism ei eelda, et kinnipeetav peaks tingimata põletama kambris viirukiküünlaid ning juhul, kui tal ei võimaldata seda teha, siis põhjustab see kahjuliku tagajärje, mille hilisem kõrvaldamine ei ole võimalik ka talle positiivse otsuse korral.”²⁴⁶

²⁴⁶ Samas, lk 3.

Õigusemõistmine

Juurdepääs õigusemõistmisele

Põhiseaduse §15 sätestab, et igaühel on õigus pöörduda oma õiguste ja vabaduste rikkumise korral kohtusse. Selle sätte realiseeritavus sõltub isikute ressurssidest ja teadmistest.

1. märtsil 2005 jõustus Eestis riigi õigusabi seadus, mille eesmärk on tagada kõigile isikutele asjatundliku ja usaldusväärse õigusteenuse õigeaegne ja piisav kättesaadavus.²⁴⁷ Inimõiguste Instituudi praktika on näidanud, et selle eesmärgini jõudmine on olnud problemaatiline. Sisuliselt on loodud paljudel puhkudel järelmaksuga õigusabi süsteem, mis ei rahulda erinevaid osapooli, eriti abivajajaid. Inimõiguste Instituudi poole pöördujate ütluste kohaselt on abivajajatel tekkinud probleeme seoses õigusabi kvaliteediga, mistõttu ei olda rahul juurdepääsuga õigusemõistmisele nii politseis kui ka kohtus.

2007. aastal avaldas justiitsministeerium “Eesti elanike õigusteadlikkuse uuringu”, mille eesmärk oli määrata kindlaks Eesti elanike teadlikkus põhiõigustest. See uuring näitas, et põhiseaduse §15 õiguse realiseerimisel on üheks suuremaks probleemiks madal õigusteadlikkus inimõiguste valdkonnas. Selle tulemusena on inimestel raskusi oma õiguste kaitsmisel.²⁴⁸ Uuringu kohaselt on näiteks töösuhetes enamik vastajatest üritanud ise vaidlused lahendada (63%) selle asemel, et kompetentse isiku või institutsiooni poole pöörduda. “Seega, enamasti ei tegutse inimesed enda õiguste maksmapanemise nimel, lahkhelisid proovitakse lahendada omal käel või lepitakse probleemide kui paratamatusega.”²⁴⁹ Inimesed tunnevad kohtusse pöördumise vajadust sõltuvalt nende teadlikkusest õiguste suhtes:

“Mida teadlikumad olid vastajad, seda sagedamini olid nad tundnud vajadust pöörduda kohtu poole, kuid nad ei saanud või ei suutnud seda vajadust realiseerida. Ilmselt ei näinud väheteadlikumad kodanikud sageli, et nende õigusi oli rikutud, samuti oli võimalik, et nende vähene osalemine ühiskondlikus elus ei tekitagi olukordi, kus nende õigusi oluliselt rikutaks.”²⁵⁰

Samas leidsid 78% vastajatest, “kõigile on tagatud võrdsed võimalused kohtusse pöördumiseks” samas kui kõigest 20% vastajatest leidis, “et kohtumõistmine ei ole kõigile võrdselt kättesaadav.”²⁵¹

Kohtuprotsessil osalenutest “on suurem osa kasutanud kahte võimalust — kaitsnud end ise (42%) või kasutanud advokaadi abi (44%).” Riiklikku õigusabi teenust, mida pakutakse riigi õigusabi seaduse kohaselt, on kasutanud kõigest 9% vastanutest.²⁵² Samas teatas 24% vastanutest, et kui neil peaks tulevikus tekkima vajadus osaleda kohtuprotsessil, kasutaksid nad riikliku õigusabi võimalust.²⁵³

²⁴⁷ Riigi õigusabi seadus, RTI, 56, 403.

²⁴⁸ Justiitsministeerium, Eesti elanike õigusteadlikkuse uuring, lk 13.

²⁴⁹ Samas, lk 45.

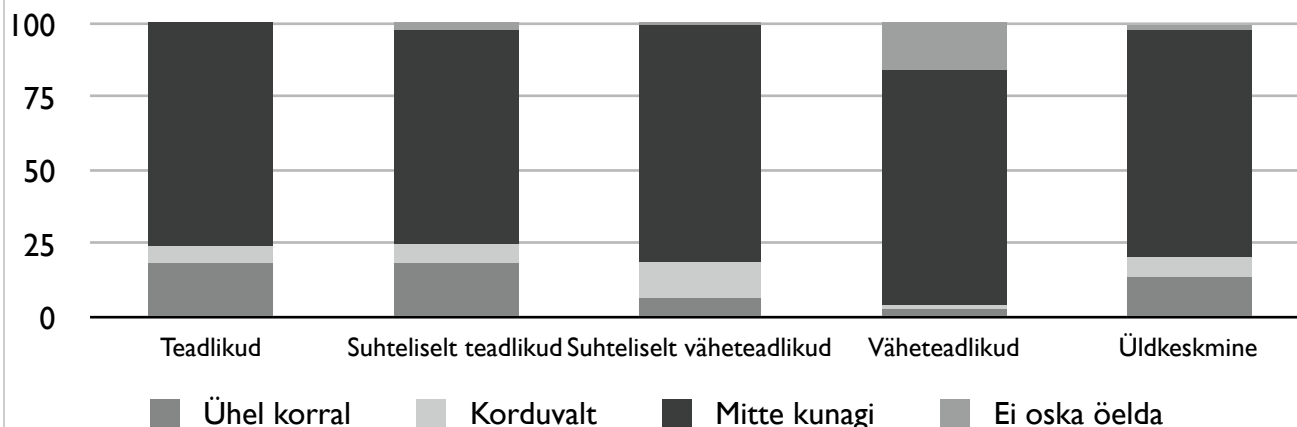
²⁵⁰ Samas, lk 48.

²⁵¹ Samas, lk 48.

²⁵² Samas, lk 50.

²⁵³ Samas, lk 51.

Joonis 7: Kas Te olete kunagi olnud olukorras, kus Te oleksite vajanud õigusemõistmist kohtu kaudu, kuid Te ei ole siiski kohtu poole pöördunud? (%)



Allikas: Justiitsministeerium, Eesti elanike õigusteadlikkuse uuring, 2007.

Uuringust selgus, et “ühiskonnas ei eristu suurt elitaarset gruppi, kelle käes oleks õigusteadmiste monopol (kui juurahariduse omandanud inimesed välja jätta), küll aga eristub mahajääjate grupp, kellel õigusteadmised täiesti puuduvad.”²⁵⁴

Aus õigusemõistmine

2007. aastal on Euroopa Inimõiguste Kohus teinud Eesti suhtes ausa õigusemõistmise valdkonnas kolm otsust:

- Pello v Estonia:²⁵⁵ tuvastatud Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste konventsiooni art 6(1) ja (3)d rikkumised. Antud kaasuses oli küsimuse all võimatus saada vastuseid tunnistajatelt, kes esitasid ütlusi süüdistatava vastu. Euroopa Inimõiguste Kohus selgitas, et art 6 (1) ja (3)d nõuavad, et kaebealune peab omama vastavat ja kohast võimalust saada vastuseid tema vastu tunnistajatelt isikutelt. Kohus leidis, et tõendite menetlemine on liikmesriigi kohtute pädevuses, kuid igal kohtul lasub kohustus kaaluda tõendi olulisust. Süüdistatav ei pea olema alati juures, kui ütlusi antakse, kuid peab saama neid tunnistajaid küsitleda samadel tingimustel kui teisigi. Kohus leidis, et Eesti kohtud ei näidanud üles piisavalt tahet kahe tunnistaja kaasamiseks, vaid põhistas oma arvamuse viimaste poolt postiga saadetud materjalile. Seega rikuti ausa ja õiglase õigusemõistmise olulist põhimõtet.
- Saarekallas OÜ v Estonia:²⁵⁶ tuvastatud EIÕK art 6(1) rikkumine. Kaebaja väitel ei olnud menetlus läbi viidud mõistliku aja jooksul. Kohus toetas kaebajat: menetlus toimus 7 aasta ja veidi enam kui 2 kuu jooksul kolmel kohtuastmel ja see oli piisav alus tuvastamiseks EIÕK rikkumist. Lisaargumendina tõi kohus välja ka art 13 rikkumise, kuivõrd Eesti kohtud ei näidanud üles tahet menetlusaja venimist põhjendada.

²⁵⁴ Samas, lk 73.

²⁵⁵ Kaebus nr 11423/03 (10.12.2007).

²⁵⁶ Kaebus nr 11548/04 (08.02.2008).

- Shchilitsov v Estonia:²⁵⁷ tuvastatud EIÕK art 6(1) rikkumine. Tegemist oli samuti menetluse mõistliku kestvuse põhimõtte rikkumisega (antud juhul 5 aastat ja kolm kuud). Kuigi Eesti valitsuse poolse selgituse kohaselt oli tegemist kohtu töö suure koormusega sel perioodil ning samuti venis menetlus vaid esimese astme kohtus, leidis Euroopa Inimõiguste Kohus, et EIÕK-s sisalduvaid õigusi on rikutud.

Arutelu tekitas nn aprillirahutuste puhul Politseiameti poolt isikute tuvastamiseks loodud veebileht. Õiguskantsler saatis Politseiametile soovitusel õiguspärasuse ja hea halduse tava järgimiseks,²⁵⁸ milles märkis, et politseil esines õiguslik alus isikute fotode avalikustamiseks seoses rahutustega (st see vastas isikuandmete töötlemise eesmärgipärasuse ja minimaalsuse põhimõtetele). Samas taunis õiguskantsler kõikide veebilehe fotodel olevate isikute nimetamist vandalismiaktides osalejateks.

Õiguskantsler on 2007. aastal teinud soovitusel õiguspärasuse järgimiseks ka Põhja Ringkonnaprokuratuurile,²⁵⁹ milles viidati, et ametiisikud jätsid koostamata kirjaliku määruse, kuigi korrektse kirjaliku määrusega vastuse koostamisel on määrav tähtsus kaebeõiguse tagamisel. Õiguskantsler tõdes, et "suulises vestluses ei pruugi isik paraku saada kõigest üksikasjadest, sh õiguslikest nüanssidest korrektset ja hoomatavalt aru. Seda eriti juhul, kui tegemist on isikuga, kellel puuduvad sügavamad teadmised õigusvaldkonnas...".²⁶⁰

2007. aastal tehtud kohtuotsused ei sisalda üldiselt probleemaatikat ausa õigusemõistmise suhtes. Põhiõiguste riive või isikuõiguste kaitse on tõstatunud, kuid mitte menetlusliku probleemina. Erandina võiks tuua Tallinna Ringkonnakohtu otsuse,²⁶¹ kus kohtukolleegiumi arvates ei olnud põhjendatud prokuröri poolt taotletud ja esimese astme kohtu poolt mõistetud karistusmäär.

Samuti viitab kohtukolleegium Riigikohtu 2005. aasta otsusele:²⁶²

"Põhiseaduse (PS) § 22 lg 3 kohaselt ei tohi kedagi sundida tunnistama iseenda või oma lähedaste vastu. Toodud sätte mõtte kohaselt ei ole keegi kohustatud aitama kaasa enda (või oma lähedaste) poolt toime pandud kuriteo tõendamisele. Ehkki Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon (EIÕK) otsesõnu sellist põhiõigust ei sätesta, on Euroopa Inimõiguste Kohus oma praktikas järjekindlalt väljendanud seisukohta, et õigus vaikida ja enese mittesüüstamise privileeg on konventsiooni art 6 lg 1 nõuetele vastava õiglase menetluse keskne komponent, olles ühtlasi tihedalt seotud art 6 lg-s 2 sätestatud süütuse presumptsiooni põhimõttega (vt nt John Murray v. Ühendkuningriik 8. veebruari 1996 lahend p 45; Saunders v. Ühendkuningriik, 17. detsembri 1996 lahend p-d 68-69; J. B. v. Šveits, 3. mai 2001 lahend p 64). Samuti on inimõiguste kohus leidnud, et EIÕK art 6 lg-t 1 on rikutud ka siis, kui isikut sunnitakse ise üle andma dokumente olukorras, milles ei ole välistatud, et teda võidakse nende dokumentide alusel süüdistada kuriteo toimepanemises (vt nt J. B. v. Šveits, p 66). ...

Kriminaalkolleegium nendib, et õigus tugineda enese mittesüüstamise privileegile ei sõltu isiku formaalsest menetluslikust seisundist ega ka sellest, kas asjaolude suhtes, mille kohta

²⁵⁷ Kaebused nr 35062/03 ja 35062/03 (18.04.2007).

²⁵⁸ Õiguskantsler 07.2007 nr 7-4/070858/00705276.

²⁵⁹ Õiguskantsler 01.01.2007 nr 7-4/061544/0700591.

²⁶⁰ Samas.

²⁶¹ Tallinna Ringkonnakohtu otsus nr 1-06-7211 (8.02.2007).

²⁶² Riigikohtu kohtuasi nr 3-1-1-39-05 (1.06.2005), p. 13-14.

isikult tõendeid nõutakse, on kriminaalmenetlust alustatud. Oluline on isikult nõutava tõendusteabe faktiline iseloom – kas see viitab isiku poolt toime pandud kuriteole või mitte.”

Ausa õigusemõistmise põhimõtete kui teema olulisus on nähtav ka Eesti Juristide Liidu ja Eesti Kohtunike Ühingu koolitus- ja arendustegevuses.

Lapse õiguste tagamine

Seadusandluses 2007. aastal lapse õiguste tagamise osas edasiliikumist ei toimunud. 2005. aastal alustati uue lastekaitse seaduse eelnõu väljatöötamist, mille peamine eesmärk on teha seadus rakendatavaks lastega töötavatele spetsialistidele, lastele ja lapsevanematele.²⁶³ 2007. aastaks ei ole eelnõu menetlemise osas arengut toimunud, viimased avalikud andmed eelnõu väljatöötamise seisu kohta pärinevad 2005. aastast.²⁶⁴ Samuti ei ole muudatusi lastekaitse seaduse²⁶⁵ §-s 68 sätestatu kohta, mille kohaselt reguleerib selle seaduse üksikasju valitsus. Lapse õiguste tagamise strateegia 2007. aasta rakendusplaan ei saa olla õiguskaitse aluseks, sest on vormilt tegevuskava.²⁶⁶

2007. aastal tõusis avaliku tähelepanu keskpunkti koolivägivalla teema. Noortefilm "Klass" ja sellega seondunud avalik debatt käsitlesid mitut koolilapsi puudutatavat all-teemat: koolivägivald, õpilaste suhted vanematega ja õpetajatega, karistus ja kättemaks. Inimõiguste Instituudi praktika on näidanud, et seoses koolivägivallaga on tõusetunud nii laste õiguste kaitse koolides kui ka õpetajate õiguste kaitse.

Koolijuhid on arutanud Soomes Jokela koolis toimunud koolitulistamise juhtumit ning enamus neist arvas, et Eestis ei saa täielikult välistada sarnaseid tõsiseid juhtumeid ning osa leidis, et põhjuseks võis olla koolikiusamine. Koolijuhtide hinnangul tuleb kogu ühiskonnal tegelda turvalise kooli temaatikaga, sest nii põhiseaduse kui rahvusvaheliste inimõiguslaste konventsioonide kohaselt on igal lapsel õigus elule ja haridusele.²⁶⁷

Laste õigustega on tihedalt seotud ka inimkaubanduse probleemistik, mille osas tunnevad muret mitmed rahvusvahelised organisatsioonid.²⁶⁸ Justiitsministeerium on koostanud inimkaubanduse vastu võitlemise arengukava, mis sisaldab konkreetseid samme ka lastega kaubitsemise kohta.²⁶⁹ Planeeriti koostööd erinevate rahvusvaheliste programmidega ning mitmete teavitusürituste korraldamist avalikkusele ja spetsialistidele. Vastavalt arengukava täitmise aruandele on arengukavast tulenevad 2007. aastaks planeeritud ülesanded täidetud:

"Arengukava võib pidada edukaks, kuna üha ladusamalt toimib inimkaubanduse vastu võitlemise võrgustik ning koostöö erinevate organisatsioonide vahel, mis tagab parema inimkaubanduse juhtumite menetluse ning ohvrite abistamise. Üha rohkem on koolitatud

²⁶³ Sotsiaalministeerium, Lastekaitse seadus valmib koostöös partneritega, 22.09.2005, saadaval aadressil: <http://www.sm.ee/www/gpweb_est_gr.nsf/pages/news0478> (viimati külastatud 22.09.2008).

²⁶⁴ Eelnõu väljatöötamisele on pühendatud eraldi internetilehekülj <<http://www2.sm.ee/lastekaitse/>> (viimati külastatud 22.09.2008).

²⁶⁵ Lastekaitse seadus, RT 1992, 28, 370.

²⁶⁶ Sotsiaalministeerium, Laste õiguste tagamise strateegia 2007. aasta rakendusplaan, saadaval internetis aadressil: <[http://www.sm.ee/est/HtmlPages/LÕS_2007tegevuskava/\\$file/LÕS_2007tegevuskava.rtf](http://www.sm.ee/est/HtmlPages/LÕS_2007tegevuskava/$file/LÕS_2007tegevuskava.rtf)> (viimati külastatud 22.09.2008).

²⁶⁷ Vt Postimees.ee, Koolijuhid muretsevad Eesti koolide turvalisuse pärast, 22.11.2007, saadaval internetis aadressil: <<http://www.postimees.ee/021207/esileht/siseuudised/297002.php>> (viimati külastatud 22.09.2008).

²⁶⁸ Vt nt Piinamisvastase komitee järeldused ja soovitused.

²⁶⁹ Justiitsministeerium, Inimkaubanduse vastu võitlemise arengukava 2006-2009, saadaval internetis aadressil: <<http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=28017/T%E4iendatud+inimkaubanduse+arengukava.pdf>> (viimati külastatud 22.09.2008).

erinevate valdkondade spetsialiste, mis on aidanud kaasa teadlikkuse tõstmisele inimkaubanduse valdkonnast.”²⁷⁰

Justiitsministeerium peab üheks olulisemaks arenguks 2007. aastal karistusseadustiku muudatust, millega täiendati orjastamise koosseisu §-s 133, et selles sisalduks ka abituse olukorras oleva isiku ärakasutamine.²⁷¹ Samuti on oluline välismaalaste seaduse muudatus, mis lisas eraldi peatüki, mille alusel on võimalik inimkaubanduse ohvritele väljastada ajutine elamisluba.²⁷² Eesti seadusandluses puudub senini inimkaubanduse mõiste ja inimkaubanduse olemus ja sisu vastavalt rahvusvahelistele arusaamadele ei ole lahtimõtestatud.

Inimõiguste Instituudi praktika on näidanud, et ÜRO lapse õiguste konventsiooni laste müüki, lasteprostitutsiooni ja -pornograafiat käsitlev fakultatiivprotokoll ei ole Eestis piisavalt tutvustatud ja arvestatud erinevates arengu- ja tegevuskavades ning uuringutes.

Laste õiguste temaatikat puudutab ka justiitsministeeriumi koostatud Alaealiste kuritegevuse vähendamise arengukava aastateks 2007-2009.²⁷³ Selle täitmise 2007. aasta aruanne annab üldhinnangu arengukavas 2007. aastaks planeeritule.²⁷⁴ Aruande kohaselt oli 2007. aastal “2111 kuritegudes kahtlustatavat alaealist ja registreeriti 2867 alaealiste poolt toime pandud kuritegu, sagedamini toime pandud kuriteod olid vargus ja avaliku korra rikkumine.” Samuti jätkus varasematel aastatel alguse saanud alaealiste poolt toime pandud kuritegude vähenemise trend. Kuriteoennetustöö, mida teevad koostöös justiitsministeerium, sotsiaalministeerium, haridus- ja teadusministeerium, politsei ning mitmed MTÜ-d, mängib alaealiste kuritegevuse vähenemises olulist rolli. Vastavalt aruandele toimus alaealiste komisjonides “2007.a. 4169 alaealiste õigusrikkumiste arutelu[, millest enamus] oli seotud erinevate süütegudega (78 %) ja ülejäänud koolikohustuse mittetäitmisega (22%).” Erikoolidega seoses ei toimunud aruande kohaselt olulisi muutusi või arenguid. Seoses justiitsministri ja siseministri kokkuleppega jälgida alaealisi puudutava kohtueelse menetluse kestust, saavutati 2007. aastaks menetluse keskmiseks kestuseks 3,8 kuud.

²⁷⁰ Justiitsministeerium, Inimkaubanduse vastu võitlemise arengukava täitmise aruandlus 2007.a kohta, saadaval internetis aadressil: <<http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=35057/Inimkaubanduse+vastu+v%F5itlemise+arengukava+t%E4itmise+aruandlus+2007+a++kohta.pdf>> (viimati külastatud 22.09.2008).

²⁷¹ Karistusseadustik, RT I 2001, 61, 364.

²⁷² Välismaalaste seadus, RT I 1993, 44, 637.

²⁷³ Alaealiste kuritegevuse vähendamise arengukava aastateks 2007-2009, saadaval internetis aadressil: <<http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=35839/Alaealiste+kuritegevuse+vahendamise+arengukava+aastateks+2007-2009.pdf>> (viimati külastatud 22.09.2008).

²⁷⁴ Samas.

Õiguskaitseasutused

Põhiseadusliku korra kaitsmise kontekstis on enim ühiskondlikku vastukaja 2007. aastal tekitanud nn Pronkssõduri kriis, mil Eesti õiguskaitseorganid pidid esimest korda kokku puutuma massiliste tänavakorratustega.

26. ja 27. aprilli 2007 rahutuste käigus hukkus üks isik. 125-le rahutustes osalenud isikule esitati kriminaalsüüdistus. Hinnanguliselt tegutses Eesti politsei kriisi käigus vastavalt tekkinud olukorrale, kuigi eelnev kogemus sarnaste rahutuste mahasurumiseks puudus.²⁷⁵ Kuigi pärast rahutusi esitati meedias mitmeid süüdistusi politseivägivalla kohta,²⁷⁶ ei ole senini ükski õiguskaitseasutuse poolne võimuliialdussüüdistus tõendamist leidnud. Sündmuste kontekstis alustati seadusandlike muudatuste paketi muutmaks politseiseadust, jälitustegevuseseadust, piirivalveseadust, avaliku koosoleku seadust, hädaolukorraks valmisoleku seadust, piirivalveseadust, elektroonilise side seadust, riigisaladuse ja salastatud välisteabe seadust, politseiteenistuse seadust, liiklusseadust ja turvaseadust. Muudatuste pakett võib kaasa tuua üksikisikute õiguste liigse riive, 2008. aastal jõustunud seadusmuudatused nõuavad eraldi analüüsi inimõiguste seisukohalt.

Korruptsioonivastane võitlus õiguskaitseasutustes 2007. aastal tõi uusi arenguid. Politseiametnike tegevust puudutavates kriminaalasjades esitati 2007. aastal süüdistused Ida-Virumaa Politseiprefektuuri ametnikule (tulirelva, selle olulise osa ja laskemoona ebaseadusliku käitlemise, altkäemaksu võtmise, ametialase võltsimise, võõra vara omastamise, kutse- ja ametitegevuses teatavaks saanud saladuse hoidmise kohustuse rikkumine) ja Lääne Politseiprefektuuri politseiametnikule (alkäemaksu võtmine, altkäemaksu andmine, altkäemaksu vahendamine ja ametialane võltsimine). 2007. aastal jõudis otsuseni Kohtla-Järvel tegutsenud vandeadvokaadi vanemabi Sergei Belovi kohtuasi, keda karistati rahalise karistusega altkäemaksule kihutamise ja kelmuse eest. Võitluses korruptsiooni vastu toimus areng ka tollitöö sektoris kui jõuti kohtulahendini seoses Kirde- ja Kagu-Eesti tolliametnike altkäemaksu juhtumite osas.²⁷⁷

²⁷⁵ Kaitsepolitsei amet, Kaitsepolitsei ameti aastaraamat 2007, kättesaadav internetis aadressil: <http://www.kapo.ee/Aastaraamat_2008_EST_27.05.2008.swf> (viimati külastatud 22.09.2008), lk 8.

²⁷⁶ Vt nt Jan Jõgis-Laats, Politsei suhtes on alustatud kaheksa kriminaalmenetlust, epl.ee, 24. mai 2007, kättesaadaval internetis aadressil: <<http://www.epl.ee/artikkel/387052>> (viimati külastatud 22.09.2008).

²⁷⁷ Kaitsepolitsei aastaraamat 2007, lk 27-30.

Kodanikuühiskond ja inimõigused

Mittetulundusühingute ja sihtasutuste üldarv Eestis 1. jaanuari 2008 seisuga oli 26 363, neist enam tegutses kinnisvara, rentimise ja äritegevuse (12 057) ja muu ühiskonna-, sotsiaal- ja isikuteeninduse (12 822) tegevusaladel.²⁷⁸

2007. aastal avaldas Eesti Mittetulundusühingute ja Sihtasutuste Liit Eesti vabaühenduste manifesti.²⁷⁹ Manifestis esitati Riigikogule konkreetseid ettepanekud, kuidas parandada vabaühenduste osalemist otsustusprotsessides ja suurendada nende haldussuutlikust ja finantsvõimekust.

Üks manifestis toodud ettepanekust, Kodanikuühiskonna Sihtkapitali moodustamine, leidis aset 2007. aasta jooksul. Vabariigi Valitsuse 20. detsembri 2007 korraldusega moodustati sihtkapital siseministeeriumi haldusalas ning eelarveks määrati 20 miljonit krooni.²⁸⁰ Kodanikuühiskonna Sihtkapitali eesmärgiks on "kaasa aidata Eesti avalikes huvides tegutsevate mittetulundusühingute ja sihtasutuste suutlikkuse suurendamisele kodanikuühiskonna arendamisel ja kodanikuaktiivsust soodustava keskkonna kujundamisel."²⁸¹ Sihtkapital lähtub toetuste eraldamisel Eesti kodanikuühiskonna arengu kontseptsioonist²⁸² ja Kodanikuühiskonna Sihtkapitali kontseptsioonist.²⁸³

Eestis ei ole olemas riiklikku inimõiguste edendamise ja kaitsega tegelevat inimõiguste edendamisega tegelevat institutsiooni, mille tegevus oleks kooskõlas Pariisi printsiipidega²⁸⁴ ja ei ole võimaldatud nimetatud institutsioonile mandaadi teostamiseks vajalikke vahendeid. Inimõiguste Instituut on pöördunud korduvalt Riigikogu ja Vabariigi Valitsuse poole vastavate ettepanekutega luua rahvusvaheliselt tunnustatud ja Eesti poolt rahastatud institutsioon. Justiitsministeeriumi esitatud riigi ametliku seisukoha kohaselt on inimõiguste kaitse Eestis piisavalt tagatud läbi olemasolevate institutsioonide, nagu õiguskantsler ja soolise võrdõiguslikkuse volinik.

²⁷⁸ Registrate ja Infosüsteemide Keskus, Äriregister ning mittetulundusühingute ja sihtasutuste register põhitegevusalade kaupa, 1. jaanuar 2008, kättesaadav internetis aadressil: <http://www.rik.ee/stat/8_1tg.phtml> (viimati külastatud 22.09.2008).

²⁷⁹ Eesti vabaühenduste manifest. Eesti Mittetulundusühingute ja Sihtasutuste Liit. Saadaval internetis aadressile: <<http://www.ngo.ee/11830>> (viimati külastatud 26.09.2008).

²⁸⁰ Siseministeerium, Pressiteade nr 7, 21. jaanuar 2008, Regionaalminister Vallo Reimaa allkirjastab Kodanikuühiskonna Sihtkapitali asutamiseotsuse, kättesaadav internetis aadressil: <http://www.siseministeerium.ee/public/Pressiteade_21.01.08_K_SK_asutamine.doc> (viimati külastatud 22.09.2008).

²⁸¹ Kodanikuühiskonna Sihtkapital, Kodanikuühiskonna Sihtkapital käivitab analüüsi-, uuringute ja uuenduslike tegevuste programmi, kättesaadab internetis aadressil: <<http://www.kysk.ee/?s=38>> (viimati külastatud 22.09.2008).

²⁸² Riigikogu, Eesti kodanikuühiskonna arengu kontseptsioon, 12. detsember 2002, kättesaadav internetis aadressil: <<http://www.siseministeerium.ee/?id=30410>> (viimati külastatud 22.09.2008).

²⁸³ Agu Laius ja Urmo Kübar, Kodanikuühiskonna Sihtkapitali kontseptsioon, kättesaadav internetis aadressil: <http://www.siseministeerium.ee/public/Kodaniku_hiskonna_Sihtkapitali_kontseptsioon_veebi.pdf> (viimati külastatud 22.09.2008).

²⁸⁴ ÜRO Peaassamblee 4.märtsi 1994.a. resolutsioon, ÜRO dok. nr A/RES/48/134.

Kokkuvõte

Inimõiguste olukorda Eestis võib iseloomustada kui ebaühtlast ja Euroopa keskmisest mahajäävat. Mõnes valdkonnas on arengud olnud kiiremad, teistes valdkondades paraku mitte. Inimõiguste kaitse on valdkonniti killustatud erinevate ministeeriumite ja institutsioonide vahel ning ühtlane, koordineeritud tegevus puudub. Mitmest valdkonnast on võimalik tuua näiteid, kuidas Eesti lähtub inimõiguste kaitsel vaid rahvusvahelistest miinimumstandarditest ning mõnes üksikus valdkonnas ei ole õnnestunud ka minimaalset kaitset sisse viia. Tulenevalt sellest on kaitse ebaühtlane.

Samas oleks ülekohtune väita, et inimõiguste valdkonnas positiivseid arenguid üldse ei ole toimunud. Positiivse aspektina võib välja tuua edusamme kinnipidamisasutuste renoveerimisel, samuti on tervitatav Kodanikuühiskonna Sihtkapitali moodustamine, et suurendada vabaühenduste suutlikkust.

- **Diskrimineerimise** alase kaitse valdkonnas ei võetud 2007. aastal vastu võrdse kohtlemise seadust, hoolimata sellest, et 2007. aasta oli kuulutatud võrdsete võimaluste aastaks ning survet on avaldanud ka Euroopa Komisjon.
- **Soolise võrdõiguslikkuse** alane tegevus on jätkuvalt alarahastatud ning ebapiisav, et omada märkimisväärset mõju ühiskonnale. Kolmandat aastat tegutseva soolise võrdõiguslikkuse voliniku kogueelarve 2007. aastal oli alla miljoni krooni. Riigil puudub endiselt süsteemne tegevuskava soolise võrdõiguslikkuse edendamiseks, hoolimata sellest, et uurimuste ja rahvusvaheliste institutsioonide raportide kohaselt on meeste ja naiste ebavõrdsus Eestis suhteliselt suur.
- Enim kõneainet pakkus 2007. aastal **rahvuspõhine diskrimineerimine**, eelkõige tulenevalt nn. aprillirahutustest. Rahvusvahemustel on võimalik moodustada kultuuriautonoomia, mis paraku ei ole leidnud laia kasutamist tulenevalt selle regulatsiooni keerukust ja kõrgetest nõudmistest nende moodustamisele. Aprillis 2007 toimunud massirahutustele pöörasid tähelepanu ka rahvusvahelised inimõiguste kaitse institutsioonid, kes samas ei täheldanud Eesti ametivõimude tegevuses suuremaid rikkumisi. Eestis elavate vene rahvusest inimeste olukord on jätkuvalt murettekitav, sest suurel osal nendest ei olnud 2007. aastaks ei Eesti ega mõne muu riigi kodakondsust (kodakondsuseta isikute arv moodustas 2007. aastal 9% Eesti elanikkonnast).
- **Seksuaalse suundumuse alusel diskrimineerimine** on Eestis võrreldes teiste valdkondadega vähem käsitletud. Olukord on probleemne eelkõige samasooliste partnerite kooselu mõiste ja regulatsiooni puudumisel, mistõttu koheldakse samasoolisi paare heteroseksuaalsetest paaridest erinevalt. 2007. aastal toimunud Gay Pride rongkäigule tehti nii kohaliku võimu kui politsei poolt mitmeid takistusi.
- **Kinnipidamisasutustes** on inimõiguste olukord paranenud, ent mitte piisavalt. Eestis eksisteerivad jätkuvalt vanglad ja arestimajad, mis ei vasta rahvusvahelistele miinimumnõuetele. Hoolimata sellest, et kinnipidamisasutusi moderniseeritakse, ei ole renoveerimata asutuste olukorra ignoreerimine aktsepteeritav, sest tingimuste parandamiseks on võimalusi ka seal. Samas võib 2007. aasta positiivse arenguna nimetada kinnipeetavate üldarvu vähenemist.
- **Isikuandmete kaitse** valdkonnas muudeti ja täpsustati 2007. aastal seadusandlust. Oma tegevust on hoogustanud Andmekaitse Inspeksioon, kes teostab järelevalvet andmekaitse alaste reeglite järgmise üle.
- **Ajakirjandusvabaduse** osas suuri õigusloomelisi muudatusi ei toimunud ning jätkuvalt eksisteerib kaks konkureerivat eneseregulatsiooni-organisatsiooni. Riigikohus on teatud

ajakirjandusvabaduse nüansse täpsustanud, ent suuremaid probleeme valdkonnas 2007. aastal ei tõusetunud.

- **Usuvabaduse** valdkonnas ei ole samuti olulisi muudatusi. 2007. aasta üheks olulisemaks sümboolseks sündmuseks oli sünagoogi avamine Tallinnas.
- **Õigusemõistmise** valdkonnas on jätkuvalt problemaatiline kvaliteetse õigusabi kättesaadavus. Toimiv riiklik õigusabi süsteem ei taga parimat võimalikku kaitset.
- **Lapse õiguste tagamise** valdkonnas olulisi arenguid 2007. aastal ei olnud. Karistusseadustikus täpsustati sätteid, millega loodetakse tõhustada võitlust inimkaubandusega.
- **Õiguskaitseasutuste** tegevuses keskendus põhitähelepanu 2007. aastal aprilli lõpus toimunud massirahutuste mahasurumisele politsei poolt. Üldine hinnang politsei tegevusele on olukorra erakorralisust arvesse võttes positiivne ning suuremaid politseivägivalla juhtumeid ei ole tuvastatud. Jätkuvalt on probleemiks korruptsioon, millega samas ühe efektiivsemalt võideldakse.
- **Kodanikuühiskonna** arengus oli oluliseks sündmuseks 2007. aastal Kodanikuühiskonna Sihtkapitali moodustamine, millega esmakordselt suunatakse pidevalt ressursse kolmanda sektori suutlikkuse tõstmiseks. Kolmanda sektori inimõiguste kaitse ja teavituse valdkonna organisatsioone on vähe ning neil esineb probleeme jätkusuutlikkusega, osa neist tegutsevad pigem projektpõhiste organisatsioonidena.

Lisa I: Meediamonitooringu kokkuvõte

IÕK viis 2007. aastal läbi Eesti uudismeedia monitooringu inimõiguste kajastatuse seisukohast (september-detsember 2007). Monitooringu viisid läbi Jean Monnet prof. Tanel Kerikmäe (juhtivekspert), Marianne Meiorg (ekspert) ja Marina Novozilova (assistent).

Monitooringu eesmärk oli selgitada kuidas, mis mahus ja kui tasakaalustatult kajastab Eesti (sh venekeelne) uudismeedia inimõiguste kaitse küsimusi. Eelkõige vaadeldi kirjutiste professionaalset taset (läbi faktoloogia ja õigusteaduse) aga ka artiklite temaatika üldistusastet, objektiivsust, teemade tekkepõhjusi ning nende seostatust konkreetse inimõiguse (või selle rikkumisega).

Monitooringuprojekti läbiviimiseks teostati ülevaade järgmistest eestikeelsetest uudisajakirjandusväljaannetest ja veebiportaalist: Postimees, Eesti Päevaleht, SL Õhtuleht, etv24.ee (eesti keeles), Delfi (eesti keeles), tarbija24.ee. Samuti analüüsiti järgmisi venekeelseid väljaandeid: Postimees (vene keeles), Den za Dnjom, etv24.ee (vene keeles) ja Delfi (vene keeles). Uurimus ei sisaldanud erakondade ega omavalitsuste poolt väljaantavate väljaannete ega välisajakirjanduse väiteid Eestis kaitstavate inimõiguste kohta. Uurimuse eesmärk ei hõlmanud ka sellise televisiooni ja raadio kaudu edastatava info uurimust, mis ei kajastu kirjalikul või elektroonilisel teabekandjal.

Kokkuvõte

- Ajakirjanikud kajastavad peamiselt teemasid, mis initsieeritakse välisekspertide või inimõigustealaste organisatsioonide poolt; toetutakse välisallikatele; viited inimõigustele teisi teemasid käsitlevais artiklites on juhuslikud või kunstlikud;
- Teema on eelkõige seotud poliitikaga, seejärel alles õigusega, inimõigusi on tihti kajastatud fragmentaalselt, teemade (õiguste) ring kitsas või üldistatud;
- Ajakirjanikud ei kasuta ekspertide abi ja vahendavad tihti faktoloogiat ja pressiteateid, hinnangut andmata toetutakse ametnike ja riigivõimuesindajate argumentidele;
- Ajakirjanikel puuduvad taustateadmised inimõigustest, põhiõiguste ja inimõiguste vahekorra;st;
- Uuriv ajakirjandus ei puuduta inimõigusi, ühe teemaga tegeleb mitmeid ajakirjanikke, pole spetsialiseeritust;
- Reeglina puuduvad viited õigusaktidele, nende esinemisel jääb tavalugejale taust keerukaks, kuna info saadakse ilmselt spetsialistilt ja vahendatakse ajakirjaniku poolt;
- Teemade ring väike (diskrimineerimine, Eesti suhtes tehtav kriitika);
- Eesti ja venekeelse meedia koostöö võiks paraneda;
- Vähe on kajastatud riigipoolsete inimõiguste piirangute lubatavust;
- Sisulised artiklid on ilmunud mitteajakirjanike poolt;
- Kajastamata on mitmed olulised arengud (EL Põhiõiguste Harta);
- Poleemika puhul arvestatakse ajakirjanduslike heade tavadega, sõna saavad reeglina kõik osapooled;
- Teema tundub ajakirjanikke huvitavat, areng varasemate aastatega on märgatav.

Meediamonitooringu täistekst on kättesaadav IÕK koduleheküljel www.humanrights.ee